
הקדמה מאת סגן נשיא
המכון הישראלי לדמוקרטיה,
פרופ' מרדכי קרמיניצר

”דור הולך ודור בא, והכנסת תישאר על כנה,
כי היא נושאת ביטוי לריבונות העם החפשי בארץ ישראל”

הרשות המחוקקת והאופוזיציה בדמוקרטיה הישראלית

בהשקפתו של מנחם בגין

**”דור הולך ודור בא, והכנסת תישאר
על כנה, כי היא נושאת ביטוי לריבונות
העם החפשי בארץ ישראל”**

**הרשות המחוקקת והאופוזיציה בדמוקרטיה הישראלית
בהשקפתו של מנחם בגין**

**חוברת זו מוקדשת
לזכרו של יחיאל קדישאי
איש השרות וההדר**

ערך: דרור בר-יוסף
עריכת משנה: טלי קרקובר, תמר דרמון
יעוץ אקדמי: משה פוקסמן-שעל
הגהה: עלי דפנה
תמונת כריכה באדיבות לע"מ
צלם: יוסי רוט
עיצוב כריכה, עימוד וסדר: סטודיו איילון

חוברת זו הינה נדבך בסדרת פרסומים המוקדשת להגותו של מנחם בגין
© כל הזכויות שמורות למרכז מורשת מנחם בגין

תוכן עניינים

- 5.....מבוא
- 7.....הקדמה - חיוניותה של הרשות המחוקקת / פרופ' מרדכי קרמיניצר
- 15.....הרשות המחוקקת
כנסת ישראל
מחסום מפני עריצות הרוב
הלכות פרלמנט
- 31.....האופוזיציה בכנסת ישראל
ביטוי השוני
להוכיח אחדות
ההתנגדות לשלטון והשאיפה להחליפו
- 41.....מוסד הצעת אי-אמון
- 53.....הסכנה לדמוקרטיה מצד השלטון הממושך
כינון מעמד האופוזיציה בישראל

מנחם בגין, ראש ממשלתה השישי של מדינת ישראל זוכה פרס נובל לשלום, הוביל בעשייתו הציבורית לשינוי החברה בישראל, החל מתקופת פיקודו על הארגון הצבאי הלאומי (האצ"ל) ומלחמתו לשחרור המולדת מעול זרים עד לגרוש המנדט הבריטי (1944-1948), דרך פעילותו הציבורית בכנסת ישראל להבטחת הדמוקרטיה הישראלית וחרות האדם (1948-1983) ושיאה בכהונתו כראש ממשלה (1977-1983). במעשיו הותיר את חותמו הייחודי הן מעל דפי ההיסטוריה והן בקרב חבריו לעשייה. כמפקד האצ"ל, בגין התווה את הדרך למאבק בכיבוש הבריטי, ובזירה הפנימית בלם, פעם אחר פעם, את הידרדרות היחסים בין התנועות השונות בישוב היהודי, למלחמת אחים; בתקופת פעילותו בכנסת ישראל, פעל בגין ללא לאות להגנת זכויות האדם והמיעוט בישראל, יזם וקידם חוקים שהוו אבני יסוד בעיצוב הדמוקרטיה הישראלית; בעומדו בראשות ממשלת ישראל, פעל לתיקון החברה ולצמצום הפערים הכלכליים בה על ידי רפורמה כלכלית לצד חקיקה חברתית כדוגמת שיקום שכונות, הבטחת הכנסה והרחבת חוק חינוך חובה חינום. בתחום מדיניות החוץ והבטחון, הוביל לחתימת הסכם השלום עם מצרים, והכריע בדבר תקיפת הכור הגרעיני בעיראק. כמו כן, פעל להעלאת קרנה של מערכת המשפט בישראל ושמירה על זכויות האדם. בנוסף לכל זאת, נודע בגין לכל אורך הדרך כאדם הנלחם על זכותו של עם ישראל לארצו ולשמירה על שלמותה של המולדת.

אולם סקירת פעילותו הציבורית של מנחם בגין הרי היא רק חצי מעשה; פעולותיו לוו בחשיבה מעמיקה, בניתוח דקדקני והוציאו לפועל השקפת עולם לאומית-ליברלית.

משנתו של בגין ייחודית בכללותה ובפרטיה. בעלת חזון היא, ועם זאת, ממוקדת מעשה. במהלך שנות פעילותו הציבורית, ואף בכהונתו כראש ממשלת ישראל, כתב ונאם בגין בכל סוגיה מרכזית שעלתה לסדר היום. בשנים האחרונות אנו, במרכז מורשת בגין, עומלים על ליקוטם של מאות מאמרים ונאומים אלה. זאת, בניסיון להעניק לקורא העברי סדרה של חוברות שיציגו טעימה מהשקפת עולמו של מנהיג ייחודי זה.

הגותו של בגין יונקת מאלפי שנים של יצירה יהודית, ומתבססת על התרבות, הספרות, הפילוסופיה ותורת המשפט המערביים, אשר יחד עם נסיון חייו ולימודיו ממורו ורבו, מנהיג התנועה הרביזיוניסטית, זאב ז'בוטינסקי, מרכיבים השקפה לאומית ליברלית המתאימה לאתגרים בפניהם ניצבת החברה הישראלית.

עבור מנחם בגין, דרך החיים הלאומית והתפיסה הליברלית קשורות קשר פנימי עמוק, שלא ניתן לניתוק. לא תתכן שמירה על זכויות היסוד של היחיד, ללא צדק חברתי, ללא הקשר לאומי ותרבותי, המבטיח את שלמות המולדת והמאפשר את שיבת עם ישראל לארצו. בעשייתו הציבורית ופעילותו הפרלמנטרית ניסה להביא לידי מעשה השקפת עולם זו, והשתתף בבנייתה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

החבורת, שלישית בסדרת חוברות המביאות לראשונה את הגותו של מנחם בגין, עוסקת ברשות המחוקקת ובתפקיד האופוזיציה בדמוקרטיה הישראלית. קדמו לה חוברת אודות הפרדת הרשויות ועליונות המשפט בדמוקרטיה הישראלית וחוברת בנושא מדיניות החוץ של מדינת ישראל.

חוברות אלו הן נדבך בבניין משנתו החברתית והמדינית של מנחם בגין.

בקרב יראו אור חוברות בנושאים:

חרות האדם - אשר תביא מעט מעמדותיו בדבר חוקה לישראל שתעגן את זכויות היסוד של היחיד ותבטיח את חרותו, כבודו ושוויון הזכויות בין אזרחי המדינה ללא הבדל של דת ולאום.

תיקון החברה - תתמקד במשנתו החברתית והכלכלית, ובמאבקו של מנחם בגין לתיקון החברה.

שלמות המולדת - על הזכות של עם ישראל לארצו, על האתגרים העומדים בפני מדינת ישראל, בשמירה על שלמות המולדת, על חרותם כל אזרחיה והזיונים על מעמד המיעוטים במדינה במסגרת הסדרי שלום

אנו מקווים שעבודה זו תוסיף, ולו במעט, להגות הלאומית-ליברלית בישראל, שראשיתה בפועלם של הרצל וז'בוטינסקי, ותעניק רובד נוסף לדיון הפוליטי בישראל.

בדברים שנשא מנחם בגין לציון 25 שנים לפטירתו של מורו ורבו, זאב ז'בוטינסקי, אמר כי "בשלה מוסיף מורה, לאחר מותו לחיות: בתלמידים שהעמיד, ברעיונות שזרע, בתכונות שהחדיר".

חוברת זו, מוקדשת באהבה, לידידנו, יחיאל קדישאי, שהצטרף לתלמידיו של זאב ז'בוטינסקי בהיותו נער והמשיך בדרכו, בענווה ובעצה טובה, עד ליומו האחרון.

קדישאי הקדיש עצמו למען הזולת, שירת את עמו כלוחם נגד הגרמנים במדי הצבא הבריטי, וכלוחם ללא מדים במחתרת העברית נגד השלטון הבריטי. לאחר קום המדינה התגייס למען שיקום פצועי האצ"ל, ובמסגרת פעילותו בתנועת החרות מונה קדישאי לעוזרו האישי של מנחם בגין. עם השנים היה ליד ימינו ולידיד אמת ולאחר היבחרו של בגין לראשות הממשלה מונה לראש לשכתו. בשנותיו האחרונות תרם מזמנו וחכמתו, כאחד המייסדים של המרכז למורשת מנחם בגין.

הרצל מקוב

ראש מרכז מורשת מנחם בגין

הקדמה - חיוניותה של הרשות המחוקקת

פרופ' מרדכי קרמניצר. סגן נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה.

“האמת אינה תלויה בכוח והצדק אינו “צמוד” לרוב”

קריאת כתביו של מנחם בגין על הרשות המחוקקת ועל תפקידה של האופוזיציה בדמוקרטיה מגלה שלא נס ליחם. יתר-על-כן, הם רלבנטיים להפליא גם לזמננו, ואולי במיוחד לעת הזאת. לכן, ראוי מרכז מורשת בגין להוקרה מיוחדת על המפעל החשוב שלקח על עצמו.

מהו סוד הקסם של משנתו הדמוקרטית של מנחם בגין?

דומה כי מדובר ביכולת מופלאה למזג ניגודים, שלרוב אינם מתקיימים בנפש אחת: שילוב נדיר בין ריאליזם צלול ומפוקח לבין אידיאליזם בלתי מתפשר; של יריבות חריפה, מתפלמסת, בלתי מתפשרת עם כבוד ויחס אנושי גם כלפי יריב פוליטי מר; של גאווה לאומית עם מוכנות ללמוד מניסיון ומאורחותיהן של דמוקרטיות אחרות, ותיקות משלנו, במיוחד הפרלמנט הבריטי.

בעקבות בגין, יתייחסו הדברים שלהלן למהותה של הדמוקרטיה, לחשיבותה ותפקידה של האופוזיציה, לטיבו של הוויכוח הפרלמנטרי וטיב היחסים בין יריבים פוליטיים ולהשקפתו המוסרית של בגין.

על מהותה של הדמוקרטיה

מול דלות התפישה של מהות הדמוקרטיה הרווחת בימינו, לפיה הדמוקרטיה מתבטאת ומתמצה בבחירות חופשיות ובהכרעות רוב, ראוי להעמיד את תפישתו העשירה, רבת המידים של בגין:

“דמוקרטיה, לפי דעתי, פירושה קודם כל הכרת אמת בשוויון האדם ושנית שכנוע. אם אין איש יכול לשכנע את רעהו, לא יתכנו חילופי שיטה וחילופי גברי הקשורים בהם. ושלטון בלי חילופים הוא שלטון על העם ולא של העם. חילופי-שיטה-וגברים הם אמת הבניין הדמוקרטי”¹.

“ודאי, סימנים ומבחנים רבים לדמוקרטיה. אין היא תוצאה של מעשה אחד ויחיד, אלא של אורח חיים קבוע ומתמיד. עיתים קבועות לבחירות; הצבעה ללא לחץ, גלוי או נסתר, משטרתי או כלכלי; חופש ההתאגדות המדינית; בחירה שכמוה כברירה, כלומר לא אישור פלביציטרי² של תכנית אחת או של רשימה אחת, אלא הכרעה בין תכניות שונות, בין רשימות מתנגדות, או בקיצור, בין מפלגות; פרלמנט, בו תומכי הממשלה

1 מחזות וחזיונות. עיתון 'חרות', 24/01/1958.
2 משאל עם.

ומתנגדיה מנהלים, לעיני הציבור, מאבק בלתי פוסק על עקרונות ואמצעים וכבוש דעת הקהל למענם; עתונות שאין בה תכתיב הרשות ולא מוראה הטמיר ולא חותמת הצנזורה; עליונות הרשות האזרחית הנבחרת על הכוחות המזוינים לסוגיהם; מערכת שיפוט שאין בה אף צל של שמץ של תלות ברשויות השלטוניות הגלויות או הסמויות ואשר את דינה מקבלים לא רק הנשלטים אלא גם השליטים - בלי כל אלה, או כמה מהם, אין דמוקרטיה, או היא פגומה מעיקרה³.

עקב החשש מפני ריכוז כח מופרז בשלטון המרכזי, ביקש בגין לחזק את השלטון המקומי- בקשה שלא נתמלאה והיא יפה עתה כשם שהייתה יפה בזמנה. לכן, גם הלין על העדר חוקה "ואילו אצלנו המצב שונה. אנו חידשנו את חיינו הממלכתיים אחרי הפסקה "קלה" של שבעים דורות בערך, ואין לנו במדינה חוק שאפשר לכנותו מבחינה ממלכתית "חוק עליון", ושאותו אפשר היה - גם בלי שיהא כתוב במסמך אחר - להפוך לחוקת המדינה"⁴.

מכאן גם עמדתו בזכות חופש הדיבור המוחלט של חבר הכנסת "חופש הדיבור של חבר הפרלמנט במדינה חופשית הוא בלתי מוגבל פשוטו כמשמעו. הזכות לדבר בפרלמנט כוללת את הזכות לומר דברים "המקוממים" את נפש שומעיהם"⁵.

בגין השכיל להבין כי "האמת אינה תלויה בכוח והצדק אינו "צמוד" לרוב" (עמ' 16). הוא יצא חוצץ נגד הניסיון לבנות את המשטר הדמוקרטי כולו על שלטון הרוב:

"אולם כל אלה, הטוענים, כי אם, באין אפשרות אחרת, ניתן לרוב להכריע משמע שהרוב צודק, אינם מוכיחים אלא את בורותם, או את שאיפתם ל"דיקטטורה של הרוב", שגם היא, כמובן, אפשרית, הרסנית ודרסנית. הצדק אינו שוכן בקרב המספרים הרבים; לעתים הוא בוחר לו את משכנו דווקא בקרב המיעוט הדל" לכן לא ניתן לבנות את המשטר הדמוקרטי כולו על שלטון הרוב, שכן הרוב יכול לטעות או לנהוג שלא בצדק. לכן, "התבונה והחרות כאחת מחייבות, בדרך כלל, את הכרעת הרוב, בתנאי שהרוב יכבד את זכויות המיעוט, לרבות זכותו העיקרית: להיות לרוב"⁶.

בימינו, בימים בהם התרבו הטוענים כי הדמוקרטיה מתמצה בשלטון הרוב, ראויים דברים אלה של בגין להבלטה מיוחדת.

3 לקח מארץ רחוקה. עיתון 'חרות', 29/06/1962

4 הישיבה המאה וחמישים ואחת של הכנסת השלישית, יום שני, א' באב תשט"ז, 9 ביולי 1956 - חוק יסוד: הכנסת, תשט"ז 1956.

5 חרות הדעה של טוטאליטריות. עיתון 'חרות', 27/01/1950

6 אחד לגוי אחד לעברי. עיתון 'חרות', 06/08/1954

על חשיבותה ותפקידה של האופוזיציה

בגין ראה נכוחה את חולשתה של הדמוקרטיה הפרלמנטרית בתחום הפרדת הרשויות (המחוקקת והמבצעת) וביחס ריסון כוחו של הרוב. הרוב שמרכיב את הממשלה הוא גם שמתייצב מאחוריה בכנסת. מכאן חששו של בגין שבית הנבחרים עלול לוותר על סמכותו ומעמדו כלפי הרשות המבצעת, ולהפוך למציית לרשות המבצעת ולמצדיק הדין על כל מעשיה. בגין ראה תהליך וויתור כזה כממית החופש.

הוא הזהיר: "במקום שהממשלה תהא אחראית בפני הפרלמנט, הופך הרוב בפרלמנט לכלי שרת בידי הממשלה. במקרה זה לא תועיל הפרדת הרשויות; צורת השלטון תשאר אמנם פרלמנטרית אך תוכנו יהיה טוטליטארי. כל מפתחות השלטון יהיו בידי המחזיקים בו; השררה תשתולל ותתנשא מעל העם - ומי יעצור בעדה?"⁷

מכאן חשיבותה הקריטית של האופוזיציה. לכן "גדולה היא זכותו של המיעוט האופוזיציוני וקדושה חובתו לא להסכים לויתור הזה, או לא להשלים עמו, אם ניתן, לא להרשות אותו".⁸

לכן "לא פחות משדרושה למדינה ממשלה יציבה - דרושה לה אופוזיציה חזקה. אין לזהות את הממשלה עם השלטון. הממשלה היא חלק של שלטון העם; והצד שכנגד הוא חלקו השני. שונים הם התפקידים המעשיים של שני חלקי השלטון, אך ערכם בבנין הממלכתי - שווה. בפשטות: כל מקום שאין שם אופוזיציה - מת החופש".⁹

בגין עמד על כך ש"האופוזיציה, מקיימת, הלכה למעשה, את כלל האחריות הפרלמנטרית של הרשות המבצעת".¹⁰ הוא הסביר כי "אם יש כוח המתנגד לשלטון, הרי כוח זה מבטיח שלא האזרח יפחד אלא השלטון יחשוש. כי פחד האזרח הוא עבדות, חשש השלטון - חרות".¹¹

בתקופתנו, כאשר ה"בון טון הפוליטי" הוא שיש טעם וערך רק בהשתתפות בקואליציה, האופוזיציה נתפשת ככלי אין חפץ בו, וקואליציה ענקית שמשמעותה אופוזיציה חלשה וקלושה מתקבלת בתרועות גיל, ראויה גישתו של בגין לאופוזיציה לתשומת לב.

בגין תיאר יפה את תפקידה המורכב של האופוזיציה.

תפקידה הראשון - "בדרך כלל לבטא את השוני".¹²

7 דברי מנחם בגין בקול ישראל עמונו ראוי להנהגה משחררת והוא יקימנה למען שחרורו ועתידו. עיתון 'חרות' 25/01/1949

8 המחוקק והמבצע. עיתון 'חרות', 22/12/1961.

9 הממשלה והצד שכנגד. עיתון 'חרות', 04/02/1949.

10 עוולות ממשלה וסעירות בכנסת: החוברת נגד יצחק בן-אהרן והחוברת של יגאל אלון. עיתון 'מעריב', 03/11/1972

11 תפקיד האופוזיציה. כתב העת 'האומה', מרס 1963

12 התקופה ובעייתיה, הבנין ויסודותיו. עיתון 'חרות', 24/01/1963.

הוא עמד על הכח המתקן של האופוזיציה - לחסום הדרך בפני חוקים רעים (עמ' 31), ועל השפעתה המרתיעה של האופוזיציה מעצם קיומה יש בו כדי להשפיע לטובה על דרכי הממשלה והחלטותיה, בשל חששה של הממשלה מדעת הציבור בבואה להיבחר שנית. את התפקיד הזה תיאר בגין כתפקיד סמוי מן העין. "זהו תפקיד המחדיר בנו גאוה: בהיותנו באופוזיציה, אנחנו, בצורה שאינה נראית לעין - אבל מעשית מאד, ממשית מאד - מיטיבים עם הציבור הסובל, חסר האמצעים. ואם יריבנו, על-ידי שייטיבו עם הציבור הזה, יעלו את רמת חייו, יעשו עמו צדק - ישכנעו אותו שיצביע בעדם, נקבל את השכנוע באהבה, אבל נדע: בגללנו, בגלל עלייתנו, כדי לנסות למנוע עליה נוספת, נעשה הדבר. זה התפקיד השני, סמוי מן העין, קונסטרוקטיבי מאד, חשוב מאד, חיובי מאד, חיוני מאד".¹³

לשיח של האופוזיציה שני קהלי יעד - הרוב הפרלמנטרי אותו היא מנסה לשכנע בטעות מחד, ומאידיך הציבור הרחב הקורא על הדיונים הפרלמנטריים או מקשיב להם, וכך יכול להכריע לטובתו ביום הבחירות, "זהו אחד התפקידים החשובים של כל פרלמנט חופשי: על ידי הדיונים הגלויים, המתנהלים בו, לאפשר לאזרח בן-החורין לשפוט, מיד או בבוא היום, מי הצודק",¹⁴ או במלים אחרות - "אם העם הוא נושאה הראשון והאחרון של הרבונות, ואם נבחרי העם בבית-המחוקקים מייצגים את הרבונות, הרי אותם הנבחרים שלא נכנסו לממשלה, מוסיפים לשרת את העם על-ידי הדרכה מתמדת, הדרכה להמוני העם ולחברי הממשלה כאחת. הדרכה זו מפרה את המחשבה מדינית".¹⁵

בהקשר זה, על האופוזיציה לנהל מלחמה מתמדת בעוול הנעשה לאזרח, ללא מורא וללא משוא פנים. הוא הסביר: "ההכרה כי יש 'פְּה' למקופחים, פה אשר שום פיתויים ושום איומים אינם עשויים לסתמו, תעמיק את הבטחון ביעילות המוסדות הדמוקרטיים, ותחנך המוני העם לאומץ לב אזרחי, שני גורמים נפשיים אשר בלעדיהם אין הדמוקרטיה אלא sham democracy כלומר שלטון עם למראית-עין בלבד",¹⁶ "האופוזיציה, לא רק זכותה, גם חובתה, לעמוד על המשמר; להתייצב נגד כל עוול; להילחם למען כל ענין צודק; להוקיע כל שגיאה; להתריע על כל סכנה".¹⁷

גם בשאלות של מדיניות בתחום הביטחוני - לא דעתם של המומחים הצבאיים היא הקובעת אלא זו של חברי הכנסת, לפי שיקול דעתם. ולא כל מה שנטען בשם הביטחון - שם הביטחון יאה לו. לכן מצא להתנגד לממשל הצבאי, בניגוד לעמדתו של הממסד הפוליטי והביטחוני. "אף על פי כן מותר לאזרחים מסוימים לחשוב, משום כך אומר (דום!) שר הביטחון (!!!) כי המוסד הזה דרוש לבטחון המדינה; ומותר לחברי ולי לחשוב, כי לא זו בלבד שאין הוא דרוש עוד לבטחונו, אלא הוא מזיק לו בתכלית".¹⁸

13 מ. בגין: בגאוה ובאמונה נשרת את עמנו באופוזיציה. עיתון 'חרות', 17/12/1959

14 הממשלה מונעת דיון מדיני. עיתון 'חרות', 24/01/1964

15 ממשלה והצד שכנגד. עיתון 'חרות', 04/02/1949

16 שם

17 מ. בגין: בגאוה ובאמונה נשרת את עמנו באופוזיציה. עיתון 'חרות', 17/12/1959

18 רוצים משבר ממשלתי?. עיתון 'חרות', 01/03/1963

תפקידה השני - הפחות שכיח של האופוזיציה הוא - "לעתים, להוכיח את האחדות". אחדות, בשעת סכנה, מרצונם החופשי של המתאחדים, העומדים שכם אל שכם כנגד האויב עד שמתגברים עליו, ועד אז דוחים את השאלות המתבקשות שתגיע שעתן.

תפקידה השלישי - "תמיד לשאוף לחילופין", לחילופי שלטון, שכן חילופין כאלה הם הביטוי המבחני, האמתי, המכריע למשטר דמוקרטי. מדוע? "כי בלי שאיפה לחילופי שלטון, ובלי גורם הנושא אותה בעקשנות, יראה כל עם את חריותיו בגסיסתו, אם לא בהעברתו. זוהי חכמת העמים, שלא סבלו, כמונו, מהפסקה של 1800 שנה בחיים הממלכתיים. כדאי ללמוד".¹⁹ ואילו האזרח האומר לעצמו ביום הבחירות: "אני וויתרתי" - אין זעזוע אסוני יותר מאמירתו זו. (עמ' 35)

לאור הכרה זו בחשיבותה של האופוזיציה, ביקש בגין לבצר את מעמדה - הן באמצעות הענקת מעמד חוקי (עמ' 57), והן באמצעות הכרה בראש סיעת האופוזיציה הגדולה ביותר כראש האופוזיציה, כפי שנהג כאשר כיהן כראש הממשלה.

על רקע הביקורת על המוסד של הצעת אי אמון וירידת קרנו, ראויים לאזכור דבריו של בגין בסוגיה זו, הוא הסביר כי מדובר למעשה בהצעת גינוי. "אם נעמוד על המהות, ולא על המינוח, נבין, כי אופוזיציה מחליטה להגיש הצעת אי-אמון או גינוי לממשלה לא רק שעה שהיא חשה, כי על ידה אפשר להוריד את הממשלה - מקרים כאלה, כפי שהוכח, הם מעטים מאד - אלא בעיקר שעה שהיא מרגישה, כי חובתה, הנובעת משליחותה הממלכתית, היא לקרוא ולעודד את תשומת לב הציבור למצב מיוחד, שנוצר, על פי הכרתה, באשמת הממשלה או אחד ממעשיה הרעים. זהו הטעם; אחר אין; גם לא דרוש. טעם חשוב וחיובי הוא." ועוד, הסביר: "אבל ישנם ימים ומקרים, בהם האופוזיציה חייבת להטיל אלומת אור מיוחדת על נקודה אפלה במיוחד במסכת מעשיה או מחדליה של הממשלה. את זאת היא עושה, ומנסה להשיג, לא בהצעה רגילה לסדר היום של הפרלמנט, לא בדיון שניחום על ידי הממשלה, אלא בהתקפה פרלמנטרית יזומה של, או בשפה המקובלת, על ידי הגשת הצעת אי-אמון".²⁰

על טיבו של הוויכוח בפרלמנט וטיב היחסים בין יריבים פוליטיים

בגין היה איש של הדר. לכן מצא לנכון לקבוע גבולות של טעם טוב לוויכוח הפוליטי. הטעם הטוב לא צריך לבוא על חשבון אופיו של הוויכוח שצריך להיעשות ללא משוא פנים ויכול להיות גאה, תקיף וחריף. הוא טען, לכן, כי - "סערות פרלמנטריות, לא זו בלבד שאינן סותרות את כללי הדמוקרטיה, הן בונות אותה: הן מעמיקות את ההכרה בגדולתה, ביתרונה המכריע על פני הרודנות. גם הודות להן לומד הציבור, כי השררה הדברים, שהם לעיתים קשים, לומד עם בן חורין, כי יש שתבונת השררה היא אפס. זהו סם החיים לדמוקרטיה".²¹

19 למה לנו אלטרנטיבה. עיתון 'היום', 17/06/1966.

20 י"א באייר וט' באב. עיתון 'חרות', 18/05/1962.

21 עוולות ממשלה וסערות בכנסת: החוברת נגד יצחק בן-אהרן והחברת של יגאל אלון. עיתון 'מעריב', 03/11/1972.

אולם, עם זאת מצא לסייג: "בלי עלבונות אישיים, בלי דברי גידוף אנטי פרלמנטריים, בלי התפרצויות פוגעות", מתוך יחסי כבוד הדדיים. מה טיבה של הדדיות זו? "היא חלה לא רק על הדיבור אלא בעיקר על המעשה. ממשלה העושה את הרע, אל תצפה, לחד צדדיות בכיבודה. האופוזיציה תכה בממשלה כזו בכל האמצעים הפרלמנטריים, העומדים לרשותה, ואם יסער הבית, מן הדין שלא תהיה בו שום שלווה השלמה. כל אלה, הסובלים מן הפגיעה השררתית, צריכים לדעת, כי יש להם פה ומגן בבית הנבחרים, הלא היא האופוזיציה".²²

הוא צידד בדיבור הנקי, נקי מהאשמה בשקר, תוך העדפת הביטוי הממעט, הבריטי, של אי דיוק. זאת, בשל ההבדל "בין בן תרבות לבין בן פראות. ואם לא יהיה הבדל טרמינולוגי בין בית הנבחרים לבין בית מרזח, עלול העם כולו להתמרזח, לא רק בדיבורו, אלא גם בנוהגו ובמעשיו. עדינות, הנראית מעושה, עדיפה מגסות, הנחשבת לפשטות".²³ הוא פעל להטמעת ההבדל בין יריב לבין אויב בתוך הפרלמנט. על היחסים בין יריבים פוליטיים, כתב "האמת היא כי אין שום צביעות בנוהג הדמוקרטי הנאה של יריבות מדינית, אף חריפה, מלווה יחסים אישיים הוגנים בין נושאים... אפשר גם צריך, לקיים יחסים אישיים הוגנים, יחסים מכובדים כאלה, הנשמרים תוך היריבות המתמדת".²⁴

על השקפתו המוסרית של בגין

מבין השורות, עולה השקפת העולם המוסרית של בגין שהיא הבסיס להשקפת עולמו המדינית והפוליטית.

בגין הציב את המוסר מעל לפופולריות. וכך כתב: "יש אומרים, כי עמדתנו המוצהרת בעניין התקנות הבריטיות והממשל הצבאי אינה פופולרית. יתכן. אם זה כך הרי עובדה משוערת זו אינה אלא מוסיפה תוקף מוסרי, לעמדה, שנקטנוה, ביחס לתקנות, מאז קום המדינה, וביחס לממשל מזה חמש שנים, מאז הוא התרוקן כליל מכל משמעות בטחונית. אופוזיציה, יותר ממשלה, שבידיה השלטון ומכשיריו, דואגת, בדרך הטבע, לפופולריות של החלטותיה. אבל אוי לו למוסר הציבורי, הניתן על ידי תומכי ממשלה או על ידי מתנגדיה, אם הוא נבדק באספקלריה של פופולריות בלבד. המערכה שלנו, בעניין זה, היא מעל לכל מוסרית. והיעדרה של פופולריות משוערת לא ירתיענו מלהוסיף לנהלה. עמדתנו צודקת מבחינת הבטחון והמוסר הלאומי גם יחד. לא נוותר עליה".²⁵

בתקופה בה הרושם הוא ששיקולי פופולריות הם השיקולים הדומיננטיים הגוברים על כל שיקול אחר, נודעת לדברים אלה של בגין חשיבות מיוחדת. מכוח גישה זו, היה בגין מחויב לגישה עניינית ביחסה של האופוזיציה לממשלה "לא תהא מצדנו אופוזיציה

22 שם

23 קרתנות ממשלתית. עיתון 'חרות', 30/03/1962

24 טוב לשרת עם זה על ידי תנועה זו. עיתון 'חרות', 09/08/1963

25 רוצים משבר ממשלתי? עיתון 'חרות', 01/03/1963

לשמה, ולא תהא בקורת לשמה. לא נטפל אל הממשלה באשר היא הממשלה ואנו הצד שכנגד. נדון את הממשלה לפי מעשיה: מעשים טובים נשבח, רעים נגנה.²⁶

מכח המחויבות לגישה מוסרית, דרש בגין לנהוג בעקביות: כך כאשר הציע לקבוע בחוק שהכנסת תוכל להביע אי אמון לא רק לממשלה כולה אלא גם לכל אחד מהשרים, דרש מחברי הכנסת שתבעו אחרי מלחמת יום הכיפורים אחריות מיניסטריאלית אישית, לתמוך בהצעתו; כך גם בתובעו מממשלת מעבר שהייתה ממשלת מיעוט לנהל את העניינים השוטפים אבל להימנע מקביעת עובדות מוגמרות בעניינים שיש להם משמעות יסודית (עמ' 48-50). וכך אמר: "אנחנו קיבלנו את הכלל הדמוקרטי היסודי הפשוט והחדרנו אותו בתודעת הציבור; מוצא חן או לא מוצא חן, בעד או נגד - הרוב מחליט, המיעוט מקבל. אתם תעלו על דעתכם שגם בעניינים היסודיים ביותר ייווצר מצב שבו המיעוט יחליט והרוב יקבל?".²⁷

בגין הבין היטב את הסכנה, עליה עמדו גם המשתתפים במפעל החוקה של ארצות הברית, של פוליטיקה המתבטאת בשירות של אינטרסים חלקיים ופרטיקולריים, להבדיל מפוליטיקה החותרת לשרת את כלל הציבור. "מהי מדיניות? אם מבינים את המונח כהלכה - ציניקן לא יבין: הוא כסיל מתחכם - הרי פירושה של מדיניות הוא: דאגה לאדם. אנוש, בדרך כלל, דואג למשפחתו הקרובה. זה נאה. ישנם אנשים הדואגים גם לבני משפחתם הרחוקים. זה, בודאי, עוד יותר נאה. וישנם אנשים, המגלים גם דאגה לידיהם, או מכריהם. כך מתרחב החוג, עד אשר אתה מגיע לבני אדם, הדואגים לבני עמם. דאגה זו היא המדיניות, במשמעותה הפשוטה והעמוקה והרוממה. בעצם, אין מלאכה נשגבה ממנה..."²⁸

הוא ידע כי אויבתה הראשונה של הדמוקרטיה היא השנאה (עמ' 28) "אבל - התלהב ידידי - איך יתכן שכנוע הדדי, אם ישנה שנאה הדדית? השנאה גורמת לאטימט אזניים, להמתת רצון ההקשבה, לחיסול כושר השמיעה. לכן לא אגזים, אם אומר, כי אויבתה הראשונה של הדמוקרטיה היא השנאה".²⁹

מכאן, חשיבותה של האחוה, המתבטאת בדאגה לטובת הכלל. "דרושה גם אחווה, בלעדיה לא יועיל שלטון, לא יצלח עושר, לא תציל טובת הנאה נהפוך הוא. הללו אך ירחיבו את השיסוע, יקרבו את הירידה. באין אחווה כללית קמות קבוצות השונאות אחת את רעותה".³⁰

ראויים דבריו לשמש עמוד אש לפני המחנה.

26 הממשלה והצד שכנגד. עיתון 'חרות', 04/02/1949

27 הישיבה השלוש מאות ושישים וארבע של הכנסת השמינית, יום רביעי, ח' בטבת תשל"ז, 29 בדצמבר 1976, חוק התפוזרות הכנסת השמינית תשל"ז-1976

28 מפא"י המזועזעת. עיתון 'חרות', 03/10/1958

29 מחזות וחזיונות. עיתון 'חרות', 24/01/1958.

30 מפא"י המזועזעת. עיתון 'חרות', 03/10/1958

כנסת ישראל

מהקמת המדינה שיטת הממשל הנהוגה בישראל היא דמוקרטיה פרלמנטרית. האזרח בוחר במפלגה שתייצג אותו בכנסת ישראל, והמפלגה אשר מצליחה להשיג את אמון הכנסת, מקימה ממשלה עם שותפיה. בשיטה זו מובטח למפלגת השלטון, במרבית המקרים, רוב 'אוטומטי' בכנסת (חברי המפלגה ושותפיה הקואליציוניים). מנחם בגין, שראה בהפרדת הרשויות במדינת ישראל את המסד לחרות האדם ולקיום דמוקרטיה אמתית, חשש כי לממשלה עשויה להיות השפעה מכרעת בכנסת, ובכך להביא לפגיעה קשה בהפרדה בין הרשויות עד כדי ביטול עצמאותו של בית המחוקקים.

לאור זאת ראה מנחם בגין בקיומה של אופוזיציה לוחמת ובעלת זכויות בבית המחוקקים כלי מרכזי שיש לחזקו.

היחסים בין פרלמנט לבין ממשלה, בין המחוקק לבין המבצע, בין המחליט לבין העושה, בין המפקח לבין המבוקר, אינם פשוטים במדינה דמוקרטית; הם מורכבים, לעתים אף מסובכים. אך אוי לה לדמוקרטיה, אם הפרלמנט, אם בית הנבחרים והמחוקקים, מוותר, בגדולות כבקטנות, על סמכותו ועל מעמדו כלפי הרשות המבצעת לענפיה. אבדיקציה זו פרושה סוף, או ראשיתו, של החיים הדמוקרטיים [...] ביחס לרוב המלכים, בני דורנו, יש לומר, אם מותר, כי העמים עשו להם 'Abdicatio' [...] או במלים פשוטות גרשו אותם וביטלו את זכות הירושה של בניהם ובני בניהם.

אולם בימינו קמה תופעה של אבדיקציה מסוג אחר, כוונתי לווייתור, חד פעמי או שיטתי, חלקי או מוחלט של הפרלמנט על סמכותו בנושא הרבונות של אומה החופשית לבחור.

[...] לפיכך חייב פרלמנט בכל מדינה, בה בוחרים ולא רק מטילים פתקים, להיות קנא לסמכותו ולהקפיד עליה יום יום לבל יבולע לה. לפי טבע הדברים, תלויה הקפדה חיונית זו מעיקרה ברוב, כי אם הוא יהיה מרצונו החופשי כביכול, למציית לרשות המבצעת ולמצדיק הדין, בכל התנאים, על כל מעשיה, אף אלה הסותרים את החוקים ואת ההחלטות, המתקבלים בפרלמנט, יתחיל בזה, או יושלם, תהליך הווייתור ממית החופש. אבל מבחינת התקוה, לבל תפוס, גדולה היא זכותו של המיעוט האופוזיציוני וקדושה חובתו לא להסכים לווייתור הזה, או לא להשלים עמו, או, אם ניתן, לא להרשות אותו.

המחוקק והמבצע. עיתון 'חרות', 22/12/1961

תנועת החרות היתה הראשונה, שהעלתה בפני המוני העם את בעיית היחסים ההדדיים לבין האופוזיציה (נדמה לי כי המונח העברי "הצד שכנגד" הנהו התרגום הנכון של המלה הלועזית, הן מן הבחינה הלשונית והן מן הבחינה המרושנית).¹ באזני רבבות אזרחים שמענו את הדרישה, שיחדל בישראל ערבוב המושגים והתחומים. הסברנו, כי לאומה חופשית דרושה גם ממשלה וגם אופוזיציה. ביתר דיוק: לא פחות משדרושה למדינה ממשלה יציבה - דרושה לה אופוזיציה חזקה. אין לזהות את הממשלה עם השלטון. הממשלה היא חלק של שלטון העם; והצד שכנגד הוא חלקו השני. שונים הם התפקידים המעשיים של שני חלקי השלטון, אך ערכם בבנין הממלכתי - שווה. בפשטות: כל מקום שאין שם אופוזיציה - מת החופש. באין צד שכנגד, מזדהה מושג הממשלה עם מושג שלטון, אך שלטון חדל להיות שלטון העם, והופך להיות שלטונה של כת טוטלטרי.

מפלגה, המקבלת רוב יחסי, זכאית וחייבת להרכיב ממשלה. אולם ברור שאין היא יכולה לעשות זאת לבדה. היא מוכרחת להתחבר עם מפלגות אחרות. כך קמה ממשלת-שותפות; ואין ספק, שבתוקף המציאות, זוהי הממשלה היחידה האפשרית בארצנו. ממשלת שותפות, גם כשהיא בטבע הדברים הריהי חלשה מממשלה הבנויה מקשה אחת, ובכל זאת תוכל להיות ממשלה יעילה והוגנת כאחת. הדבר תלוי בכך, אם תדע הממשלה לנהוג בעם ולשרתו בלא לרדות בו; אם השותפות בממשלה תהיה גם שותפות באחריות; אם מול הממשלה יהא ניצב בבית-הנבחרים צד שכנגד; אם אותו צד שכנגד יהיה לא רק שווה ערך כי אם גם שווה זכויות. [ההדגשה במקור]

ממשלה והצד שכנגד. עיתון 'חרות', 04/02/1949

מחסום מפני עריצות הרוב

בשנות פעילותו הפוליטית, החל ממושבה הראשון של כנסת ישראל, נאבק מנחם בגין על אופייה של הדמוקרטיה הפרלמנטרית בישראל, ונלחם למען חוקים ונהלים רבים העוסקים בעצמאותה של הכנסת אל מול הרשות המבצעת.

אחיזתה של מפלגת השלטון במוסדות המדינה והחברה האזרחית, והחשש כי שליטה זו תביא להידרדרותה של הדמוקרטיה לעריצות הרוב, עמדו בבסיס פועלו של מנחם בגין בכנסת ישראל.

האמת אינה תלויה בכוח, והצדק אינו "צמוד" לרוב, וודאי בחיים המדיניים של אומה עצמאית מחליט הרוב. האנושות עוד לא המציאה שום דרך אחרת, כיצד להכריע בין דעותיהם השונות, המנוגדות, המתנגשות של אנשים חופשיים. שתי אפשרויות אחרות

1 בית המרושונים - בכתביו המוקדמים מתייחס בגין לכנסת ישראל לעיתים, כבית המרושונים (מילה נרדפת לבית הנבחרים, פרלמנט), בית שחבריו מורשים על-ידי הציבור ליצגו בכנסת.

הן: חוסר כל הכרעה, אנרכיה בלע"ז, או הכרעת יחיד, דיקטטורה בלע"ז, האפשרות האחת היא הרסנית השנייה דרסנית. את האנרכיה ידחה כל אדם נבון; בדיקטטורה יחל כל אדם חופשי. התבונה והחרות כאחת מחייבות, בדרך כלל, את הכרעת הרוב, בתנאי שהרוב יכבד את זכויות המיעוט, לרבות זכותו העיקרית: להיות לרוב.

אולם כל אלה, הטוענים כי אם באין אפשרות אחרת, ניתן לרוב להכריע משמע שהרוב צודק, אינם מוכיחים אלא את בורותם, או את שאיפתם ל"דיקטטורה של הרוב", שגם היא, כמובן, אפשרית, הרסנית ודרסנית. הצדק אינו שוכן בקרב המספרים הרבים; לעתים הוא בוחר לו את משכנו דוקא בקרב המיעוט הדל. הוכחות לכך ניתנו בכל התקופות, בקרב כל העמים. הבולטת בהוכחות אלו ניתנה בימינו, בקשר עם פרשת מינכן בבית הנבחרים הבריטי, בו רוב צ'מברליני עצום עמד מול מיעוט צ'רצ'יליאני קטן - והמיעוט צדק. עתה, ניתן גם לעמנו לחזות מבשרו, כי "רוב" אין פירושו "צדק", כי "ביער של ידים" לאו דווקא צומחים "עצי האמת".

אחד לגוי אחד לעברי. עיתון 'חרות', 06/08/1954.

החשש מפני עריצות הרוב ושליטה הדוקה של מפלגת הרוב המרכיבה את הממשלה בעיצוב אופייה של החברה בישראל, מקבל משנה תוקף לאור היעדר הפרדה מובהקת בשיטת הממשל בישראל בין הרשות המחוקקת לבין הרשות המבצעת.

על כן בגין מבקש לעצב מערכת של 'איזונים ובלמים', שתמתן את כוחה של הרשות המבצעת ותעצים את כוחו של האזרח, ומציע יזמות חקיקתיות שונות ובהן: חוק 'משאל עם', הרחבת סמכויותיהן של הרשויות המוניציפאליות והענקת סמכויות נוספות למוסד הנשיאות בישראל.

רכוז הסמכויות ביד אחת, או אפילו בידי רשות אחת, מהווה סכנה חמורה ביותר לחופש המדינה ולחרות האזרח... אולם הפרדת הסמכויות בלבד, לא תפתור את הבעיה בשלמותה; יש להבטיח בקורת ציבורית עממית מתמדת על מעשי השלטון והחלטותיו. הממשל הפרלמנטרי - מה יסודו? יסודו הוא באחריות אמיתית של הממשלה בפני בית הנבחרים. אולם, הממשל הפרלמנטרי מבוסס על נציגויות מפלגתיות גם בממשלה וגם בבית המחוקקים, והנסיון מלמד, לא רק בארצנו, אלא גם בארצות אחרות, כי ההשתלטות וההתבצרות המפלגתית בתוך מוסדות המדינה למיניהם, הופכות לעתים את הקערה על-פיה. במקום שהממשלה תהא אחראית בפני הפרלמנט, הופך הרוב בפרלמנט לכלי שרת בידי הממשלה. במקרה זה לא תועיל הפרדת הרשויות; צורת השלטון תשאר אמנם פרלמנטרית אך תוכנו יהיה טוטלטרי. כל מפתחות השלטון יהיו בידי המחזיקים בו; השררה תשתולל ותתנשא מעל העם - ומי יעצור בעדה? בכדי למנוע סכנה זו שהיא מוחשית מאד, ביחוד בארצנו, יש להעניק להמוני העם הן את הזכות החוקית והן את האפשרות המעשית להכריע במישרין, ולא רק על-ידי הנציגים הנבחרים לתקופה ממושכת, בבעיות החיוניות של האומה והמדינה. זהו חוק הקובלנא העממית, או חוק משאל העם, או בלועזית, חוק הרפרנדום, שימנע את הפיכת הפרלמנט, ויהיה

הרוב בתוכו אשר יהיה, למועצה מפלגתית ממושמעת ונכנעת על-ידי רבי השלטון. חוק הרפרנדום, שהוא אפשרי ומועיל במדינה קטנה, יפעיל את המוני העם, וכינסים במעגל החיים הפוליטיים, יעלה את הבנתם ואת ערנותם ויצעידנו קדימה לקראת הקמת ממשל עממי אמתי.

עקרון הביקורת הציבורית המתמדת מחייב גם רבוי תפקידים ומוסדות נבחרים, לצד, או במקום המוסדות הממונים. משום כך נלחם למען הרחבת הסמכויות של הרשויות המקומיות אוטונומיה בתאי שלטון קטנים ומקומיים היא אמת-הבנין הממלכתי הדמוקרטי, ועל כן יש לטפחה ולפתחה. ואת האוטונומיה הזאת יש להעלות לשלב גבוה יותר; תוקמנה מועצות אזוריות נבחרות וייבחרו [ההדגשה במקור] מושלי המחוזות במקום להתמנות על-ידי הרשות המוציאה אל הפועל. כל יהיו נושאי התפקידים, המשפיעים במישרין על חיי האזרח, ממוני מפלגה; יהיו נא נבחרים האזרחים ויראו עצמם אחראים בפני הציבור ולא בפני המזכיר. שיטה זו תביא תועלת גם לנבחרים וגם לבוחרים; היא תביא תועלת למדינה כולה.

דברי מנחם בגין בקול ישראל עמנו ראוי להנהגה משחררת והוא יקימנה למען שחרורו ועתידו. עיתון 'חרות', 25/01/1949.

באסיפה המכוננת למדינת ישראל מתקיים דיון על חוק המעבר המכונה, לשם תפארת המליצה, החוקה הקטנה. בהגיע תור הסעיף, הדין בסמכויותיו של נשיא המדינה, העתיד להיבחר, נאמרים, בדיון ההוא, בין השאר הדברים הבאים:

"אשר לסמכותו של הנשיא: הסמכות שנקבעה לנשיא בהצעת הממשלה, והסמכות המוצעת לפניכם על-ידי הרוב של הוועדה, היא מוגבלת ביותר. היא מוגבלת אפילו בהשוואה לסמכות הניתנת לנשיאים גם במדינות, אשר בהן אין הנשיא ראש הרשות המבצעת, כמו באמריקה: גם במדינות הללו, בהן הנשיא רק מסמל את המדינה, מייצג אותה כלפי חוץ וכדומה, ניתנת לו סמכות רחבה בהרבה מזו המוצעת לנשיא המדינה העברית [...] אנחנו מדברים ברגע זה על מוסד הנשיאות, המוסד העליון במדינה, ועל כן אין לקשר את הסמכות הניתנת לו לאיש זה או אחר. היום או מחר ייבחר נשיא זה, בעוד זמן מה יתכן שייבחר נשיא שני. אמנם, אנחנו קובעים לפי שעה רק חוקת מעבר, כלומר לא את הקונסטיטוציה גופה, אלא את סדרי החקיקה של חוקת היסוד. יתכן שהכנתה תדרוש זמן רב. על כן עלינו להניח יסודות בריאים לממשל עברי".

ולהלן:

"משום כך הצענו שלנשיא המדינה תנתן הסמכות לעכב (בפרוטוקול הרשמי כתוב 'להוציא', אך ברור. כי לא היתה זו אלא שגיאת דפוס. שלא תוקנה) באופן חד-פעמי חוק חיוני שיתקבל על-ידי האסיפה המכוננת, או, כפי שהיא תיקרא, 'הכנסת הראשונה'. זוהי בעיה חשובה ביותר. עלינו לדעת, כי ברוב המדינות בעולם קיימים שני בתים. זוהי התפתחות מדינית וחברתית מזה ימים רבים ואין היא מקרית. חכמתם המדינית של

עמים מנוסים בחיי מדינה וממשל, ציוותה עליהם להקים שני בתי מחוקקים ולהוסיף עליהם לפעמים עוד סמכות מחוקקת מסויימת מטעם ראש המדינה; ההנחה היא שגם נבחרי העם יכולים לפעמים לשנות גם לאחר וויכוח ודיון, ועל כן חובה לתת להם את האפשרות לדון שנית. אף בדברים שכבר החליטו עליהם. לנו אין בית שני [...] תהא זאת מהחכמה המדינית לתת לבית (היחיד) שהות נוספת לדון באותו חוק שנתקבל על ידו. משום כך אנו מציעים שלנשיא תינתן זכות עיכוב לחוק שנתקבל על-ידי הבית. אין זאת זכות וויטו מוחלטת... גם אין זאת אותה זכות וויטו הקיימת באמריקה, בה הנשיא רשאי פעמיים לעכב את החוק... זוהי זכות עיכוב חד-פעמית. והיה אם הבית מחליט שנית וקבל את אותו החוק עצמו, אזי הנשיא יחתום עליו והחוק יכנס לתוקפו”.

זהו הרעיון של מה שנקרא בלעז וויטו סוספנסיבי, או בעברית פשוטה, 'לאו משהה', בלי הצורך, למען ביטולו על-ידי בית המחוקקים, ברוב של שני שלישים, הקיים בארצות בהן נהוגה מידה של הפרדה, לא רק של אבחנה, בין הרשות המחוקקת לבין הרשות המבצעת.

גלגולי חוקים. עתון 'חרות', 15/06/1962.

הלכות פרלמנט

מנחם בגין למד רבות על תפקידיו ועל סמכויותיו של בית הנבחרים הן מהספרות המוכרת בתחום הן ממעשי היום-יום בבתי הנבחרים בעולם. בגין נהג לקרוא דרך קבע את הסטנוגרמה של דיוני בית הנבחרים האנגלי, ובחר לצטט וללמוד ממעשיהם של עמיתיו בעולם אחר פעם.

תנאי הכרחי בדרכי עבודתו של פרלמנט הוא הזכות לדיון חופשי בין חבריו. על בית מחוקקים לשמור על זכות הדיבור גם, וייתכן אף ביתר שאת, של קבוצות המיעוט. בשנותיו בכנסת פעל בגין לחקיקה ולשמירה על הנהלים הנצרכים לקיומו של דיון חופשי, המאפשר לכנסת להיות זירה להתגוששות רעיונית, ובה אפשר לקיים דיוני עומק בסוגיות ציבוריות הנמצאות על סדר יומה של החברה בישראל.

פזמון חדש בפי הממשלה. ראשה בא לכנסת, עולה על במתה, קורא, בדגש מוטעם או לא כל כך מותאם, הודעה שהוכנה בשבילו על-ידי יועציו, ועם תום הקריאה הוא מפטיר: הממשלה אינה חושבת למועיל לקיים דיון על הודעה זו. אם כך, לשם מה קיים בית נבחרים, הקרוי בלעז פרלמנט, כלומר מקום בו מדברים, בו דעות הציבור השונות, לא רק של הרוב אלא גם של המיעוט לא רק של הצד השלטוני אלא גם של הצד שכנגד, באות לידי בטוי חופשי? אם הממשלה שאינה מייצגת בימים אלה אלא קצת יותר ממחצית הציבור רוצה למסור הודעה, שאין אחריה כלום זולת פרסומה, אין היא צריכה להשתמש, לטובה או לרעה, בבמת הכנסת. הדרך, העומדת לפניה, היא קצרה יותר. הממשלה יכולה להכין, לנסח, לערוך ולספק את הודעתה ולמסור אותה על-ידי לשכתה

הקבועה לעתונות המקומית והבין לאומית. אין ספק, כי, אם הענין הוא חשוב, לא יקופח בדרך זו הפרסום. על כך משיבים יריבינו, כי הממשלה הזאת במסרה את הודעותיה, בענינים מדיניים חשובים, באמצעות הכנסת, באה להוכיח את יחס הכבוד שלה לבית הנבחרים. כבוד מופלא. הופכים פרלמנט לאודיטוריום, או בתרגום עברי חופשי, בית-בטוי למשכן האזנה, ומדברים על הערכת מעמדה של נציגות העם הנבחרת.

אולם מה על תביעתם של ארבעים חברי כנסת, היכולים לאלץ את הממשלה, בניגוד לרצונה או היעדרו לקיים דיון על הודעתה? יורשה לי לומר, כי לא נעלמה מאתנו תקנה זו. גם היא נתקבלה על-ידי הרוב, התומך, בממשלה כדי להגביל את המיעוט המתנגד לה. אין להסתיר, כי יש בה הרבה מן הקיפוח מעט מן ההגיון. על-פי חוק יסוד: הכנסת, יכולים שלושים מבין חבריה לזמן, בימי פגרתה החוקית, מושב מיוחד שלה ולהביא בפניו, אמנם לדיון טרומי, כל בעיה. גם למספר רב זה יש היסטוריה קצרצרה של שרירות רובנית. המספר הקודם, שהיה קבוע במשך שנים רבות, היה עשרים וחמישה. בכנסת הקודמת הגיעו שתי סיעות אופוזיציה למספר כזה של נציגים. משום כך בלבד החליט הרוב להעלותו עד לשלושים, אף אם הזהרנו, כי כבר בכנסת הקרובה עלולה התחכמותם להיות לריק. כך באמת קרה. אבל, לכל הדעות, מדוע דרוש מיעוט כה גדול, כארבעים מתוך מאה ועשרים חברי כנסת, כדי להביא לדיון על הודעה אשר סיכומו בלאו הכי תלוי ברוב?

ברור כי לא נוכל לעת עתה לשנות את התקנה הזאת. היא מחייבת את הכנסת על כל סיעותיה. ולא נבוא בשום טענות פורמליות לממשלה, אם היא תמסור, מיזמתה שלה, הודעה בכנסת ובנצלה את רבוי ההיסוסים של סיעות מפתן, שאינן משתתפות בקואליציה, היא תמנע, בהתאם לאות הכתובה בתקנון, דיון על הודעתה זו. תמיד יהיה אפשר להשמיע כלפיה טענות של שכל ישר וטעם טוב. ממשלה, המשמיעה דברים בבית הנבחרים, אינה צריכה, אף אם היא יכולה, למנוע דיון עליהם. אבל על טעם ועל שכל תמיד תהיינה מחולקות הדעות בין הבריות, ובייחוד בין ממשלה ובין אופוזיציה. בפרלמנט הבריטי למשל, אמר לפני שבוע דובר חשוב של האופוזיציה, כי ראש הממשלה הוא אדם נחמד אך טיפש. אנחנו בבית הנבחרים הישראלי לא נאמר כך. ראשית, משום שאין זה נכון. שנית, הסיפא אינה אדיבה.

[...] הממשלה שלטת, מחליטה, מבצעת. האופוזיציה אינה יכולה, אלא לעתים רחוקות, להכריע. אבל היא תמיד חייבת לנסות להשפיע. אין בידה אמצעי ביצוע ממלכתיים, אבל לרשותה גורם אנושי חשוב: יזמת המחשבה. אם האופוזיציה יזמת דיון, יש לאפשר לה לפתוח בו. הממשלה, אם היא מוכנה לכך, תודיע, כי היא מסכימה לקיים הדיון. עם סיכומו, תתקבל החלטה זו או אחרת. זוהי מערכה פרלמנטרית הוגנת, כדי לא להשתמש במושג של משחק הוגן, העלול לעורר, לא באנגליה אלא בישראל, אי הבנות מסוימות. משום כך נהוג בפרלמנט הבריטי כי הדיונים מדיניים, או הגנתיים, או כלכליים, שיחזמו על-ידי האופוזיציה, מתחילים בהצעת החלטה, המוגשת על ידה, ואילו הממשלה מגישה תיקון (Amendment) להצעה זו, כי שהחלטת הבית תקרא "כך", כלומר אחרת מכפי שרוצה הצד שכנגד; אצלנו, צרות העין היא, אם מותר לומר כך, כה רחבה, והקטנוניות, שוב אם

ניתן כך להתבטא, היא כה גדולה, עד שהממשלה משתדלת ליטול מאת האופוזיציה את זכות הפתיחה ולטשטש את יזמתה שהיא זכותה וחובתה גם יחד.

[...] כבר ראינו, לאן נידרדרו מדינות, אשר הפרלמנטים שלהן ויתרו, כביכול מרצונם החופשי, על זכויותיהן הקבועות מול פני שלטון מתנשא. מבחינה זו אין להבדיל בין ענינים קטנים וגדולים, קלים או חמורים. כל ענין הנוגע לזכותו של בית הנבחרים או חברו, גדול וחמור הנהו. על אחת כמה וכמה זכותה של האופוזיציה להשמיע את דברה מעל במת הפרלמנט. אם ממשלה תוכל, על-ידי התחכמות אווילית, לשלול לזכות זו, אנה אנו באים? אולי יש מישהו אצלנו שענינו נשואות למהדורה ישראלית משופרת ומשופצת, של "דמוקרטיה חד-מפלגתית" או חד-מערכת בנוסח: הממשלה דיברה, אין להוסיף, אין לגרוע. האומה חייבת להיזהר. אופנה מדינית כמלבושית, נוטה להידבק ולהתפשט. אנחנו בודאי נזהיר את הציבור ונעמוד על המשמר.

[...] הצעה לסדר היום. בשביל העלאתה אינה דרושה אלא חתימה אחת: של חבר כנסת. למעשה היא צריכה לעלות לדיון הטרומי, הקצר, ללא דחוי. אבל יושב ראש הכנסת והסגנים רשאים לשלול ממנה את דחיפותה. הטעות המקובלת היא לחשוב, כי נשיאות הכנסת צריכה להכיר בדחיפות ההצעה. ולא היא. כל הצעה לסדר היום היא, על-פי טבע הדרישה להציגה, דחופה. אבל היושב ראש וסגניו יכולים, בהתאם לתקנון הכתוב, להחליט, כי אין להעלותה תוך הדיונים הקבועים מראש. במקרה כזה עולה ההצעה בישיבה, הקרויה עשירית, ביום הרביעי, אחת לשבועיים. שום גורם לא בכנסת ולא מחוצה לה, אינו יכול למנוע את העלאתה באותו יום. רק המציע עצמו יכול, אם ירצה לווטר על הדיון הטרומי בה, או להסכים לדחייתו.

כל חבר כנסת זכאי להניח, כי בנמקו את הצעתו לסדר היום, הוא ישכנע את רוב חבריה להסכים לדיון מלא בה. אם הרוב נוהג, בדרך כלל, אחרת, הרי נוהגו אינו מבטל את זכות המיעוט או היחיד. בלעדי ההנחה, תהא בלתי מציאותית כפי שתהא, כי אפשר לשכנע, וחובה לנסות לשכנע, אין פרלמנט. ואם הרוב המונהג על-ידי הממשלה יותר מכפי שהוא מפקח עליה אינו משתכנע, נשארת החובה והזכות להסביר את העמדות השונות לציבור, הקורא על הדיונים הפרלמנטריים, או המקשיב להם. זה אינו 'דיבור אל הרחוב', כפי שנאמר פעם, מתוך נאמנות מפליאה לדמוקרטיה על-ידי מי שטען בשעתו, כי בכלל אינה דרושה אופוזיציה בבית הנבחרים של מדינת ישראל. זהו אחד התפקידים החשובים של כל פרלמנט חופשי: על-ידי הדיונים הגלויים, המתנהלים בו, לאפשר לאזרח בן-החורין לשפוט, מיד או בבוא היום, מי הצודק. הממשלה הזאת, כפי הנראה, מפחדת מפני השפעתם של דיונים חופשיים כאלה על דעת האומה. משום כך היא מנסה דוקא בענינים החשובים ביותר, למנוע מאת האופוזיציה את אפשרות הבטוי, אפילו זו המצומצמת, הניתנת לה באמצעות הצעות לסדר היום. יכולים אנו להבטיח לממשלה, כי לא תהא תפארתה על דרך זו. אמנם היה מי שלא רצה באופוזיציה בבית הנבחרים העברי, אבל היא ישנה. והוא יהיה פרלמנט לא בית מונוולוגים ממשלתיים.

הממשלה מונעת דיון מדיני. עיתון 'חרות', 24/01/1964.

אולי מותר לומר כי היא מצאה את עצמה - ותהי לפרלמנט. הרושם היה, כי הכנסת כאילו השתחררה מכבלים שאינם נראים לעין. נעלמה ממנה, כמעט כליל, האוטומטיות. לא עוד עסקו חברי הכנסת בהרמת ידיים, הקרויה התעמלות. הדיונים ערים היו. ההצבעות מחושבות היו, החזיתות היו משתנות. הרוב היה מתהלך. אפשר היה גם במליאה לשכנע. תוך הדיונים הוכנסו שנויים חשובים בנוסח המקורי. כך פועל בית מחוקקים חופשי.

אמנם תוך כדי הדיון הער היו גם התפרצויות. שר גער בשר. ראש הממשלה צעק; צעקו עליו. גם דברי עלבון הושמעו, בייחוד כלפי הקומוניסטים, שביחס אליהם מתעורר והולך חשש, כי יתכן והם יעלו על דרך, העלולה להיות יותר מסוכנת להם מאשר למדינה. התפרצויות קולניות ודברי עלבון בוודאי אינם 'COMME IL FAUT', אבל כאלו ישנן וכאלה נשמעים בכל פרלמנט בייחוד בשעת דיון מתוח.

ימי פרלמנט בכנסת, עיתון 'חרות', 14/02/1958.

נוכחות פעילה של חברי הכנסת במליאה היא חיונית לשמירה על דיון חופשי וערני בה, אך גם להערות ולהארות, הניתנות במהלך דבריו של חבר כנסת מעל הבמה, חשיבות בטיפוח אמנות הוויכוח במליאה.

דיון בפרלמנט אינו יכול להיות מונולוגי. נואם, כי ייפסק על-ידי הערה, אינו צריך להתרחק, כפי שרגיל ראש הממשלה דהיום להגיב על כל הערת ביניים בשעת נאומיו. אבל, כמובן, גם פעולה אנושית זו טעונה הסדר בכבוד הדדי. לפיכך, דברתי לא פעם על לבם של חסידי הפרלמנטריזם האנגלו-סכסי והצעתי להם שנקבל ממנו את הנוהג הנאה, לפיו כל חבר בפרלמנט האנגלי, או בקונגרס האמריקאי, יכול לבקש מן הנואם רשות להשמיע הערה תוך כדי דבריו; בהינתן הרשות - כרגיל היא ניתנת - מושמעת ההערה ובאה התגובה; באין רשות, ממשיך הנואם כדרכו, או בדרכו. כל הקושי, וכל היופי, בפרלמנט הוא בכך, שאתה מדבר לא רק אל ידידך, אלא גם אל יריבך. והם יכולים זכאים להשיב לך, אך התשובה או התגובה, אינה צריכה או מוכרחת להינתן רק בנאום, אלא גם בהערת ביניים, במקום. באין "מוסד" של הערת ביניים ברשות, מושמעות, כמובן קריאות ביניים בלי הסכמה. אף הן מותרות, אך ברור, מה עדיף, הן מבחינת הסדר הענייני והן מבחינת הנימוס והטעם הטוב.

בדיון האחרון מילאו קריאות הביניים התכופות את מקומן של הערות ביניים. הכנסת היתה ערה; חבריה היו לעתים עייפים אך לא לאיים. גם הומור היה. גם רוגז. גם מחאות. גם התפייסות, גם התייעצויות סיעתיות, גם מגע בין-סיעתי. גם הבדלי דעות. גם הסכמה. כך פועל בית-נבחרים של מדינה חופשית.

ימי פרלמנט בכנסת. עיתון 'חרות', 14/02/1958.

נוהל אחר, החיוני לשמירה על חופשיות הדיון הפרלמנטרי, הוא ההקפדה על השוויון בין חברי הכנסת.

תקנון הכנסת יחייב את כל חבריה, ללא יוצא מן הכלל. לא ייאסר לדוברי האופוזיציה מה שהותר לדובר הממשלה; וכן להיפך. חוק הוא. צדק הוא. ישר הוא. כך יתפתח ויקום הפרלמנטריזם העברי. וכך תועמק הכרת החופש בקרב אזרחי המדינה [...]. אנו משוכנעים, כי אפשר לנהל מלחמה ציבורית, רעיונית, גאה, תקיפה, חריפה, בלי עלבונות אישיים, בלי דברי גידוף אנטי פרלמנטריים, בלי התפרצויות פוגעות. יחסי כבוד הדדיים יכולים, אף צריכים, ללוות את המערכה המתמדת, החיונית, בין הממשלה לבין אופוזיציה. את הדגש יש לשים גם על המלה "הדדיים", שבלעדיה אין רוח כבוד, אלא עבדות הרוח.

המבין לרוחם. עיתון 'חרות', 26/02/1960.

סטיות קלות, תיאוריות, הקריוות בלע"ז דיגרסיות, מותרות בבית נבחרים; הן אף מעשירות את דיוניו. מעיקרה, זוהי שאלה של מידה. אך כל מי ששמע את נאומו הכתוב האחרון של המנהיג המפא"י, הבין, כי הוא הכין דברים, אשר רובם סטייה מן הנושא ורק מיעוטם מוקדש לו. [...] אפשר, כמובן, להקשות, האם מר לוז, אף לו היה מעריך כראוי את הדיגרסיה של הדובר הרשמי, היה מעיז להפסיקו. לא לי להשיב לשאלה זו. אולם אין ספק בלבי כי הספיקר בבית הנבחרים האנגלי היה, במקרה דומה, או אפילו קל ממנו, מפעיל את סמכותו. כל העוקב אחר הדיונים בווסטמינסטר יודע, כי יושב ראש הפרלמנט דשם לא יפלה בין דובר הממשלה לבין דובר האופוזיציה; לזה כלזה יעיר, אם יתרחק, יתר על המידה, מן הנושא העומד לדיון.

בפרלמנט הכל שווים. ברור, כי מה שמותר, או הותר, לנציג הממשלה, לא יהיה, ולא יכול להיות, אסור על בא כחה של האופוזיציה.

שרים יושבים ותלויים. עיתון 'חרות', 01/01/1960.

אדוני היושב-ראש, אנחנו מתגאים בזה שגם בשעת לחימה יש חופש ביטוי במדינתנו. אבל צריך להבין מהו אותו חופש. האם הוא ניתן רק לצד אחד? אני הייתי במיעוט שנים רבות. תמיד אמרתי ליריבי ראש הממשלה: לא יהיו בבית הזה מונולוגים, גם בעם לא יהיו מונולוגים. לרוב יש רשות להתבטא, למיעוט יש רשות להתבטא. אותה זכות. לא יותר גדולה, לא יותר קטנה. החשבתם שבגלל הלחימה יהיה חופש ביטוי רק למיעוט? ראיתי את רשימת המנהיגים של המערך שהלכו כדי להזדהות במפורש בנוכחותם בהפגנת "שלום עכשיו". אתם זוכרים לפחות את הביטויים שנשמעו שם? הלוא הביטוי המרכזי היה "זוהי מלחמת תוקפנות". האם אפשר לעבור בשתיקה על ביטוי כזה? אתם ציפיתם לכך שאתם תתקפו ולא תותקפו? אין דמוקרטיה כזו, אין חופש ביטוי חד-צדדי, אין מונולוגים ולא יהיו. מה אתם כלכך מתפלאים? קיבלתם תשובה. לפי שעה היא תספיק.

תוסיפו להתקיף - תהיו מוכנים להיות מותקפים. זוהי הדמוקרטיה, אין אחרת. אין ולא יהיו מונולוגים, לא בבית ולא באומה. אבל טוב שיש דו-שיח, זה נשמת הדמוקרטיה.

הישיבה המאה וארבע עשרה של הכנסת העשירית,
יום שני, ו' באב התשמ"ב, 26 ביולי 1982 - החלטת הממשלה בדבר הקמת משרד המדע והפיתוח
ובדבר צירופו של חבר הכנסת יובל נאמן לממשלה בתפקיד שר המדע והפיתוח.

דיון בכנסת, שנבחרו הציבור בו מייצגים את חילוקי הדעות בעם, אינו חייב להתנהל על מי מנוחות. אדרבה, וכוח חריף הוא מאבני היסוד של פרלמנט חופשי. אולם גם זאת יש לעשות בגבולות הטעם הטוב ובלי התקפות אישיות.

רק חוסר ידיעה, מדהים בעומקו, הוליד טענות נגד הסערה, שקמה בכנסת, מחמת חוברת הביזוי, שפורסמה על-ידי משרד החינוך. כדאי ללמוד ויש לדעת כי סערות פרלמנטריות הן חלק בלתי נפרד של התהליך הדמוקרטי.

במוצת העם של סאדאת מתנהלים כל הדיונים על מי מנוחות. גם בסובייט העליון של ברז'נייב לא תופר השלווה. אבל בפרלמנט הבריטי מתקיימים, לעיתים תכופות, ויכוחים נזעמים. אם האופוזיציה חושבת כי השלטון עשה עוול, אין היא מסתפקת בהתקפת פתיחה, או הגבה, היא תובעת דין וחשבון מן השר המוסמך גם תוך מתן תשובתו. נאוומו מופסק בקריאות ביניים, אם ביחידות ואם במקלה. הקריאה: התפטר! מהדהדת מקצה האולם ועד קצהו. מי שלמד פרלמנטריזם ודבק בו, לעולם לא יטען, כי אם כך נוהגת האופוזיציה, הרי היא "סותמת את הפה" לדוברי הממשלה. באנגליה, או בכל ארץ דמוקרטית אחרת, היו צוחקים למשמע טענה ילדותית כזו. שם יודעים, כי לא רק זכותה של האופוזיציה אלא חובתה היא לתקוף את בעל השררה המרע, להציג לו שאלות, להציק לו בקושיות, לדרוש ממנו הסברים נוספים, להגיב, בלא שהייה, על תגובתו. ואם התשובה המיניסטריאלית אינה מספקת, מודיעה האופוזיציה, כי בהזדמנות הקרובה, היא תשוב לדון באותו נושא, ותחדש את ההתקפה על הרשע ועושו.

במשטר פרלמנטרי אחראית הממשלה על מעשה ומחדליה, בפני בית הנבחרים. אך כיצד תוגשם, בדרך כלל, אחריות זו? לפי טבע הדברים, אין לצפות מתומכי הממשלה הקבועים, כי הם יתבעו לדון לפני הציבור על-ידי נבחרי. משום כך כה חיוני הוא תפקידה של האופוזיציה במדינה חופשית. היא, האופוזיציה, מקיימת הלכה למעשה, את כלל האחריות הפרלמנטרית של הרשות המבצעת. עול כי ייעשה על-ידי נציגי השלטון, תתבע אותם האופוזיציה לדון, בפני עם ועדה, בבית המחוקקים, המוסמך לפקח עליהם. סערות פרלמנטריות, לא זו בלבד שאינן סותרות את כללי הדמוקרטיה, הן בונות אותה: הן מעמיקות את ההכרה בגדולתה, ביתרונה המכריע על פני הרודנות. גם הודות להן לומד הציבור, כי השררה אינה זהה עם תבונה, כי לשום שליט לא יינתן להתנשא ולטעון: אני ואפסי עוד מחילופי הדברים, שהם לעיתים קשים, לומד עם בן חורין, כי יש שתבונת השררה היא אפס. זהו סם החיים לדמוקרטיה.

לא באתי לומר, כי הויכוח הזועם צריך להיות הכלל בבית המחוקקים. נהפוך הוא. גם בשנה העשרים ושלוש לשירותי בפרלמנט הישראלי, אשוב ואומר, כי היחסים בין ממשלה לבין אופוזיציה, מן הדין שיושתתו על כבוד הדדי; כי חריפות התוכן אינה סותרת את הדר הביטוי; כי עדיפה נימת ההומור על מרות הזעקה. אבל מילת המפתח בכל הסבר זה היא: הדדיות. היא חלה לא רק על הדיבור אלא בעיקר על המעשה. ממשלה העושה את הרע, אל תצפה, לחד צדדיות בכיבודה. האופוזיציה תכה בממשלה כזו בכל האמצעים הפרלמנטריים, העומדים לרשותה, ואם יסער הבית, מן הדין שלא תהיה בו שום שלווה השלמה. כל אלה, הסובלים מן הפגיעה השררתית, צריכים לדעת, כי יש להם פה ומגן בבית הנבחרים, הלא היא האופוזיציה. את מכבידנו נכבד, ולמשמיצנו נשיב כגמולם. כך אמרנו, בכנסת, לפני שנים רבות. עדים גם יריבנו, כי קיימנו את הכלל הזה, על שני חלקיו. כן נוסף לקיימו. שווא, איפוא איימה עלינו הגברת מאיר, ראש הממשלה, כי היא וחבריה לא יתנו לנו לדבר, אם נגיב, כפי שהגבנו בשבוע שעבר, על עוולה מקוממת נפש. אנו נשיב לה בשלוות נפש מוחלטת, כי נקבל על עצמנו את הסיכון הזה. אמנם איומה הוא מוזר בעינינו. אנחנו מעולם לא התאוננו. כי על-ידי קריאות ביניים. אף הזועמות ביותר. מונעים מאיתנו את רשות הדיבור. אם ראש הממשלה, הטרודה, תורה לאחד ממזכיריה לעיין בדברי הכנסת המצהיבים, היא תמצא בעזרתו, נאומים של חברי הכנסת, דוברי האופוזיציה, שהופסקו על-ידי תומכי הממשלה בעמודים שלמים של קריאות ביניים. מעולם לא האשמנו את הרוב הזועם, כי הוא "סותם את הפה" למיעוט המסביר. ההבדל ביננו, גם בבחינה זו, הוא בפיוקם של יריבינו. הם תובעים לעצמם גם היתר להרע וגם חופש מתגובה. האופוזיציה הנאמנה לתפקידה הממלכתי, הדמוקרטי, חייבת להבטיח כי מותרות שלטוניות כאלו לא יהיו בישראל.

עולות ממשלה וסערות בכנסת: החוברת נגד יצחק בן-אהרן והחוברת של יגאל אלון.
עיתון 'מעריב', 03/11/1972.

שמות הפועל והתואר, הגזורים מן המלה שקר אסורים לשמוש בפרלמנט הבריטי, חבריו, המחולקים בין השאר לנכבדים ולמאד נכבדים אך כולם, כמובן, נכבדים, מבקשים, לתקופותיהם תחליפים נאים, או נאותים, לשמות הללו. אחד המפורסמים בהם הוא זה, בו השתמש בנעוריו ווינסטון צ'רצ'יל. אינני זוכר עוד, האם הוא היה אז חבר המפלגה הליברלית אליה עבר מסיעת השמרנים, או חבר המפלגה השמרנית אליה שב מסיעת הליברלים. אך ברור לי, כי הוא היה עדיין איש צעיר, משמע שהמאורע הפרלמנטרי התרחש לפני שנים רבות. באחד הימים ההם, קם צ'רצ'יל ממושבו ואמר בערך כך: - סבורני, שלא אטעה אם אומר, כי החבר הנכבד (או אולי מאד) ממול חטא בדבריו ב-'terminological inexactitude' או בשפת עבר, באידיוק מונחי.

היש לנוד לתחליפיות תיאורית זו, או מוטב להתפעל ממנה? יתכן, כי כבר בימי נעוריו של צ'רצ'יל, או בוודאי בימינו, נמצאו אנשים, המוכנים ללגלג על המשחק הזה במה

שהם מכנים עדינות מלאכותית. מדוע, הם שואלים, לא לקרוא לאת קרדום, או, במלים אחרות, לא לומר לאדם, גם בשבתו בבית נבחרים, כי, בכל הפשטות, שקר יצא מפיו?

הפשטות המהוללת הזאת. הייתי מציע דווקא ממנה לא להתפעל, אלא להשתדל לגבור עליה. כי אולי במידת הקירבה אליה, או התרחקות ממנה, צפון ההבדל, לאו דווקא החיצוני, בין בן תרבות לבין בן פראות. ואם לא יהיה הבדל טרמינולוגי בין בית הנבחרים לבין בית מרזח, עלול העם כולו להתמרזח, לא רק בדיבורו, אלא גם בנוהגו ובמעשיו. עדינות, הנראית מעושה, עדיפה מגסות, הנחשבת לפשטות. דור דור ותחליפיו המונחיים. לאחרונה היו בפרלמנט הבריטי חילופי דברים, אופייניים לא לו, שבעקבותיהם נולד במקום - שקר חדש. ומעשה שהיה כך היה.

החבר הנכבד, מר מיכאל פוט [...] קם ושאל את ראש הממשלה, האם הנאום, אשר המיניסטר בלי תיק (לא אלמוגי, מילס) נשא ביום ה־14 במרץ על עתידה של תעשיית הפלדה, משקף את עמדת הממשלה. קם מר הרולד מק־מילן והשיב לקול צחוקם הרשום, כפי הנראה של תומכיו, כי המיניסטר בלי תיק לא נשא נאום ב־14 במרץ. בעבור הצחוק, שב וקם מר פוט והיקשה, על ראש הממשלה, האם לא הובא לתשומת לבו דין וחשבון של עתונים רבים מן ה־"טיימס" למטה, או למעלה (צחוק). לפיו המיניסטר בלא תיק נשא נאום על תעשיית הפלדה בפגישה סודית של חברי הפרלמנט השמרניים?

בחלק הראשון של תשובתו השניה בקש ראש הממשלה את השואל להפנות שאילתא בכתב לשר האוצר או לשר הכוח, אבל בחלקה השני, אמר כהאי לישנא: זו היתה פגישה - אם החבר הנכבד יכול לשוב ולזכור את הימים בהם עדיין היה חבר מפלגה (רמז לכך כי מיכאל פוט גורש מסיעת הלייבור מחמת מרדנותו נגד הנהגתה) - שצורתה אינה בלתי שכיחה בבית הנבחרים ולמעשה היא חלק של החיים הפרלמנטריים.

הנפגע הקשיב, כפי הנראה, היטיב ותפס את נקודת התורפה בתשובה. הוא קם ושאל את ראש הממשלה "בפשטות" האם הוא לא אמר, בתשובתו הראשונה, כי המיניסטר בלי תיק לא נשא כלל נאום באותו תאריך? האם לא שקר לבית הנבחרים בתשובתו הראשונה?

לאחר הצגת השאלה, בנוסח בלתי מקובל זה, התגלגלו חילופי הדברים ככדור שלג. ראש הממשלה, בהוסיפו לכנות את מי שהאשימו, הפעם במפורש, בשקר, החבר הנכבד, טען, כי לו חבר נכבד אחר היה משתמש בבוטוים כאלה, הוא לא היה משיב לו כלל, אבל לגבי חבר נכבד זה אין צריך לנקוט עמדה כזו, משום כך הוא מוסיף להבהיר, כי לורד מילס (זהו האלמוגי הבריטי) השתתף באסיפה פרטית, או סגורה. אסיפות כאלו מתקיימות לעתים תכופות משני צדי הבית והחבר הנכבד בוודאי השתתף ברבות מהן, כאשר מפלגת הלייבור היתה בשלטון.

מר פוט! למה אדוני שיקר בענין זה?

מר מקמילן! לורד מילס לא נשא שום נאום. הוא השתתף באסיפה פרטית, בה בוודאי נמסרה הודעה, הוא לא השמיע שום נאום פומבי באותה הזדמנות.

אז קם חבר נכבד אחר, ששמו הוא ארוך כדי להעתיקו, והיפנה את תשומת לבו של היושב ראש, הקרוי דובר, כי החבר הנכבד השתמש במלה "שקר" האם אין לקרוא לו לחזור בו מביטוי זה? היושב ראש התעורר מיד מתרדמתו, או יצא משלוותו, ואמר, כי מחובתו לדרוש מאת החבר הנכבד לחזור בו והוא (הספיקר) עושה כן. רק אז התעוררו תומכיו של ראש הממשלה וקראו במקהלה את אשר היושב ראש אמר בכל מתינות כבוד הכס.

אך מיכאל פוט הוא עקשן, כידוע גם ללא־אנגלים, העוקבים אחר פעולתו הציבורית. הוא אמר בתחילה, כי מצבו קשה. הנה אמר ראש הממשלה, בתשובתו הראשונה, כי המיניסטר בלי תיק לא נשא נאום על תעשיית הפלדה, ואילו לאחר מכן הוא אישר בפני הבית, כי לורד מילס כן נשא נאום, גער בו היושב ראש, בלי, יש לשער הרמת קול, לאמור: זה באמת לא בסדר. חובתי דורשת ממני לדרוש מאת החבר הנכבד לחזור בו, עשיתי כן. חוששני, כי זוהי בעיה של לקיחת בטוי בחזרה, לא של התדיינות. ויקם החבר הנכבד ויאמר, הפעם בלי התדיינות, אך בכל זאת... כי גם חובתו שלו דורשת ממנו לחזור בו והוא מצטער על שעליו לעשות כן. הוא מצדו חושש, כי הבית צריך לדון בפרשה מבחינת מהותה.

אחר הדברים האלה, עוד הוסיף, ראש הממשלה להסביר, במידה של קושי, אם לא של עיקשות, את ההבדל בין נאום פומבי לבין הודעה באסיפה סגורה, ואילו חברים נכבדים אחרים, עוררו איש ביחס ליריבו, שאלות לסדר ובעיות מהותיות. עד שקם אחד מתומכיו של מר פוט, אף הוא ממגורשי הלייבור, הידוע בלשונו החריפה ושאל את היושב ראש: לאור הוראתו של אדוני ביחס למלה "שקר", האם היה זה בסדר, לו מר פוט היה אומר, כי זוהי סתירה שאין לישיבה? ויהי צחוק בבית. החברים הנכבדים, ואולי אף הנכבדים מאד, שמחו על מציאת תחליף חדש למלה האסורה. אבל ראש הממשלה עצמו התייחס ברצינות, הראויה למשרתו, לתקרית הזאת. וממקום מושבו נמסרה בשעות הלילה הסברה דחופה, לפיה הוא לא הספיק, או נמנע ממנו, לומר לבית, כי לורד מילס לא נשא נאום באסיפה הסגורה של החברים, אלא אך השיב לשאלותיהם. בהודעה רשמית זו היתה התנצלות עקיפה, אך ברורה לחלוטין, על אשר היתה, בתשובתו הראשונה ובהסברים שבאו בעקבותיה, מידה כלשהי של אי דיוק. כזהו היחס במדינה דמוקרטית, של נושא המשרה לבית הנבחרים, ואפילו לחבר בודד בו, המציג שאלות מציקות. ומשקראתי על כך, לא יכולתי שלא לשאול את עצמי, אף מתוך הסתכנות באי קבלת תשובה, כמה התנצלויות ישירות, ישירות או עקיפות, יומיות או ליליות, היו צריכות לבוא ממקום מושבו של ראש ממשלה אחר, לו הוא חש, מתוך יחס כבוד לבית הנבחרים, את הצורך לתקן את רישומם של כל אי הדיוקים המונחיים, או הסתירות שאין לישיבן, אשר הוא הספיק להשמיע, לעתים בלווי גידופים, מעל במתו... שם אין רוב, יהיה אשר יהיה, מוכן לוותר על מעמדו של בית הנבחרים בתור שכזה, כלומר על כל חלקיו. שם אין מתביישים בכך, כי ישנה אופוזיציה, היכולה להאשים את ראש הממשלה בסתירה בדבריו שאין לישיבה, גם אם אין היא זכאית, כפי שהוא אינו זכאי, להשמיע את המלה, אשר גם באנגלית היא תלת אותית; שם אין מנסים להסתיר

מעיני אורח את העובדא, כי ישנה אופוזיציה השואפת להמיר את הממשלה בטובה ממנה לפי דעתה של האופוזיציה, לא של הממשלה. נהפוך הוא. שם מתגאים בעובדא הזאת ומתפארים במוסד הזה. אין פלא אם ישנה הוכחה, לא מוצהרת אלא ממשית, כי במדינה מסויימת יש חרות מדינית ושלטון עם, הנובע ממנה והנשען עליה; כי אין בה לא טוטלטריות ולא נטייה להשליטה - זוהי ההוכחה אם לא היחידה, הרי המכרעת.

קרתנות ממשלתית. עיתון 'חרות', 30/03/1962.

הקרע האידיאולוגי בין מפא"י לחרות החל שנים רבות טרם הקמתה של מדינת ישראל. ליריבות הפוליטית קדמה מחלוקת עזה עוד מימי המנדט הבריטי בארץ ישראל, שאף הגיעה לפרצי אלימות בין הסיעות היריבות (המפורסמים שבהם היו עינניים והסגרתם של לוחמי אצ"ל בשנות המרד במנדט הבריטי והירי נגד האלטלנה), שהסלמתם נמנעה בעיקר בשל עמדתו העיקשת של מנחם בגין נגד מלחמת אחים.

כינונה של הכנסת והפיכתה לבמה המרכזית שבה מתבררים חילוקי הדעות בין הצדדים השונים בעם, דרשו תקופה של הכרה וחינוך כי הצדדים היריבים אינם אויבים, וכי אל לה ליריבות להפוך לשנאה שהיא אויבתה הראשונה של הדמוקרטיה.

הן אתה יודע, כי אצלנו מרבים לדבר על דמוקרטיה, על בחרות, על רוב ומיעוט, על שיטות הצבעה שונות [...] וודאי כל הבעיות הללו קשורות במושג, האמיתי או המסולף, של שלטון-עם. אולם, הן תסכים אתי, אם אומר, כי דמוקרטיה אין פירושה רק צורת שלטון, אלא מעיקרה היא אורח חיים. דמוקרטיה, לפי דעתי, פירושה קודם כל הכרת אמת בשוויון האדם ושנית שכנוע. אם אין איש יכול לשכנע את רעהו, לא יתכנו חילופי שיטה וחילופי גברי הקשורים בהם. ושלטון בלי חילופים הוא שלטון על העם ולא של העם. חילופי-שיטה-וגברים הם אמת הבניין הדמוקרטי. אבל - התלהב ידידי - איך יתכן שכנוע הדדי, אם ישנה שנאה הדדית? השנאה גורמת לאטימת אזניים, להמתת רצון ההקשבה, לחיסול כושר השמיעה. לכן לא אגזים, אם אומר, כי אויבתה הראשונה של הדמוקרטיה היא השנאה.

מחזות וחזיונות. עיתון 'חרות', 24/01/1958.

ברכוני גם יריבים. וברכותיהם אף הן יקרות לי מאד. הן מוכיחות, כי, על אף הכל, לא לשווא היה עמלנו בהחדרת ההבדל בין המושגים של יריב ושל אויב. עמים חופשיים, עם נסיון ממלכתי רצוף, בלי ההפסקה הממושכת, הטרגית, ממנה סבלנו אנחנו, ידעו להבדיל בין שני המושגים האלה ולשמור על אחדותם וחרותם כאחת; אין ספק, כי, בשעות גורל ומבחן, הא בהא תליא, אנחנו, היהודים, שצוינו על-ידיעת ההבדלה, זמן רב לא ידענו את ההבדל המיוחד הזה.

בימים, בהם עדיין לא היו לנו לא מדינה, לא פרלמנט ולא צבא, סברנו, כי הנהוג, המקובל למשל בבית הנבחרים הבריטי ביחסים האישיים בין היריבים המדיניים, אין מקורו אלא בצביעות. הנה קם ראש האופוזיציה ובהצביעו על ראש הממשלה, היושב מולו, אומר

בחרפויות: פה יושב האיש שהימר בבטחון האומה למען מטרות פוליטיות. כעבור עשרים וארבע שעות מזמין ראש הממשלה המותקף את מי שהטיח בפניו האשמה, אשר קשה ממנה אולי לא תיתכן, לדו-שיח (לא לדו-קרב) והם מבררים, במידה של שלוה, ענינים הקשורים בבטחון הלאומי ובדרכים, הנראות לאחד מהם, או לשניהם, נאותות, כדי למנוע פגיעה בו. יש והם מסכימים לפני הפרידה; יש והם נפרדים בלי הסכמה. ושוב, למחרת היום, יתקיפו איש את רעהו, על הענינים הבלתי מוסכמים, בפני עם ועדה.

צביעות? אף לו היתה כזו, היה צריך להעדיפה על "הכנות" המקובלת במשטרים רודניים למיניהם, בנוסח מי שאינו אתי, הוא נגדי, מי שהוא נגדי, הוא אויבי, ואילו אויב אחת דתו: להיעלם, גם אם רבים דינו: להשמצה, או להפחדה, או לכליאו, או להגלייה, או אל הקיר, אך האמת היא כי אין שום צביעות בנוהג הדמוקרטי הנאה של יריבות מדינית, אף חריפה, מלווה יחסים אישיים הוגנים בין נושאים. נהפוך הוא, יש בו, בנוהג הזה, גלוי לב, להבדיל מן הגסות הרודנית. איש האופוזיציה יאמר בגלוי, כי הוא רוצה לבוא במקומו של איש השלטון; זה האחרון משיב, אף הוא בגלוי כי אין כלל בדעתו לפנות את מקומו לראש, וההכרעה היא בידי העם, על-פי בחירתו החופשית, אם חופשית היא. אבל תוך כדי היריבות הזאת, דווקא משום שגלויה היא, ומאחר וההכרעה בה תלויה לא בחתירה ולא באלומות אלא בפתק הבחירה. המוזמנת, אפשר גם צריך, לקיים יחסים אישיים הוגנים, יחסים מכובדים כאלה, הנשמרים תוך היריבות המתמדת. הם אמת הדמוקרטיה ולא, כפי שחשבו בגיטו - בלי-החומות, "משחק כפול", שאינו נאה למתאבקים רציניים. זוהי הסיבה הכללית, הלאומית, אשר בגללה, בנוסף על האישית, שמחתי על ברכותיהם של יריביה הנכבדים. התקדמנו.

טוב לשרת עם זה על-ידי תנועה זו. עיתון 'חרות', 09/08/1963.

אדוני היושב-ראש, מורי ורבותי חברי הכנסת, יורשה לי להוסיף ולברך את ידידינו הוותיקים, חברי הכנסת לשעבר, אשר באו היום להשתתף ביום חגנו, יום זכרונותינו המשותפים.

בשם הממשלה הריני מברך, אדוני היושב-ראש, אותך, את סגני היושב-ראש ואת כל חברי הכנסת ליום הולדתה ה-30 של הכנסת. [...] מתחילה, אדוני היושב-ראש, היתה עדיין מעין סתירה בין יריבות מדינית לבין יחסים אישיים. מי שהחל את פעולתו הפרלמנטרית מן הכנסת הראשונה - ורק מעטים בבית הזה יושבים הנמנים עם אלה - זוכר כי בראשית צעדיה של הכנסת כמעט שהיתה זהות בין יריבות מדינית לבין התנכרות אישית. אבל ברבות הימים למדנו כולנו כי אפשר להיות יריב מדיני וגם להתווכח, לעתים בחריפות, עם יריב ואפשר לקיים לא רק יחסים של כבוד הדדי אלא גם של חיבה ואפילו ידידות - יריב עם יריבו, חבר עם רעהו. זוהי הדרך המקובלת אצל המתוקנות שבאומות. אשרינו שגם הכנסת זכתה לנוהג כזה.

הישיבה המאה ותשעים ואחת של הכנסת התשיעית,

יום שני, ט"ו בשבט תשל"ט, 12 בפברואר 1979 - שלושים שנה לכנסת, תש"ט-תשל"ט.

האופוזיציה בכנסת ישראל

הצעותיו של בגין בעניין קידום החוק למשאל עם והרחבת סמכויותיהן של הרשויות המקומיות הן צעדים חשובים בהגבלת כוחה של הרשות המבצעת, אולם עיקר פועלו של מנחם בגין היה חיזוק מוסד האופוזיציה בישראל.

בעבור בגין ייחודה של כנסת ישראל אל מול אחיותיה, הרשות המבצעת והשופטת, טמון בהרכבה; חברי הכנסת מייצגים את כל חלקי העם, ובמסגרתה נשמרת להצגת המיעוט הזכות להתנגד לרוב השולט ובכך להשתתף בעיצוב החברה בישראל.

על-פי מנחם בגין, 'אופוזיציה' מושתתת על חרות המחשבה והביקורת; האפשרות לחשוב ולהציע את הצד שכנגד העמדה השלטת, ובכך לאתגר, לבקר ולבסוף - להחליף את השלטון - היא מאבני היסוד של חברה דמוקרטית.

יש והאופוזיציה מניעה את הממשלה לעשות את הצעד הנכון; יש והיא מונעת אותה מלעשות דבר רע. למעשה עצם קיומה של האופוזיציה הראויה לשמה, משפיע לטובה על דרכי הממשלה והחלטותיה. כל ממשלה שנבחרת חושבת מיד על היום שבו תצטרך להבחר שנית. ממשלה שמולה ניצבת אופוזיציה, תזהר מלגרוע ממדת תמיכתו של הציבור בה, כשם שתזהר מלהוסיף אהדה לצד שכנגד.

הממשלה והצד שכנגד. עיתון 'חרות', 04/02/1949.

צ'רצ'יל אמר פעם, שתפקידו של הפרלמנט הוא לא רק לקבל חוקים טובים, אלא גם לחסום את הדרך בפני חוקים רעים. יש עניין בכך, שצ'רצ'יל אמר דברים אלה בהיותו ראש הממשלה ולא ראש האופוזיציה. בכך ניתנת הוכחה מובהקת לרוחה של דמוקרטיה, זוהי דמוקרטיה אמיתית. באין פרלמנט או באין אופוזיציה, מחוקקת הממשלה עצמה, במישירין או בעקיפין, והאזרח נשחק בין גלגליה של חקיקה מינהלית כזו.

תפקיד האופוזיציה. כתב העת 'האומה', מרס 1963.

בשנות פעילותו הציבורית העמיד מנחם בגין את תפקיד האופוזיציה על שלושה דברים: על ביטוי השוני, לעתים על הוכחת האחדות ועל השאיפה להחלפת השלטון.

[...] גבירותי ורבותי. זוהי ועידתה של מפלגת האופוזיציה הראשית בישראל. זוהי ועידה של מפלגה מדינית המאמינה כי תפקידה של אופוזיציה ראויה לשמה הוא בשלושה: א) בדרך כלל לבטא את השוני; ב) לעתים להוכיח את האחדות; ג) תמיד לשאוף לחילופין. זוהי ועידה של מפלגה חופשית המאמינה, כפי שאחד מאבות הדמוקרטיה הרפובליקאנית, ג'פרסון קבע, כי "בכל חברה בת-חורין המתנהלת בדרך של דיונים, מן ההכרח הוא, על-פי טבע האדם, שתהיינה מפלגות מנוגדות זו לזו וחילוקים ומחלוקת עזה. זוהי ועידתה של מפלגה דמוקרטית המאמינה בכלל הגדול שנקבע עוד בימי קדם. מעדיף אני את החרות על סיכוייה על פני העבדות על שלותה".

התקופה ובעיותיה, הבניין ויסודותיו. עיתון 'חרות', 24/01/1963.

ביטוי השוני

במשטר פרלמנטרי על אופוזיציה מוטלת החובה הבסיסית 'לבטא את השוני', לחשוב ולהציע את ה'צד שכנגד' עמדת הממשלה; אין הכוונה כי על סיעות האופוזיציה להתנגד לכל צעד וחוק שהקואליציה מקדמת, אך חובתה לבדוק, לבקר ולהציע חלופות.

מחובותיה של האופוזיציה להתייב לצד אזרח אשר נגרם לו עוול בידי השלטון, בייחוד במקרה שהשלטון מפעיל בו מפתח מפלגתי, שעמו הוא פועל להרחבת השפעתו בחברה ובמשק.

תפקידה האמתי של אופוזיציה מורשנית. היא תהיה פטורה מן האחריות למעשי הממשלה, ואף-על-פי-כן - או משום כך דוקא - תהיה שותפה לאחריות לגורל המדינה. אין לראות באופוזיציה "שור" המועד תמיד לנגח את המנהלים בפועל את עיני הממשלה. להפך יש לראות באופוזיציה את אחד הגלגלים שעליהם נשענת עגלת המדינה בהתקדמותה. חלוקת התפקידים פשוטה היא: אם העם הוא נושאה הראשון והאחרון של הרבונות, ואם נבחר העם בבית-המחוקקים מייצגים את הרבונות, הרי אותם הנבחרים שלא נכנסו לממשלה, מוסיפים לשרת את העם על-ידי הדרכה מתמדת, הדרכה להמוני העם ולחברי הממשלה כאחת. הדרכה זו מפרה את המחשבה מדינית.

[...] אולם לא רק בשאלות הגדולות של "המדיניות הגבוהה" נודעת חשיבות רבה לפעילותם של נבחר העם באופוזיציה: הם יכולים וחיבים לפעול, למנוע ולהניע גם בשאלות יום-יום. עוול כי יעשה לאזרח, האופוזיציה תגיב עליו ללא דיחוי. גרימת עוול על-ידי נושאי השררה אינה דבר בלתי-שכיח. אין צורך לדגול בתיאוריה אנרכיסטית, כדי לדעת כי כל שלטון מביא בכנפיו עוול מסוים ליחיד; על אחת כמה וכמה - שיטה שלטונית, המבוססת על מפתח מפלגתי נפסד, על שאיפות מונופוליסטיות ועל הפליה פרוטקציוניסטית. מלחמה מתמדת בעוול מתמיד הריהו הכרח למדינה ולאומה; מלחמה זו היא מתפקידי האופוזיציה בתוקף מעמדה. אזרחי המדינה חייבים לדעת כי יש להם על מי להשען בקרב נציגות שנבחרה על ידיהם. הם חייבים לדעת, כי לא כל הצירים כבולות ידיהם באזיקי משמעת המפלגתי, המחייבת אותם לתמוך בחברי הממשלה או בעושי דברה. בבית-הנבחרים ישבו גם נבחרים חופשיים, המסוגלים לדון בכל מקרה לגופו, ללא פזילה לעבר ספסלי המיינסטרים. ההכרה כי יש "פה" למקופחים, פה אשר שום פיתויים ושום אימונים אינם עשויים לסתמו, תעמיק את הבטחון ביעילות המוסדות הדמוקרטיים, ותחנך המוני העם לאומץ לב אזרחי, שני גורמים נפשיים אשר בלעדיהם אין הדמוקרטיה אלא 'sham democracy' כלומר שלטון עם למראית-עין בלבד.

הסיעה המורשנית של תנועת החרות מקבלת על עצמה את התפקיד הממלכתי והאזרחי, המוטל עליה מתוקף מעמדה הנוכחי בתוך האספה המכוננת. לא תהא מצדנו אופוזיציה לשמה, ולא תהא בקורת לשמה. לא נטפל אך הממשלה באשר היא הממשלה ואנו הצד שכנגד. נדון את הממשלה לפי מעשיה: מעשים טובים נשבח, רעים נגנה. אך

שום דבר לא נרשה להשתיק. לא נתחשב במעמדו של שום אדם, יהא מי שיהיה. עם עוול יעשה, נעמיד את האיש בפני אותו דין ציבורי, אשר בית-הנבחרים משמש לו כבמה עליונה. נבחרי העם אנחנו. קבלנו שליחות מטעם רבבות אזרחים

אחריותנו רבה, ונעשה כמיטב יכלתנו כדי להיות ראויים לאמון, שנתנו בנו שולחנו.
הממשלה והצד שכנגד. עיתון 'חרות', 04/02/1949.

להוכיח אחדות

שנותיו של מנחם בגין באופוזיציה לוו בעימותים חריפים נגד שלטונה של מפא"י, אולם למרות המתחים הביאו האתגרים המדיניים, הביטחוניים, החברתיים והכלכליים, שעמם התמודדה המדינה בראשית ימיה, את בגין להוסיף לתפקידה של האופוזיציה את החובה, בשעות הצורך, לגבות את הממשלה.

כמה וכמה הגדרות למושג אופוזיציה, ובכללן ציוריות מחוכמות. אחת מאלו אומרת: בעוד הממשלה משוכנעת, שהאופוזיציה תוקעת מקלות בתוך גלגלי העגלה הנמצאת במעלה ההר, מאמינה האופוזיציה שהיא עוצרת בעד העגלה המידרדרת אלי תהום. הגדרה נוספת מסוג זה אומרת, שתפקידה של האופוזיציה הוא לחדול מלהיות אופוזיציה. אך לצורך דיוני בנושא זה לא אבחר בהגדרה מחוכמת אלא בהגדרה פשוטה בתכלית. לפי הכרתי, על שלושה דברים תיכון האופוזיציה במדינה חופשית ודמוקרטית: א. בדרך-כלל על ביטוי השוני; ב. עתים על הוכחת האחדות; ג. על שאיפה מתמדת לחילופין.

[...] דווקא באנגליה, מדינה שמושגיה על אופוזיציה הם בבחינת מושגי-יסוד, קמו הוגי-דעות מדיניים ואמרו, שתפקידה של אופוזיציה הוא בתכלית הפשטות: להתנגד. אנו אין אנו מקבלים הגדרה זו, אף-על-פי שגם בה טמונה חכמת-חיים רבה. אם יש כוח המתנגד לשלטון, הרי כוח זה מבטיח שלא האזרח יפחד אלא השלטון יחשוש. כי פחד האזרח הוא עבדות, חשש השלטון - חרות.

[...] תפקידה השני של האופוזיציה הוא כאמור, להוכיח לעתים את אחדות העם. הכוונה אינה לאחדות כפויה, כמקובל במשטרים טוטלריים ובמדינות בעלות "הדמוקרטיה החד-מפלגתית", אלא באחדות מרצונם החופשי של המתאחדים. אחדות כזו של בני חורין - כוח עצום בה. אולי זהו ההבדל המכריע בין מדינה לבין גיטו. בגיטו, בפרוץ סכנה מבחוץ, יש התפוררות וכל איש דואג לנפשו ואומר: 'Sauvée qui peut' היפוכו של דבר במדינה, באומה. משמגיעה שעת הסכנה מתאחדים הכול, זונחים את ההבדלים, חילוקי הדעות, ועומדים שכם אל שכם כנגד האויב עד שמתגברים עליו.

תפקיד האופוזיציה. כתב העת 'האומה', מרס 1963.

אופוזיציה בבית נבחרים של מדינה חופשית ודמוקרטית מבטאת את השוני, את ההבדל בהשקפות, בהערכות, במסקנות. זה תפקידה הממלכתי, זו חובתה הלאומית. אולם יש יום שבו האופוזיציה מביאה לכלל ביטוי את האחדות הלאומית. זה היום. החל מצהרי יום הכיפורים, כאשר עמדנו בתפילת "יזכור" והתייחדנו בלבותינו עם אלה שאינם עוד, עם אמהותינו ועם אבותינו ועם אחיותינו ותינוקותינו, אשר נרצחו ונטבחו ונשרפו חיים ונטבעו והובלו על-ידי אויב משמיד, נוכח אדישות העולם כולו ממזרח וממערב גם יחד, אלי כל המיתות המשוונות בלבה של אירופה; כאשר עמדנו בעיצומה של תפילה זו שאין קדושה ממנה ביום הקדוש ביותר לישראל ונמסר לנו על-ידי ראש הממשלה והשר גלילי על כונת האויב, מצפון ומדרום, לתקוף אותנו ולנסות להגיע ללב הארץ בהסתערות שריון - מאותו רגע גמלה החלטה בלבנו לדחות את כל השאלות, ואכן יש שאלות, לגבי מה שנתרחש בין כסה לעשור וביום הכיפורים, עד לאחר הנצחון, עד לאחר שיהיה ברור לכל שישראל שב וגבר על אויבו. לא סטינו בכל עשרת ימי הלחימה מעמדה זו. לא נסטה ממנה.

כנס מיוחד של הכנסת, הישיבה הארבע מאות ושישים ואחת של הכנסת השביעית, כ' בתשרי תשל"ד, 61 באוקטובר 3791 - הודעת הממשלה על המצב.

ההתנגדות לשלטון והשאיפה להחליפו

מנחם בגין האמין כי דמוקרטיה היא אורח חיים, מרכיבים רבים לה, ובהם עתים לבחירות, הצבעה בלי לחץ כלכלי או מדיני, פרלמנט ועיתונות חופשיים, אשר יחדיו יוצרים את מכלול החיים הדמוקרטיים; אולם מבחנה המכריע ותכליתיה של האופוזיציה הם יום ניצחונה של המפלגה היריבה על המפלגה השלטת והעברה מסודרת של המושכות.

אין דבר נאה יותר מבחינת אנוש בן החורין מאשר חילופי שלטון שלווים, בדרך ההכרעה האזרחית, על-ידי פתק הבוחר. ודאי, סימנים ומבחנים רבים לדמוקרטיה. אין היא תוצאה של מעשה אחד ויחיד, אלא של אורח חיים קבוע ומתמיד. עיתים קבועות לבחירות; הצבעה ללא לחץ, גלוי או נסתר, משטרתי או כלכלי; חופש ההתאגדות המדינית; בחירה שכמוה כברירה, כלומר לא אישור פלביסיטרי² של תכנית אחת או של רשימה אחת, אלא הכרעה בין תכניות שונות, בין רשימות מתנגדות, או בקיצור, בין מפלגות; פרלמנט, בו תומכי הממשלה ומתנגדיה מנהלים, לעיני הציבור, מאבק בלתי פוסק על עקרונות ואמצעים וכבוש דעת הקהל למענם; עתונות שאין בה תכתיב הרשות ולא מוראה הטמיר ולא חותמת הצנזורה; עליונות הרשות האזרחית הנבחרת על הכוחות המזוינים לסוגיהם; מערכת שיפוט שאין בה אף צל של שמץ של תלות ברשויות השלטוניות הגלויות או הסמויות ואשר את דינה מקבלים לא רק הנשלטים אלא גם השליטים - בלי כל אלה, או כמה מהם, אין דמוקרטיה, או היא פגומה מעיקרה.

2 משאל עם.

אפס, הביטוי המבחני, האמיתי, המכריע למושג זה עולה ביום, בו מספר מסויים, אך מספיק, של אזרחים מחליטים, כי אלה ששלטו בהם לא יוסיפו עוד ואלה שתבעו, כנגד הקודמים, את האמון לנהל, בדרך אחרת, את עניני האומה, מקבלים אותו. אשרי העם הזוכה לכך. מה טוב ומה נעים חלקו בבני החורין. הוא מוכיח, לעצמו ולאחרים, כי המושג של שלטון העם (דמוקרטיה) אינו מסווה לשלטון על העם, כי בבוא היום השלטון נמצא, פשוטו כמשמעו, בידי העם.

מה התרחש בעמים, אף הגדולים בהם, אם ברוח ואם בכוח, לפני שהוסכם בתוכם על הסדר אזרחי זה? גם בימים ההם היו חילופי שלטון. אך רובם געשו באלימות, בהקזת דם, בהתזת ראשים, או במלחמות אזרחים ממושכות רבות סבל, מחריבות וכרות תהומות יותר מאשר לדור אחד. שום דבר חשוב בחיי האדם אינו ניתן לו בלי קרבנות ויסורים. הפתרון הפשוט הזה, של ירידה ועליה לא בהכרעת הכוח של חיילים, אלא בכוח ההכרעה של אזרחים, אף הוא עלה לאנושות בסבל לא ישוער.

כיצד האדם, ולו מתנת המתנות של בוראו: המוח, לא אימץ את הפתרון הזה, או נטש אותו, במשך תקופות כה ארוכות. אבל מה כי נתמה על בני מרון שעברו, אם לנגד עינינו, בימים, בהם ההתפתחות הטכנולוגית, פרי המוח האנושי, הגיעה: לשיאים, שהיו נחשבים לדמיוניים, אלמלא היו מציאותיים - אם בעצם הימים האלה מוותרים חלקים אדירים של האנושות, כרגיל, אך לא תמיד, באונס, על ההסדר, אשר בלעדיו חרות אדם ושלטון עם אינם משתקפים אלא בראי עקום. נראה בעליל, כי המאבק הפנימי, הנפשי, בין שאיפת החופש לבין נכונות ההשתעבדות הוא אופייני לתקופתנו, לא פחות מאשר לימי המשקוף והמרצע.

במדינות, בהן השאיפה הראשונה גברה, במידה זו או אחרת, על אויבתה הנצחית, לא תמיד מביאה הבחירה הבררנית לחילופי משמרות ליד ההגה הממלכתי. יש והממשלה נקראת, או עודנה מורשית, להוסיף ולכהן, אך, בכל זאת, אומר לה חלק ניכר של העם בסתר הקלפי, בשפה ברורה איננו שבעי רצון ממך. גם בפנייה זו, אף שאין בה המפנה, יש בטוי מובהק למושג דמוקרטיה. ושוב: אשרי העם, שבנותיו ובניו הרבים, מבינים את הצורך בהשמעת הקול החופשי על-ידי המרתו מהיסחבות אחרי שליטים להתיצבות נגדם. הללו ערבים לנר החרות שלא יכבה. הם מעידים, כי אין, ולא תהיה, שום אבדיקציה של הוד מעלתו האזרח על זכותו. שהיא כתרו של בן החורין, לקבוע, מי, בתקופה הקרובה, ינהל את עניני ביתו הממלכתי. אבדיקציה של מלך יכולה לעתים לגרור אחריה זעזועים מדיניים או חברתיים; אבל אין זעזוע אסוני יותר מאמירתו, המפורשת או החרישית, של האזרח: אני וויתרתי. האזרחים, ההולכים אל הקלפי וחוזרים ממנה לאחר שאמרו לשליטים: עליכם לוותר, נושאים, בלכתם ובשובם, את ההוכחה לקיומה ואת התקווה לנצחונה של החרות. ומה אנוש בלי תקווה?

לקח מארץ רחוקה. עיתון 'חרות', 29/06/1962.

לקיומה של אופוזיציה חופשית במשטר דמוקרטי, אליבא דבגין, עוד תפקיד והוא סמוי מן העין. עצם קיומה של אופוזיציה ואלטרנטיבה שלטונית מאלצים את הממשלה להיות קשובה יותר לאזרח ולשפר את דרכה.

אנו משוכנעים - כפי שעיננו רואות ברחבי תבל - שבלי אופוזיציה אין דמוקרטיה; בלעדיה - עצם חרות האדם עומדת בסכנה. ותפקידה הממלכתי של האופוזיציה, כפי שראינו בשנים האחרונות, הוא כפול. הראשון הוא גלוי. האופוזיציה, לא רק זכותה, גם חובתה, לעמוד על המשמר; להתייצב נגד כל עוול; להילחם למען כל ענין צודק; להוקיע כל שגיאה; להתריע על כל סכנה. אבל יש גם תפקיד שני לה, הוא סמוי מן העין. והוא, כמקובל לומר, בונה בתכלית. זהו תפקיד המחדיר בנו גאווה: בהיותנו באופוזיציה, אנחנו, בצורה שאינה נראית לעין - אבל מעשית מאד, ממשית מאד - מיטיבים עם הציבור הסובל, חסר האמצעים. ואם יריבינו, על-ידי שייטבו עם הציבור הזה, יעלו את רמת חייו, יעשו עמו צדק - ישכנעו אותו שיצביע בעדם, נקבל את השכנוע באהבה, אבל נדע: בגללנו, בגלל עלייתנו, כדי לנסות למנוע עליה נוספת, נעשה הדבר. זה התפקיד השני, סמוי מן העין, קונסטרוקטיבי מאד, חשוב מאד, חיובי מאד, חיוני מאד.

דבר מנחם בגין, יו"ר תנועת החרות, בפתיחת הוויכוח בכנסת ביום י"ז כסלו:
במקום צפיה לנסים - התקפת נגד מדינית וכוננות כלכלית. עיתון 'חרות', 18/02/1959.

מאבקה של תנועת החרות למען ביטול הממשל הצבאי וקידום השוויון לאזרחי המדינה, ערבים ויהודים, הוא דוגמא למאמץ רב השנים של תנועת החרות להוות אופוזיציה להשקפת העולם השלטת.

בתגובה לפעילות הסיעה בכנסת לביטול הממשל הצבאי ותקנות החירום הבריטיות הואשמה התנועה כי ביזמותיה היא פוגעת בבטחון המדינה.

האשמות מסוג זה היו בעבור מנחם בגין הזדמנות חינוכית הן להדגיש את מרכזיותה של החשיבה העצמאית והביקורתית, אשר היא חובתן של מפלגות האופוזיציה, הן את חשיבות הפיקוח של הרשות הנבחרת על רשויות הביטחון.

הכללים הנודעים הם אלה 'Cuius regio elus ratio' מי ששולט הוא הצודק. מי שהשלטון בידו, הוא Capax Imperii וכן, להיפך. אם מישהו אינו בשלטון, משמע שאין הוא צריך להיות בו. אין שלטון השכל: יש שכל השלטון ובלתו אין. לא דרושות הוכחות; החזקה היא ההוכחה הכמו-מתמטית, כלומר היחידה והמספיקה. כדי לאמץ כללים אלה אין כורח ללכת אל הטוטלטריות, הקרוייה אידיאולוגית, של הקומוניזם או הפשיזם. אפשר גם להתבונן בדמוקרטיה הגואלת של אנקרומה, או בדמוקרטיה המודרכת של סוקרנו, או בהמונים המריעים לקאסם, כל עוד החזיק בשלטון, ולעורפו, משנטל את השלטון.

האם פילוסופיה מעין זו תוטל על עמנו? הכפשע ייחשב לה, לאופוזיציה פרלמנטרית, לשאוף להוריד את הממשלה בדרך ההצבעה החוקית והלגיטימית בבית הנבחרים?

למה מטיפים ראשי-מטה-הזעם? כדי למנוע, בימים באים, כל אי הבנה, הריני להודיע לכל אלה, שלמדונו בשבוע האחרון פרק בפטריוטיזם, כי אם תהיה לנו הזדמנות ליצור רוב בכנסת למען הביע אי אימון בממשלה הזאת, או למען הניע את ראשה האימפולסיבי לריצה אל הנשיא עם הודעת התפטרות, נשתמש בהזדמנות מצוייה זו מתוך הכרה, כי לא זו בלבד שאנו מפעילים את זכותנו, אלא, בעיקר, עושים את חובתנו כאופוזיציה פרלמנטרית ראוייה לשמה. [...] עדיין לא תמה רשימת הטענות המחרידות כנגד האופוזיציה, אשר בדרך כלל לנים עליה, כי אין היא מסוגלת להתלכד, אך כאשר היא מצביעה יחד, שואלים אותה בתמהון קורע לב, איך יכולתם להצביע כך? הטענה השלישית למנין היא, איך? בענין **כזה** (ההדגשה במקור, מ.ב.) יכולתם, לו אף בעקיפין, לסכן את המשך קיומה התקין של הממשלה? הן המדובר הוא בבטחון, כלום מותר לפטריוטים (תודה רבה) לתקוף ממשלה על רקע זה.

לו הטענה האמורה היתה חוצה לא רק את הים, אלא גם את האוקיאנוס, היה צחוק אדיר פורץ ומתגלגל ומהדהד מלונדון עד אוטבה ועד וושינגטון. וקבלתי, כי מן הדמוקרטיית האנגלוסכסיות הללו עלינו ללמוד בכל יום תמיד. נתבונן ונלמד.

ראש הממשלה של בריטניה עשה הסכם בטחוני עם נשיא ארצות-הברית. שר הבטחון שלה - שם התפקידים הללו הם נפרדים - סמך ידו על הסכם נאסאו. מר טורניקורפט מסר הודעה בבית הנבחרים, כי כל המומחים הצבאיים המוסמכים של ארצו, ראשי המטות של שלושת החילות ביבשה, בים ובאוויר, משבחים את ההסדר של אספקת צוללות וטילי פולריס על-ידי אמריקה לבריטניה. אבל האופוזיציה הבריטית, המרושעת והאנטי פטריוטית, הגישה, על ענין זה, הצעה להביע אי אמון בממשלה, הקרויה בווסטמינסטר הצעת גינוי.

בקנדה טען שר הבטחון, כי ארצו חייבת לקבל, מידי ארצות-הברית, ראשי חץ גרעיניים. אך ראש הממשלה סבר אחרת. האופוזיציה הגישה על רקע בטחוני מובהק זה, הצעת אי אמון בממשלה ואף השיגה את מבוקשה והפילה אותה. כל שלוש סיעות האופוזיציה (לידיעת הרמטכ"לים לשעבר: בקנדה, על אף שיטת הבחירות האזוריות, קיימות שלוש אופוזיציות נוגדות, בעניינים יסודיים רבים, אחת את רעותה) התלכדו בהצבעה השלילית הנוראה ואילצו את מר דיפנבייקר, זמן קצר לאחר הבחורות, לשוב וללכת אל העם.

בארצות הברית של אמריקה יצא נשיאן הצעיר למערכה, שנחשבה לגורלית, על הרחקת הנשק האטומי הרוסי מקובה. האופוזיציה הרפובליקנית הודיעה, כי חזית זו נפתחה וזומנה לקראת מערכה אחרת לגמרי - של הבחורות לשני בתי הקונגרס. ועוד היום אין הרפובליקאים. לא רק גולדווסטר השמרני אלא גם יעבץ הליברלי, פוסקים להתקיף את מדיניות נשיאם וממשלתם על רקע בטחוני זה.

יודעני, כי לאחר הבאת שלוש הדוגמאות הללו, יקום בר-סמכא ויאמר: יפה דרשת, אך כלום אתה משווה את מצבנו לזה של אנגליה, קנדה, ארצות-הברית?

[...] ההבדלים ידועים. כוונתי לטענה העיקרית, לפיה אסור לפטרוטים לתקוף את הממשלה על עניני בטחון, כפי, ומשום, שהיא מחליטה עליהם. טענה כזו ראויה להישמע בין אלה המוסיפים להאמין בכלל הנחמד: "נצלסטוו לוצ'שע זנאיעט", השולט הוא הצודק, הוא היודע. בני חורין ינודו לכלל כזה. אנחנו מעולם לא קבלנוהו; ולא לפיו ננהג.

אם שר בטחון, זה או אחר, יופיע בפנינו בלוית יועציו הצבאיים, אף אם לא ייעץ להם מה לעוץ לו, ויען, בשמם או בהסכמתם, כי דבר זה או אחר דרוש לעמנו מבחינת מדיניות הבטחון, לא נקבל את הודעתו ואת דעתם מבלי לבחון אותן במהותן. נמצא, מתוך התבוננות עצמית, כי טוב הדבר, נתמוך בו, גם בהיותנו באופוזיציה; נגיע למסקנה אחרת, נתנגד ונאמר זאת.

אתן שתי דוגמאות מעשיות. דעתנו השקולה היא, כי מדינתנו חייבת לפתח את מקורות האנרגיה האטומית. לכן נוסף לתמוך בעמדת הממשלה בענין זה, גם אם יצעקו עלינו חמס: איך, איכה אתם, האופוזיציה העקבית ביותר, יכולים להסכים למתן מכשיר כזה בידי הממשלה הזאת. מאידך גיסא, הגענו למסקנה, לאחר לימוד ודרישה, כי ניתן לקצר את תקופת השרות המגויס של הבנות, לכן הצענו להקטינה ונתמוך בהצעותיהן של סיעות אחרות המציעות את קיצורה. ואם יצעקו לעומתנו: איך, איכה אתם, הנאמנים על הבטחון (תודה רבה) יכולים להציע קיצוץ שכזה - נוסף לעמוד על דעתנו. ולמומחים הצבאיים שלנו נאמר דברים פשוטים. אם אתם מורינו ומפקדינו היקרים, תסבירו לנו, כמה חלקי חילוף ישנם בטנק, בתותח, במקלע. נקבל דעתכם ללא היסוס; אבל את מדיניות הבטחון לא אתם תקבעו בשבילנו; נקבענה, בשכלנו הדל, בשביל עצמנו. הכלל הדמוקרטי הגדול של עליונות הרשות האזרחית הנבחרת על כוחותיה המזויינים של המדינה פירושו לא רק הטלת מרותה של הממשלה על הצבא לחילותיו, אלא מתן זכות לכל נבחרי האומה, לרבות אלה המשרתים אותה באופוזיציה, לקבוע כי שר בטחון מסויים, כיועציו הצבאיים, עשו מעשים טובים, או מעשים רעים. מסייה שוביך³ ינהג אחרת. אנחנו לא נלך בעקביו.

בטחון אינו מושג מופשט. מלחמה בסוכני ריגול ובהסתננות אויבים - בטחון הוא; מניעת הפצת מודעה מטעם וועדת הבחירות המרכזית האומרת, כי כל אזרחי המדינה זכאים להצביע על-פי הכרתם, בלא פחד מפני רדיפות - איננה בטחון. המוסד המינהלי, הקרוי ממשל צבאי, אינו מטפל במלחמה מן הסוג הראשון; הוא עוסק במניעה מן הסוג השני. חלוקת נשק חם בקרב בני המיעוטים, יש בה בתנאים מסויימים, סכנה לבטחון האומה; הממשל הצבאי הוא המאשר והמאפשר מתן נשק למי שנחשב בעיניו, אולי מתוך טעות העלולה להיות טרגית, ל"מהימן". לו בתנועת אוכלוסין ערביים לעבר רכוזי האוכלוסין העבריים, לראשון לציון, לרמת גן, לפתח תקווה ועוד היתה סכנה פוטנציאלית, הרי הממשל הצבאי אינו מונע תנועה זו והיא מתפתחת, לעיני כל מי שרוצה לראות, על אף קיומו. אך לא בלי ענין הוא, כי תנועה זו ניתן לה תמיד לגבור,

3 ניקולא שובין, חייל בצבאו של נפוליאון, אשר מסירותו האישית לנפוליאון, רגשותיו הלאומניים ודעותיו הקדומות הפכו את אישיותו למושג, ומשמו נגזרה המילה שוביניזם.

משום איזה מקרה מוזר, על סף בחירות, לכנסת השלישית, הרביעית ועוד. אף על-פי כן מותר לאזרחים מסויימים לחשוב, משום כך אומר (דום!) שר הבטחון (!!!) כי המוסד הזה דרוש לבטחון המדינה; ומותר לחברי ולי לחשוב, כי לא זו בלבד שאין הוא דרוש עוד לבטחוננו, אלא הוא מזיק לו בתכלית. זהו הויכוח. והרוב, יהיה אשר יהיה, יחליט. ואין צורך לצאת מן הכלים.

[...] לא נבקש מידי מר בן-גוריון שום ציון לא לפטריוטיזם שלנו, לא לנאמנותנו לבטחון הלאומי ולא לאנטי-קומוניזם שלנו. ולא נושפע כלל על-ידי צמדו החביב חרות-מק"י, או על-ידי הטרויקה החדשה חרות-מפ"ם-מק"י, או על-ידי החמישיה חרות-ליברלים-מפ"ם-מק"י-אגודה. נפעל על-פי שיקולינו המדיניים, הפרלמנטריים. נצביע עם כל סיעה, ללא יוצאת מן הכלל, בענין שאנחנו חושבים אותו לטוב ומועיל לעמנו. ואם מישהו יוציא בגלל הצבעותינו אלו, "קוטיש" לאמור: ראו נא, ראו נא, חרות עם השמאל הקיצוני, או חרות עם הקלריקלים של האגודה או חרות בחזית אחת עם מפא"י - שיצחק לו כאוות נפשו. עלינו אפשר להשפיע בנימוקים הגיוניים, לא בשערות תלושות. הן תפולנה ארצה. לא נטרח להרימן. נוסיף ללכת בדרכנו שהיא היחידה הראויה למפלגה מדינית ולאופוזיציה נאמנה.

יש אומרים, כי עמדתנו המוצהרת בענין התקנות הבריטיות והממשל הצבאי אינה פופולרית. יתכן. אם זה כך הרי עובדה משוערת זו אינה אלא מוסיפה תוקף מוסרי, לעמדה, שנקטנוה, ביחס לתקנות, מאז קום המדינה, וביחס לממשל מזה חמש שנים, מאז הוא התרוקן כליל מכל משמעות בטחונית. אופוזיציה, יותר מממשלה, שבידיה השלטון ומכשיריו, דואגת, בדרך הטבע, לפופולאריות של החלטותיה. אבל אוי לו למוסר הציבורי, הניתן על-ידי תומכי ממשלה או על-ידי מתנגדיה, אם הוא נבדק באספקלריה של פופולריות בלבד. המערכה שלנו, בענין זה, היא מעל לכל מוסרית. והיעדרה של פופולריות משוער לא ירתיענו מלהוסיף לנהלה. עמדתנו צודקת מבחינת הבטחון והמוסר הלאומי גם יחד. לא נוותר עליה.

רוצים משבר ממשלתי?.. עיתון 'חרות', 01/03/1963.

אחד המוסדות הפרלמנטריים החשובים ביותר בעיני מנחם בגין היה מוסד האי-אמון. מוסד זה נתפס ככלי הבוטה ביותר במאבק הפרלמנטרי להבעת מחלוקת בין האופוזיציה לקואליציה. אליבא דבגין הצעת אי-אמון אינה מיועדת רק להפיל את השלטון, אלא כוחה איתן גם לצורכי הסברה.

עודנה קיימת, למרבה התמיהה, מידה ניכרת של חוסר ידיעה, או הבנה, של המוסד הפרלמנטרי הקרוי הצעת אי-אמון. מילא, אם מנהיגה של מפא"י מציע, כי ההצבעה על הצעה כזו תידחה לישיבה אחרת של בית הנבחרים, אפשר להבין, גם אם קשה לסלוח, את הבערות המלווה כהונה ממלכתית רמה.

[...] רק מי שאינו יודע כללים פרלמנטריים יסודיים, יכול להציע, כי הצעת אי-אמון תישאר מוגשת ותלויה. נהפוך הוא. דווקא ממשלה, לה מוצע להביע אי-אמון, חייבת לתבוע להעמיד את ההצעה להצבעה, כלומר להכרעה, ללא כל דחוי, זולת המתחייב מן החוק, מתקונו של בית הנבחרים. דחיית הדיון בהצעת אי-אמון לעשרים וארבע שעות לאחר הגשתה, הקבועה בדיני הכנסת, יש בה הגיון פרלמנטרי וטעם ציבורי. כל רוב, התומך בממשלה מסויימת, זכאי לדרוש, כי לא יפילו אלא לאחר שיקבל הודעה מוקדמת על הנסיון הישיר להביא לידי התפטרותה. הצבעה על הצעת אתגר כזו אינה צריכה להתקיים בהרכב, שאינו אלא פרי המקרה. אבל משהוגשה ההצעה ונתקיים דיון בה, איך אפשר לדרוש, או לבקש, או להציע דחיית ההכרעה בה? הן בינתיים, אפילו יהיה הזמן קצר מאד, ירחף סימן שאלה מעל מעמדה של הממשלה. רק מי שהיחס בין ידיעותיו ובין ההתפטרות בהן הוא הפוך לרעתן, יכול לטעון, כי יש אפילו הגיון (!) בדחיית ההצבעה על הצעת אי-אמון עד לאחר תום הדיון בסקירה ממשלתית, כלומר לפחות לשבוע תמים.

אך יש להודות, כי גם משקיפים משכילים העריכו בצורה לא נכונה את תכליתה של הצעת אי-אמון פרלמנטרית. אנשי האופוזיציה, שיזמו את ההצעה הזאת, עם פתיחת מושבה השני של הכנסת החמישית, נשאלו, האם הם קיוו, על-ידי הגשתה, להביא לידי הורדת הממשלה, ולא, מה הטעם בה

הדעה, לפיה אין להגיש לבית הנבחרים הצעה להביע אי-אמון בממשלה, בו היא תלויה, אלא אם היא תביא, או עשויה להביא, לידי פיטוריה, היא דעה מוטעית לחלוטין. אמנם, ישנם מקרים, בהם האופוזיציה מצליחה להעביר לצדה חלק מתומכי הממשלה, או להניעם להימנע מן ההצבעה, וכתוצאה ישירה, או עקיפה, ממנה נאלצת הממשלה להגיש התפטרותה. כך קרה לא רק בימי נוויל צ'מברליין, בימים הגורליים לאנגליה, בהם הן אטלי הסוציאליסטי והן לויט ג'ורג' הליברלי והן אמרי הקונסרבטיבי תבעו ממנו לאפשר הקמת ממשלה חדשה, ממשלת אחדות לאומית, בעוד דווקא האחרון צועק לעבר מנהיג מפלגתו: בשם האלהים, לך! כך אירע גם ביי רמזי מקדונלד, או, אם לשוב

למאה הקודמת, בימי פיל ודי'שראלי ועוד. אבל המקרים האלה הם מעטים מאד, ואילו הצעות אי-האמון בבית הנבחרים הבריטי הן רבות מני ספור.

בפרלמנט הצרפתי, ברפובליקות השלישית והרביעית, היתה הבעת אמון מכשיר ממשלתי הרבה יותר מכפי שהיתה אופוזיציוני. הממשלות הצרפתיות המתחלפות היו נוהגות להפוך הצבעה בעניינים שונים להצבעת אמון, כדי ללחוץ על תומכיהן המפורדים ולהניעם להתייצב מאחוריה. בתכסיס זה נהג פעם אחת צ'רצ'יל בבית הנבחרים הבריטי. הדבר היה בראשית 1942, בתכוף המפלגות הצבאיות בכל רחבי האימפריה ועמן, כרגיל, הביקורת מבית. צ'רצ'יל לחץ אז על הצבעה, וקבל את מבוקשו, כלומר גם אותה וגם את האמון במכריע שנבע הימנה.

אף בבית ישראל קרה והצעת אי-אמון אופוזיציונית הביאה להתפטרותן של ממשלות על הרכביהן השונים. המקרים היו שניים; את שניהם הפעילה סיעת תנועת החרות; פעם, לקראת סיום תקופת כהונתה של הכנסת השניה, פעם אחרת בימי הכנסת הרביעית. האם ידענו, או יכולנו לדעת, כי זו תהא תוצאת הצעותינו? האמת מחייבת להשיב בשלילה לשאלה זו. בשתי ההצבעות גם יחד נדחתה הצעתנו והממשלה שהותקפה על ידנו קבלה כאילו את אמון הבית, אבל בעקבות הדיון וההצבעה באה התפטרות הממשלה. תוצאה עקיפה מעין זו עשויה גם לבוא, מבלי שנוכל לחזותה מראש, באחד מימי הכנסת החמישית.

[...] מה הוא, איפוא, טעמה של הצעה להביע אי-אמון בממשלה, מאחוריה, כידוע מראש, יתייצב בהצבעה רוב גדול, או אף קטן, אך מספיק, כדי שתוסף לכהן? כדי להשיב לשאלה זו, רצוי ומועיל לבדוק את מהותה הציבורית של הצעה, הנקראת, בשפת אם הפרלמנטרים, לא 'motion of no-confidence' אלא 'motion of censure' או, בלשונו, הצעת גנוי. הצעות גנוי כאלו מציעה כל אופוזיציה בפרלמנט הבריטי חדשים לבקרים. צ'רצ'יל, בהיותו ראש האופוזיציה לממשלותיו של אטלי, היה מרבה בהן ופעם ספר, כדי להצדיק את רביון, כי האופוזיציה בתקופה קודמת הגישה שלוש הצעות גנוי, או כמקובל לומר אצלנו, אי-אמון, במשך שבוע אחד בלבד. מובן מאליו, שכולן נדחו על-ידי הרוב, הלא הם תומכי הממשלה.

אם נעמוד על המהות, ולא על המינוח, נבין, כי אופוזיציה מחליטה להגיש הצעת אי-אמון או גנוי לממשלה לא רק שעה שהיא חשה, כי על ידה אפשר להוריד את הממשלה - מקרים כאלה, כפי שהוכח, הם מעטים מאד - אלא בעיקר שעה שהיא מרגישה, כי חובתה, הנובעת משליחותה הממלכתית, היא לקרוא ולעודד את תשומת לב הציבור למצב מיוחד, שנוצר, על-פי הכרתה, באשמת הממשלה או אחד ממעשיה הרעים. זהו הטעם; אחר אין; גם לא דרוש. טעם חשוב וחיובי הוא.

[...] אופוזיציה עומדת נגד ממשלה כל ימות השנה. זה תפקידה הממלכתי; זו שליחותה הציבורית... היא נקראת למלא את תפקידה כל יום, ובכל שטח, בדרך כלל לציון השנוי, לעתים, למען האומה, לבטוי אחדות מרצון. אבל ישנם ימים ומקרים, בהם האופוזיציה

חייבת להטיל אלומת אור מיוחדת על נקודה אפלה במיוחד במסכת מעשיה או מחדליה של הממשלה. את זאת היא עושה, ומנסה להשיג, לא בהצעה רגילה לסדר היום של הפרלמנט, לא בדיון שניחום על-ידי הממשלה, אלא בהתקפה פרלמנטרית יזומה של, או בשפה המקובלת, על-ידי הגשת הצעת אי-אמון.

כך נהוג בכל מדינה, שיש בה משטר פרלמנטרי ופרלמנט ואופוזיציה ראויים לשמם. וכך צריך שיהיה נהוג גם בישראל. איש לא יוכל לטעון, כי אנו מרבים בהצעות אי-האמון או הגנוי לממשלה. להיפך. אנו ממעטים בהן. והחסכון הזה, שהטלנו על עצמנו מרצוננו החופשי, תכליתו היא בהדגשה הציבורית לאמור: הממשלה הרעה הרעה באופן מיוחד. מתוך ערנות וחסכנות אלו נפעל גם בעתיד.

י"א באייר ו'ט' באב. עיתון 'חרות', 18/05/1962.

דוגמא להצעת אי-אמון, שבגין הגיש ומטרתה היחידה היא חשיפת קלונה של הממשלה, הייתה לאחר ששר החוץ, אבא אבן, בחר לתקוף את עמדותיה של תנועת החרות בסוגיית שלמות המולדת מעל דפיו של עיתון זר, ה'לה מונד'.

אדוני היושב-ראש. בדברים שהשמיע שר החוץ באזניו של כתבו של עתון צרפתי חשוב "לה מונד" הוכללה פיסקה המוקדשת לי באופן אישי. היא מחייבת תגובה אישית. שר החוץ אמר בנוסח שלו שאני מסמל את "האירדנטיות של אלה החולמים על של ירדן".

באתי לומר שאילו היה מר אבן משמיע דברים אלה בלבד, לא היה אנכסיה עולה כלל על דעתי לראות בהם עילה להגיש הצעת אי-אמון. נהפוך הוא - הייתי רואה בהם אות כבוד, הילה ותהילה. שר החוץ השתמש במלים שמקורן האטימולוגי הוא לטיני. הן עתיקות. אבל יש בהקשר זה מלים יותר עתיקות; הן עבריות; וישבו בנים לגבולם; ותחזינה עינינו בשוברך לציון ברחמים! הגאולה השלמה. זהו החלום שאבותינו חלמוהו בכל נדודיהם, הוא עבר מדור לדור ולא יסוף: הזכות לארץ המולדת, לארץ האבות שהיא שלימות, ואין עליה ערעור בכל תהפוכות הזמן. האמונה המקודשת של עם החולם לשוב אל מאין בא, ולחיות עם שכנינו בשלום מתוך שיווי זכויות ואחוה אנושית. לסמל את כל אלה - אני סבור שלתהילה כזאת אין אני ראוי כלל.

אבל שר החוץ של מדינת ישראל הדביק לחזון המקודש של עמנו מימי קדם ועד דור אחרון את התו של "הרפתקנות צבאית"; את הסירוב כביכול לקיים יחסי שלום, בעוד שהוא יודע וחיוב לדעת -אולי ראשון מבין השרים - היכן האשם באי-קיומם של יחסי שלום. מי שנושא את הזכות לארץ אבותינו כזכות - אינו שולל, הוא מחייב, יחסי שלום שאין בהם ויתור עליה.

אבל כלום משקיף אובייקטיבי, לא רק שר חוץ של מדינת ישראל, יכחיש שמאז קמה מדינת ישראל יש גורם אחד ויחידי הטוען: אין ולא יהיה שלום עמה, הלא המה שליטי ערב? הם מודיעים שהמלחמה עם מדינת ישראל היא בלתי-נמנעת - הודעה חסרת

תקדים בתולדות העמים והיחסים הבין-לאומיים. כרגיל אפילו מדינות עוינות מכריזות כי שום מלחמה אינה בלתי-נמנעת. במקרה שלנו אנו שומעים על מלחמה בלתי-נמנעת, שאת התאריך שלה יקבע מי שעושה את ההכנות לקראתה. ואחר כל אלה בא שר החוץ, בפני דעת-הקהל של עמים זרים – העתון "לה מונד" נקרא לא רק בצרפת – מחלק את האשמה הזאת, ומקצת ממנה הוא מטיל לדלתו של חלק מבית ישראל.

עתה התבונן נא, שר החוץ, יחד עמנו, איך נהגת מבחינה ממלכתית. יש ממשלה ויש אופוזיציה. אנחנו משוכנעים שהאופוזיציה, בהופיעה בחוץ, אינה צריכה להתקיף את הממשלה. מה דינה של ממשלה המופיעה כלפי חוץ ומשמיצה את האופוזיציה?

אתה שר חוץ של מדינתנו, אינך יכול להיות תעמלן חוץ של מפלגתך. אתה למדת אסכולה פרלמנטרית בבריטניה. מר אבן הנכבד אמור בנפשך והגד נא לנו, הייתכן ששר חוץ בווסטמינסטר יזמין את הכתב של "ניו-יורק טיימס" ויאמר לו בשביל דעת-הקהל האמריקני שהאופוזיציה היושבת בבית-הנבחרים פניה להרפתקאות צבאיות, שהיא שוללת יחסי שלום, שאינה רוצה באיזון בין ציווי בטחון לבין צו של דו-קיום? אדרבה, אמור נא לנו על-פי הנסיון שלך, לו כך היה אמור שר חוץ בבריטניה – האם לא היתה קמה סערה חסרת-תקדים בפרלמנט השליו כביכול? האם האופוזיציה לא היתה דורשת שיניח תיקו, לאחר שכך פגע באחד היסודות החשובים ביותר של חיים דמוקרטיים?

ואל נא יאמרו לנו: בעצם מה ההבדל, יש בימינו אמצעי קומוניקציה, מידיים, המוניים, ואם אנחנו מתווכחים בבית-הנבחרים שלנו, כלום אין יושבים פה כתבי חוץ? הם יכולים לרשום, לתרגם, להבריך. מי שאינו מבין את ההבדל בין ויכוח חופשי בבית-הנבחרים לבין הגשת חומר במישרין לעתון זר, לכלי נכרי – איך ישיג יסודות של ממלכתיות אמת? ויכוח חופשי בפרלמנט בא להוכיח שקיים חופש דעות; יהא אפילו חריף, הרי אינו אלא לכבודו של העם שבניו כך מתווכחים. אבל אם בא מישהו, וביחוד שר החוץ, החייב כלפי כל העמים לייצג את הממלכתיות העברית, את הדרה, את חידושה, והוא מאשים בהרפתקנות צבאית מפלגות בישראל המייצגות מאות אלפי אזרחים – הרי אני רוצה לשאול אותך, מר אבן: האם מתוך ידיעותיך המרובות בדברי ימי הפרלמנט הבריטי לא תזכור ביטוי, אשר במקרה של סכסוך מר בין האופוזיציה לבין הממשלה מטילו דובר האופוזיציה – תמצא את המשפט הזה בכרכים רבים של ה"הנזרדס": "אנחנו סוברים שהאדון הנכבד, לאחר שנהג כפי שנהג, היה מיטיב לעשות לו היה עוזב את הבית הזה ולא היה מראה פניו עוד פה?" כך נוהגים בפרלמנט הבריטי, ממנו למד מר אבן את הפרלמנטריות ואת הנוהג הנאה; [...] כך מבחינה ממלכתית.

[...] ועל הרפתקאות צבאיות דיברת. האם התכוונת לעתיד או לעבר? באשר לעתיד – מי יודע אם לא יבוא היום וממשלה זו, שכך הצגת אותה, תואשם בהרפתקנות צבאית? היו דברים מעולם, הגלגל חוזר, השמות נשמעים וחוזרים, הדופי ניתן ונשנה. זההרו, מורי ורבותי. אין עוד לדעת מה עלול להתרחש בשנים הבאות. העתיד אינו ידוע לאיש מאתנו.

[...] ואת כל הדברים האלה אומר, במישרין או בעקיפין, במפורש או במשתמע, מי? - שר החוץ של מדינתנו; היכן? - כלפי חוץ.

אדוני היושב-ראש, אני משוכנע כי דבריו אלה של שר החוץ והתנהגותו זו של שר החוץ ראויים לגינוי פרלמנטרי חריף ביותר.

הישיבה הארבעים ושמונה של הכנסת השישית,

יום רביעי, כ"ד באדר תשכ"ו, 16 במארכ 1966 - הצעות סיעות רפ"י וגח"ל להביע אי-אמון לממשלה.

החשיבות הפרלמנטרית של הצעת אי-אמון ויתרונותיה הן בשינוי השלטון והן ביצירת הד ציבורי, הביאו את בגין להציע חוק חדש (שלא זכה לרוב בכנסת), המקדם את הפיקוח של חברי הכנסת על חברי הממשלה צעד קדימה, ומאפשר הצעת אי-אמון אישית בשר בממשלה.

הצעה זו הביאה לידי ביטוי מובהק את אמונתו של בגין בכנסת כגוף המפקח על הרשות המבצעת.

אדוני היושב-ראש, אם נדון בהצעת חוק זו בוועדה, נציע שהכנסת תוכל להביע אי-אמון לא רק לממשלה כולה אלא גם לכל אחד מחבריה. אחריות משותפת של ממשלה היא כלל גדול במשטר פרלמנטרי. אבל, אם הכנסת רואה ששר מסויים נהג שלא כהלכה, פגע בתפקידו, לפי הערכתנו יש לתת לה סמכות להעבירו מכהונתו. אם הממשלה תראה במקרה בזה צורך להזדהות אתו, כפי שהדבר קורה בפרלמנט, ולומר: אם תביעו אי-אמון לאחד מחברנו, נתפטר כולנו - ניחא. אני סובר, שבדרך כלל סולידריות כזאת נאה. אבל, אם אחד מחברי הממשלה נהג שלא כהלכה, אין שום הצדקה לכך, שהכנסת תפנה מיד את זעמה - אם אפשר לומר כך - נגד הממשלה, ולא תינתן לה סמכות להביע אי-אמון לחבר ממשלה אינדיבידואלי.

ישיבה מיוחדת של הכנסת, יום רביעי, ט"ו באלול תשכ"ו, 31 באוגוסט 1966 - חוק יסוד: הממשלה.

אדוני היושב-ראש, הבעיה היא מוסרית ולא רק משפטית. בעקבות מלחמת יום הכיפורים קמה זעקה בישראל: הבו לנו אחריות מיניסטריאלית, כלומר - תיקבע אחריותו האישית של שר בעד מעשיו או מחדליו במסגרת סמכותו או משרדו. למרבה הפליאה, הראשונים שהקימו את הזעקה הזאת היו חברי הממשלה. זוכרים אנו היטב שסגן ראש הממשלה, שר החינוך דאז, טען שאילו היה קורה משהו רציני בבתי-הספר - היה מסיק מסקנות ומגיש התפטרותו. קראנו כי השר גלילי התבטא באחד הימים: אם הוא, כלומר שר הבטחון, לא יתפטר - יגיש השר גלילי את התפטרותו.

שתי ההודעות האלה היו תמוהות. ב-3 באוקטובר 1973 היתה התייעצות שבה השתתפו גם שני השרים אשר את שמותיהם הזכרתי, ובהתייעצות ההיא הוחלט - על אף הידיעות המרובות על הכנות מלחמתיות של האויב בצפון ובדרום - לא לגייס את המילואים. זה

היה המחדל. היום הכל מודים בו ובתוצאותיו הטראגיות. היום הכל יודעים שאילו גייסנו את המילואים בעוד מועד וקירבנו את הכלים - ההתפתחות הצבאית והמדינית גם יחד היתה שונה לחלוטין.

אף-על-פי ששני השרים האלה השתתפו, כמקובל לומר בלשון העממית, "בישיבת המטבח" אשר קבעה את המחדל הנורא, לא מצאו לנכון להסיק מסקנות. הם תבעו אחריות מיניסטריאלית משר הבטחון, וממנו בלבד.

גם שר הבריאות היה בין אלה שתבעו אחריות מיניסטריאלית, כלומר אחריות אישית של השר לפעולותיו או למחדליו. זכור לנו גם כי בטרם באה או עמדה לבוא הגברת מאיר להציג את הממשלה בראשותה הודיעו כמה מחברי הכנסת בספסלים האלה שאם מר דיין יהיה כלול בין חברי הממשלה - לא יתמכו בה ולא יצביעו בעדה. כל זה בסיסמה ובדרישה של אחריות מיניסטריאלית.

היום, אדוני היושב-ראש, כאשר אני בא להציע תיקון לחוק-יסוד: הממשלה, שלפיו תיקבע אחריות זו ולפיו תוכל הכנסת להציע אי-אמון בשר ולא רק בממשלה כולה, עומדים כל החברים האלה במבחן. אדרבה, יש לכם הזדמנות לתמוך בהצעה המבטאת את רצונכם המוכרז על-ידכם לאמור: אחריות מיניסטריאלית. אם לא תתמכו בהצעה זו הרי כאילו את סוף שנת 1974 הפכתם לראשית 1984 מבחינה "אורוליאנית", כלומר כפל הדיבור.

אדוני היושב-ראש, כדי להוכיח את הסוגיה הזאת של אחריות מיניסטריאלית אביא היום שתי דוגמאות מני רבות. הגה, למשל, שר הבריאות - באופן אישי אדם חביב עלי - דרש במפגיע אותה אחריות בעקבות מלחמת יום הכיפורים. היכן אחריותו למה שמתרחש בשירותי הבריאות? אני אחד מאלה אשר התבוננו מקרוב בתקופה האחרונה במה שקורה בבתי-החולים. יש עוד חברי כנסת שיש להם נסיון בעניין זה. אני רוצה לומר כי בושה וכלימה יכסו את פנינו כשאנו מסתכלים בבתי-החולים בארץ-ישראל. הישוב היהודי, בטרם הקמת המדינה, היה מתפאר, ובצדק, בשירותי בריאות שהיו למופת; אנו קיימנו אותם בעצמנו. היהודים - בטרם באו לארץ-ישראל - דאגו לשירותי בריאות ראויים לשמם אפילו בתפוצות הגולה. בימים אלה, בשנים אלה, אתה נכנס לבית-חולים ואתה שואל: האם זה מקום שבו אדם בא כדי להבריא? הפרוודורים מלאים חולים, אתה משוחח עם רופאים ועם אחיות והם אומרים שהתנאים הם לבלתי נשוא. ההיגיינה הדרושה איננה קיימת בבתי-החולים בגלל התנאים האלה. ישנם בארץ בתי חולים שקשה, פשוט, קשה מאד להיכנס אליהם, לזכות לטיפול אמיתי ולצאת במידה של סיפוק.

כל הכבוד לרופאי ישראל. כל הכבוד לאחיות. אם הן עוזבות, אין זה נכון לומר שהן עושות זאת רק בגלל השכר. הן עושות כן בעיקר בגלל תנאי העבודה שהם קשים ביותר. והנה כי כן, זה המצב הנמשך שנים רבות. מדוע לא ישא שר הבריאות באחריות

מיניסטריאלית למצב הזה בבתי-החולים, למחדלים שלו? מדוע לא נוכל באחד הימים להגיש הצעת אי-אמון לשר בריאות זה או אחר אשר כך נכשל בתפקידו?

[...] אם מדובר באחריות מיניסטריאלית אשר שר הבריאות דרש אותה משר הבטחון, מר משה דיין, אזי בבקשה, רצוי שתהיה עקביות, נדרוש כולנו אחריות מיניסטריאלית משר הבריאות. אני חושב שכך צריך לנהוג על-פי מוסר ציבורי.

...הנה, אדוני היושב-ראש, ההוכחות, שאפשר להוסיף עליהן, כי דרוש לנו תיקון בחוק-היסוד לאמור; הכנסת תוכל להגיש הצעת אי-אמון לא רק לממשלה כולה אלא גם לשר. יש להבחין מבחינה זו בין חלקו של השר באחריות המשותפת של הממשלה לבין אחריות לפעולותיו במשרדו. אביא לידיעת הכנסת את המלים המדויקות, כפי שהיו חרות בשעתן בחוק, אמנם בקשר לסעיף צדדי. אבל הן היו קיימות לאמור: "מינוי של סגן שר לא יגרע מאחריותו של חבר ממשלה לפעולות משרדו ולא מחלקו באחריות המשותפת של הממשלה". לאמור: המחוקק הישראלי הביא בשעתו בהחלט בחשבון אחריות של חבר ממשלה לפעולות משרדו ולא רק כחלק מן האחריות המשותפת של הממשלה כולה. צריך לחוק את הכלל הגדול הזה, להבחין בין האחריות האישית, בין מה שאפשר לכוון, לא מבחינה משפטית, האשם, לבין האחריות המשותפת של הממשלה כולה. אם שר נכשל, אם במשרדו יש כשלונות גלויים, יש לאפשר לכנסת לקבוע את העובדה הזאת ולהגיש לשר כזה שנכשל הצעת אי-אמון.

ולסיכום, אדוני היושב-ראש, אני שוב קורא ליושבי הספסלים האלה: רבים מכם קראו בעקבות מלחמת יום הכיפורים לאחריות מיניסטריאלית, ואתם יודעים שבגלל הקריאה הזאת אירע מה שאירע לפני חודשים מספר. היו עקביים, קיימו את התביעה הזאת ביותר ציבורי, לאמור: תיקון בחוק-היסוד, לפיו תוכל הכנסת להביע אי-אמון לשר.

בהמשך הדיון בכנסת השיב בגין לתשובת הקואליציה.

אנחנו מציעים תיקון המצב, שלא יהיה צורך בפיטורי הממשלה כולה. אם היא בוחרת להתייצב מאחורי השר הכושל - זה עניינה. אבל אם היא מעדיפה שהיא תישאר בכהונתה, יפטר השר. מדוע צריך להתקומם נגד זה?

אני מבקש להזכיר לחברי הכנסת מאורע ידוע בתולדות הפרלמנטריזם הבריטי. שר החוץ של הימים ההם, סמואל הור, נפגש עם לאוואל ועשה הסכם מביש לגבי חבש. הור הגיש התפטרותו, הממשלה לא התייצבה מאחוריו. אם זכרוננו אינו מטעה אותי, ראש הממשלה היה אז בולדווין. היא החליטה שהאחריות על הסכם הור-לאוואל חלה על הור עצמו ועל-כן הוא התפטר והממשלה המשיכה לכהן. היו מקרים דומים לאחרונה בבריטניה. מסיבות אסתטיות אינני רוצה להזכיר אותם. כאשר שר נכשל יש ברירה בידי הממשלה לתת לכנסת לפטרו או להתייצב מאחוריו, ואז תבוצע האחריות המשותפת.

אדוני היושב-ראש, נכון שהנשק הזה של הבעת אי-אמון הוא נשק ממלכתי חד. ולכן אנחנו, האופוזיציה האחראית, משתמשים בו לעתים רחוקות, כפי שכל הכנסת יכולה

להעיד, במשך שנים רבות. הנסיון להלך אימים עלינו שאם יחוקק בישראל שאפשר להגיש הצעת אי-אמון גם לשר, אם הוא נכשל בעליל בתפקידו, הרי זה יוליך להצעות אי-אמון רבות ללא ספור - אין לנסיון הזה שחר. אני סובר שבכנסת, לאור העבר של שנים כל-כך מרובות, תוגש הצעה כזאת אם באמת יהיה ברור לבריות שפה היה כשלון חמור מאד. ואז הרוב יחליט.

[...] הפרלמנט מחולק לצדדים. אם צד אחד שלו יחשוב שהיה כשלון, יגיש את ההצעה והרוב יחליט. אם הרוב ידחה את ההצעה - מה יקרה? גם מבחינת השר לא קרה שום דבר. אם הרוב בכנסת יביע לו אי-אמון משמע שרצון בית-הנבחרים הדמוקרטי הוא שהשר שנכשל לפי דעת הרוב לא יכהן עוד.

לכן, אדוני היושב-ראש, אני מבקש להעביר את הצעת החוק לוועדה. אם צריך לתקן אותה - אזנינו פתוחות. אפשר לעשות תיקונים, כפי שגם שר המשפטים דיבר עליהם. בעיקרו זה תיקון החיים הפרלמנטריים. זו אזהרה לכל חבר ממשלה: תשתדל להצליח, אם תיכשל - תיקרא לדין ציבורי לפני הכנסת. אני חושב שהדבר הזה ייטיב את פעולות הממשלה.

אבל יש בכך גם סוגיה מוסרית מיוחדת, נכון, אחרי מלחמת יום הכיפורים, רבותי, אינכם יכולים להתחמק מן האחריות המוסרית לדבריהם. אחרי המלחמה הזאת קמתם כמעט כולכם - סליחה, רובכם - על חבר ממשלה אחד.

[...] אני רוצה לסכם ולומר: נוכח מה שהתרחש במלחמת יום הכיפורים, כשהיתה זעקה בספסלים האלה לאחריות מיניסטריאלית, הרי זה דבר חמור מאד שאתם דוחים היום את הצעת התיקון שלנו.

הישיבה המאה ועשרים וחמש של הכנסת השמינית,

יום רביעי, י"א בטבת תשל"ה, 25 בדצמבר 1974 - חוק יסוד: הממשלה - תיקון - הצעת חבר-הכנסת בגין.

הצלתה של הצעת אי-אמון נגד ממשלה יוצרת מצב ייחודי, שבו מכהנת ממשלה, אשר אין בה אמון לכל הפחות עד ליום הבחירות. למשבר חוקתי מסוג זה מתייחס בגין לראשונה לאחר נפילתה של הממשלה השנייה, שסיימה את כהונתה ב-1951. מצב זה, שבו ממשלה מכריעה בסוגיות ציבוריות כבדות משקל בלי אמון הריבון, שהוא בית המחוקקים, זכה מצדו של מנחם בגין לביקורת נוקבת. לטענתו על הרשות לרסן את עצמה ככל הניתן עד אשר תקבל מחדש את אמון הכנסת.

הממשלה הזאת, כפי שאמר מר שרת, נמצאת במצב מיוחד, ואנו יודעים כי היא נמצאת במצב מיוחד. היא כבר התפטרה. הבית הביע לה אי-אמון; פעם שניה אי אפשר להביע איאמון. במשטר פרלמנטרי, כאשר הממשלה עושה מעשה שאינו מוצא חן בעיני בית המחוקקים, אזי מציעים הצעה להביע לממשלה הזאת אי-אמון. בהתקבל הצעה זאת על-ידי הרוב בבית המחוקקים, מבינה ממשלה שהחלטתה בטלה ומבוטלת וקמה ממשלה אחרת. אולם מהו המצב אצלנו? אנו כבר הבענו לכם אי-אמון, ואתם ממשלה

מפוטרת, אין מאחוריהם רוב בפרלמנט הזה; אתם ממשלת מעבר; אתם ממשלה בפועל. כל השמות האלה אינם מעניינים אותנו, אבל אין אליכם און בבית זה!

אילו היה לכם רוב והייתם מטילים את חוקי החרום בודאי היה הרוב מציע לפטר אותכם - והיינו מביעים לכם אי-אמון - ואחרי זה הייתם נופלים יחד עם מחנה הריכוז שלכם. אולם את הפעולה הפרלמנטרית הזאת כבר אי אפשר לעשות, אי אפשר להביע לכם אי-אמון, ואתם הנמצאים במצב המיוחד הזה עושים פעולות, המקוממות את נפשו של הרוב בבית המחוקקים, כפי שהוכח על-ידי ההצבעה הזאת. האם תטענו כלפינו: דווקא משום שאין לנו הרוב, מותר לנו לעשות כל דבר נגד דעת הרוב? הפילוסופיה הזאת כבר יותר מדי מרחיקה לכת. דווקא משום כך - לא רק זכותה אלא גם חובתה של הכנסת לפקח על כל פעולה ופעולה שלכם. זהו המצב הקלסי שבו הזכות שלנו לפקח על הופכת להיות חובה. כל פעולה אדמיניסטרטיבית - גדולה או קטנה - נעליים או גבינה - ובעיקר מחנה ריכוז - יכולה לעמוד לדיון, והחלטת הרוב היא החלטת הכנסת ועליכם להוציאה לפועל.

[...] אני מציע לכם רבותי, שתתרגלו לקבלת החלטות נגדכם, ובל תלכו בדרכו של אריאס, נשיא פנמה: מבחינה קונסטיטוציונית אין אפילו צל ושמץ של ספק שהכנסת מוסמכת לקבל החלטות ולהטיל עליכם את ביצועה ביחוד שאתם התחייבתם בפני עם ועדה פה בכנסת לקיים את החלטות. ואין זה מקרה שאנחנו דברנו גם על חוקים וגם על החלטות. כי זהו ההבדל היסודי בין משטר פרלמנטרי ובין משטר נשיאותי. במשטר פרלמנטרי כל בית מחוקקים גם מחוקק חוקים וגם מקבל החלטות והחלטות מחייבות את הממשלה.

מ. בגין פנה אתמול לממשלה במליאת הכנסת: החלטת הרוב היא החלטת הכנסת - ועליכם להוציאה אל הפועל. עיתון 'חרות', 29/05/1951.

מקרה אחר שבו יכולה להיווצר ממשלה זמנית, הוא כאשר ראש הממשלה או הממשלה מחליטים להתפטר אף שרשמית עדיין לא איבדו את הרוב בכנסת. ב-1976, לאחר התפטרותו של ראש הממשלה יצחק רבין, תקף בגין את הממשלה בשל כוונתה להמשיך ולהכריע בסוגיות בעלות חשיבות מכרעת, ועקב כך לפגוע במעמדה של הכנסת.

אדוני היושב-ראש, מורי ורבותי חברי הכנסת, אבקש מאת כל חברי הבית על סיעותיו להתבונן במצב החוקתי והמדיני שנקלענו לתוכו בעקבות תרגיל אשר ברקו הועם במשך ימים ספורים ולא נותר ממנו אלא חוסר אחריות ממלכתית.

יש לנו היום ממשלת מיעוט חד-מפלגתית במעבר בין כנסת לכנסת. יש אומרים: ומה בכך? במדינות דמוקרטיות אחרות לעתים מכהנת ממשלת מיעוט. זוהי טעות הנובעת מחוסר ידיעה או הטעיה מכוונת של הבריות. בקנדה היו ממשלות מיעוט הן בראשותו של מר דיפנבייקר והן בראשותו של מר טרודו. אבל מה ההבדל? הפרלמנט באוטאבה

על רוב חבריו מצא לנחוץ להביע אמון בממשלת מיעוט כזו או לא להגיש הצעת אי-אמון בה. במילים אחרות, למעשה כיהנה מרצונו של הרוב של הפרלמנט.

היום יש ממשלת מיעוט באיטליה בראשותו של מר אנדריאוטי. הקומוניסטים מצאו לנחוץ לאפשר לממשלה זו לקבל הבעת אמון על-ידי הימנעותם מן ההצבעה בהתייבב הממשלה בפני הפרלמנט. אצלנו המצב הוא שונה לחלוטין - זוהי ממשלת מיעוט אשר רוב הכנסת למעשה אילץ את ראשה להגיש את התפטרותו לפני נשיא המדינה. זה לא המצב במדינה דמוקרטית אחרת. והמצב השורר אצלנו הוא חסר תקדים; עדיין לא היה כמוהו בתולדות הכנסת.

כמה זמן יימשך מצב כזה? יש אומרים גם בבריטניה קיימת ממשלה הנקראת בלע"ז 'caretaking government', אבל בבריטניה המעבר הוא של שבועות מספר בלבד, לכל היותר של שלושה-ארבעה שבועות. לאחר הכרזת ההתפזרות יוצאים האזרחים בבריטניה אל הקלפיות ובחרים על-ידי הפרלמנט את הממשלה החדשה. כמה זמן יימשך אותו מצב חירום אצלנו?

אביא לפני חברי הכנסת את לוח הזמנים: אם נלך לבחורות במחצית מאי, אדוני היושב-ראש, לא תתכנס הכנסת התשיעית לפני השבוע הראשון של יוני משום שוועדת הבחורות המרכזית צריכה תוך 14 יום להכריז על תוצאות הבחורות. אפילו ישתמשו בסעיף 12 לחוק-יסוד: הממשלה, המאפשר לנשיא המדינה. להתחיל בהתייעצויות עם הסיעות לפני שמתכנסת הכנסת החדשה, הרי ההתייעצויות הללו דורשות לפחות שבוע. נעמוד כבר בשבוע השני של יוני. לאחר שהנשיא יטיל את התפקיד להרכיב ממשלה על אחד מחברי הכנסת יתחילו ההתייעצויות הבין-סיעתיות. על-פי הנסיון אפשר לומר: הן יימשכו, אם מבחינת ההרכב ואם למען קביעת קווי היסוד, לפחות שבועיים, אם לא יותר מזה. לכן נראה שעל-פי לוח זמנים מינימאלי לא תיכון ממשלה חדשה שתישען על אמונם של רוב חברי הכנסת לפני חודש יולי. במילים אחרות: לפחות מחצית שנה, אדוני היושב-ראש, תהיה לנו ממשלת מיעוט בלא אמון של הכנסת, חד-מפלגתית.

ואני שמעתי את שר החוץ שלשום אומר שהממשלה הזאת צריכה לנהוג כאילו שום דבר לא קרה. האומנם? שישה חודשים בלי אמון של הפרלמנט תעשה ממשלת מיעוט ככל שיעלה על רוחה?

אנחנו קיבלנו את הכלל הדמוקרטי היסודי הפשוט והחדרנו אותו בתודעת הציבור; מוצא חן או לא מוצא חן, בעד או נגד - הרוב מחליט, המיעוט מקבל. אתם תעלו על דעתכם שגם בעניינים היסודיים ביותר ייווצר מצב שבו המיעוט יחליט והרוב יקבל?

אילו היה בכך רגש אחריות, ואפילו טאקט, כלפי משטר פרלמנטרי הייתם צריכים ביזמתכם, רבותי חברי הממשלה, להודיע לכנסת - ולא קובע אם זה כתוב בחוק, כי לחוק יש גם רוח מלבד אות; כל מי שלמד א"ב של משפטים יודע את הכלל הזה: אנחנו ממשלת מיעוט, אנחנו נטיל על עצמנו, מן היזמה שלנו, מגבלות מסויימות. בוודאי, אם החוק מאלץ אותנו ומאפשר לנו לנהל את ענייני המדינה עד שתיכון ממשלה חדשה

- אנחנו ננהל אותה. אבל אנחנו בעצמנו נשים לב כי לא נקבל התחייבויות בעניינים יסודיים, משום שהרי זאת ממשלת מיעוט, אנחנו ניזהר שלא נעמיד את הכנסת בפני עובדות קיימות בעניינים חשובים, כי הרי אנחנו יודעים שהרוב בכנסת עומד נגדנו ולא מאחורינו. בעצמכם, ממשלה כזאת, בעלת רגש אחריות לאומי וממלכתי, הייתם צריכים למסור הודעה על-פי התוכן הזה.

שר החוץ שלשום אמר בדיוק להיפך. אנא, אני מבקש מכם, התבוננו: הרי לא ייתכן שתחנכו את הציבור לאי-דמוקרטיה, לכלל הפוך: המיעוט יחליט, והרוב הזה בכנסת יצטרך לקבל, משום שאי-אפשר להזיז ממשלה כזאת, משום שאי-אפשר עוד להביע לה אי-אמון, משום שהחוק מחייב אותה לכהן; ואולי, בלי תקדים, כנראה, מאז קמו מדינות בעולם, יהיו לנו שרים על-פי פסק-דין.

אני מודה, אדוני היושב-ראש: ביקשתי תקדימים במדינה כלשהי - עדיין לא מצאתי. אולי שר המשפטים של הממשלה הזאת ימצא תקדים אחד.

[...] אדוני היושב-ראש, ייתכן שיהיה על כולנו לשקול תיקון לחוק-היסוד, כדי - אם נוצר מצב ביש כזה במדינה והמשבר איננו עוד ממשלתי אלא הוא משבר מדינתי - שנאפשר לנו, עלאף האמור בסעיף 11 על הפסקת ההליכים להרכבת ממשלה עם התפזרות הכנסת, להפעיל את סעיף 9 הנותן אפשרות לרוב חברי הכנסת להציע לנשיא להטיל על אחד החברים להרכיב ממשלה.

אני מציע לכל הסיעות לשקול את הצורך, אולי, בתיקון חוק-היסוד, אבל עד אז אני חושב שצריך להיות ברור כי ממשלת מיעוט חסרת אמון הכנסת, ולפי טבע הדברים חלות עליה מגבלות בפעולותיה. היא תנהל את העניינים השוטפים כפי שנאמר בהרבה חוקות, אבל היא לא יכולה ולא צריכה להעמיד את הבית או את העם בפני עובדות מוגמרות בעניינים שיש להם משמעות יסודית.

אני מציע, אדוני היושב-ראש, להעביר את חוק התפזרות הכנסת השמינית ולקבוע תאריך חדש לבחירות לבית הנבחרים שלנו לוועדת החוקה, חוק ומשפט.

הישיבה השלוש מאות ושישים וארבע של הכנסת השמינית,

יום רביעי, ח' בטבת תשל"ז, 29 בדצמבר 1976, חוק התפזרות הכנסת השמינית תשל"ז-1976.

הסכנה לדמוקרטיה מצד השלטון הממושך

בראיתו של מנחם בגין, שלטון ממושך טומן בחובו חוליים רבים, המאיימים על המשטר הדמוקרטי במדינה, החל מיהירות השליט, דרך שחיתות הפושה עם הזמן במסדרונות הממשל וכלה בסכנה לקיומה של חברה חופשית.

"האם אתם תצליחו יותר?" אם עונים על שאלה זו בכל הכנות בשלילה, אזי שום שינוי של ממשלה, ושום שינוי בקבוצה השלטת, לא היו אפשריים בעבר בכל מדינה שהיא ולא יהיו אפשריים בימינו אנו. תמציתה של הדמוקרטיה היא האפשרות לחילוף שליטים. אפילו אם מצליחים השליטים במעשיהם, הרי שתבונתם של העמים החופשיים מכתובה להם את הצורך להחליפם מדי פעם, משום שיש מידה גדולה של אמת בכך שיש בכוח כדי להשחית את אלה שבידיהם נתון כוח זה, ושלטון מוחלט מביא, בסופו של דבר, לידי שחיתות מוחלטת. ברם, אם השליטים אינם מצליחים במעשיהם אזי השינוי הוא בבחינת הכרח מוחלט.

מה היתה עושה תנועת החרות? עיתון חרות, 15/01/1954.

האופוזיציה הפרלמנטרית. היום היא מייצגת, ברוך השם, מאות אלפי אזרחים. אבל, לו גם היא היתה אומרת, כי אין צורך להחליף שלטון וכי אין אף מקום לשאיפה להחליף, היינו עדים, ללא ספק, לראשית הקץ של הדמוקרטיה בישראל. אמנם, היה מוסיף להתקיים בישראל משטר רב מפלגתי; אבל השלטון היה חד מפלגתי, לא באונס, אלא מרצון. לא כתוצאה של בחירות, טהורות או אחרות, אלא מתוך בחירה חופשית מלכתחילה, של אזרחי המדינה. היתה זו לא רק עבדות מדינית, אלא גם חרפה מוסרית גדולה. יש ורודנים משתלטים על עמים בכוח הזרוע. מחבריה של הצהרת זכויות האדם והאזרח ציוו לא להשלים עם השתלטות משעבדת כזו. לכן הם קבעו, בין שאר הזכויות האנושיות, גם את זכות ההתקוממות נגד העריץ. אבל לא תמיד מסוגל האדם הסובל לקום ולמרוד. בצדק כתב ג'פרסון בהקדמה להצהרת העצמאות האמריקאית, כי בדרך כלל מכתובה התבונה האנושית להמשיך בסבל - עד גבול מסויים - כדי למנוע התנגשות עם שלטון חזק.

אבל בכל המקרים האלה המודבר הוא באלימות שלטונית מפחידה, ומדבירה. אין זה טוב להיכנע לה; לא תמיד כלימה ברתיעה מפניה. הכל תלוי בתנאים ובאנשים. לא כן ביחס לעצתם של שוללי האלטרנטיבה. הם קוראים לאזרחים להיכנע לשלטון רק משום ששלטון הוא, או משום שממושך הנהו. זוהי השתעבדות נפשית. אין גרועה ממנה. היא מוטלת. היא כאילו מוזמנת. אין מבישה ממנה.

לא דרושה אלטרנטיבה בישראל. כך אומרים הדמוקרטוסקופים שלנו, בהעמידם פני חכמים, המבינים את המציאות ואת ציווייה. במלים אחרות, יחי שלטון חד מפלגתי בעמנו.

נקבלו עלינו ברצון, בחדווה, מתוך הסכמה כללית. ודאי, שחשוב כי השלטון ייטיב ולא ירע. אבל אין ההבדל הזה יכול להיות מכריע. שלטון הוא, זה העיקר. צריך להסתופף בכנפיו. אפילו לרצות להחליפו, אין צורך, או אין טעם, או אין תכלית, או אלה אף זו - אין.

לו תיאוריה ממלכתית זו פרוגרסיבית, או ליברלית עצמאית, או אחרת היתה מתקבלת על דעתנו, אין להניח, כי עמים זרים היו מפסיקים לננות את ישראל בשם מדינה דמוקרטית. הסימנים החיצוניים של מדינה זו היו נשארים על כנם. ובעיני משקיפים זרים, בייחוד אם סלחנים הם, לסימנים אלה מיוחסת חשיבות רבה. אבל אנחנו, אזרחי ישראל, היינו יודעים, כי קמה לנו, אם לא להלכה, הרי למעשה, "דמוקרטיה חד-מפלגתית".

[...] בנין האלטרנטיבה, במהותה המדינית ובכוחה הייצוגי, הוא כורח חיים לעמנו. אפילו היה השלטון טוב, היתה התבונה מצווה עלינו לא להניח למלאכת הבנייה. כי בלי שאיפה לחילופי שלטון, ובלי גורם הנושא אותה בעקשנות, יראה כל עם את חריותיו בגסיסתו, אם לא בהעברתו. זוהי חכמת העמים, שלא סבלו, כמונו, מהפסקה של 1800 שנה בחיים הממלכתיים. כדאי ללמוד.

למה לנו אלטרנטיבה. עיתון 'היום', 17/06/1966.

כלל גדול הוא, כי שלטון ממושך הוא סכנה לחרות האומה ולמוסר בניה. שלטון ממושך, אפילו אם הוא מיטיב למישהו, הוא רע מעיקרו, אך שלטון ממושך המרע לרוב האומה הוא רע שבעתיים. הוא מוליד שחיתות. הוא אינו יכול שלא ליצור: התנשאות שליטים, תלות נשלטים, פחד תלויים. מהותו של שלטון עם, הקרוי בלשון היוונים דמוקרטיה, היא בחילופים, המוצעים, מפקידה לפקידה, על-ידי העם בתוך השלטון הממלכתי באין חילופים כאלה, באין רצון, או באין אפשרות, לבצע אותם, קם במקום שלטון העם, השלטון על העם, שחרותו הפנימית מודברת, אם לא להלכה, הרי למעשה. לפיכך חייב העם, למען עצם חרותו ועתידו, לומר הפעם, את דברו נגד המשכו של שלטון ממושך, שאינו יכול לא להיות מושחת.

על סף הכרעה. עיתון 'חרות', 22/07/1955.

תוצר לוואי לשלטון ממושך עשוי להיות פגיעה בתודעה האזרחית של הציבור. מנהיג השולט בלי תחליף עשוי ליצור תחושה בעם של 'אין בררה', ועמה תחילתו של חוסר עניין ויאוש מהזירה הפוליטית שאינה משתנה.

אבל מוכי גדלות השלטון ותאוותו מוסיפים במבוכתם כי רבה, להבטיח, ששום שנוי לא יהיה ולא יתכן במערכות השלטון. מפא"י שלטה, מפא"י תשלוט, תמיד. והתוצאה? אם נזכור, כי המשטר, אשר מפא"י הקימתו, מאוס עד מאד על חלק גדול של העם, הרי התוצאה של הטפה טוטלטית זו היא יאוש משנוי בדרך הדמוקרטית. היאוש מביא אחדים, לא מעטים, לירידה מן הארץ; והוא עלול להביא אחרים, מעטים, לקבוצות

סתר. מאומיות⁴ ומהומיות⁵, אב אחד להן: היאוש מתקוות השנוי בדרך המלחמה הציבורית הגלוייה. המגיעה לסיכומה, מפקידה לפקידה, בבחירות חופשיות. אולם מיהו, ההורס ביחוד בקרב הנוער, את האמונה באפשרות הממשית של שנוי זה, או אף של נסיון לשנוי? מיהו המחדיר ציניות גמורה ביחס ליסוד היסודות של הדמוקרטיה: השנוי במערכות השלטון?

ציניות זו לא השפיעה עלינו. באותה מידת ההכרה בה האמנתי, בימי שלוט הבריטי, כי אין לשחרר את האומה, לא בבחירות לקונגרס הציוני, לא בנאומים, לא בהעפלה ולא בהקמת ישובים, אלא - עם כל החשיבות של הדברים האלה - בנשק ביד, במלחמה מתמדת מן המחותרת, כן אני מאמין בהחלטיות האמונה, כי, במדינתנו שלנו, יש דרך אחת ויחידה לחילופי שלטון ולשנוי משטר והיא, בקיצור, "פתק הבוחר"...

מה אשם? עיתון 'חרות', 22/03/1957.

כינון מעמד האופוזיציה בישראל

תנועת החרות ניהלה מאבק ארוך שנים בעבור תיקון חוקה בישראל, החיונית לשמירה על זכויות האדם ולעיגון המבנה השלטוני בישראל.

בניגוד למדינות דמוקרטיות אחרות, שבהן התפתחה עם השנים מסורת דמוקרטית המשמשת תחליף לחוקה כתובה, חסרה למדינת ישראל עם הקמתה מערכת חוקים מסורתית כזאת, ולכן בלט הצורך בתיקון החוקה.

גם באנגליה אין חוקה. מתוך כבוד למתמצים המלומדים אני רוצה להניח שהם מתכוונים לחוקה כתובה. כי רק בור או אויב מושבע של אנגליה יאמר כי אין לארץ ההיא חוקה. אני מכל מקום אינני אויבה המושבע של אנגליה, ולכן אני סובר כי יש לנו זכות וחובה לומר שיש לאנגליה חוקה, מדויקת מאד, מדוקדקת מאד, מחייבת מאד, אלא שבחלקים מסויימים אין היא כתובה.

הוגה-דעות במשפט הציבורי ניסה להגדיר את ההבדל בין המצב החוקתי של בריטניה לבין זה בארצות-הברית במלים אלו: בחוקת ארצות-הברית כתוב במבוא: "This land Constitution shall be the Supreme Law of the Land...". החוקה הזאת תהא החוק העליון של הארץ". ואילו באנגליה החוק העליון של הארץ הוא חוקתה. עובדה היא שיש באנגליה חוק עליון, שנצבר במשך דורות רבים מתוך המשכיות, שלא הופסקה מאות בשנים, של המשפט המקובל וגם של הסטאטוסים הכתובים.

4 ניהיליזם.

5 כפי הנראה הכוונה לאנרכיזם.

ואילו אצלנו המצב שונה. אנו חידשנו את חיינו הממלכתיים אחרי הפסקה "קלה" של שבעים דורות בערך, ואין לנו במדינה חוק שאפשר לכנותו מבחינה ממלכתית "חוק עליון", ושאותו אפשר היה - גם בלי שיהא כתוב במסמך אחר - להפוך לחוקת המדינה.

הישיבה המאה וחמישים ואחת של הכנסת השלישית,

יום שני, א' באב תשט"ז, 9 ביולי 1956 - חוקי יסוד: הכנסת, תשט"ז 1956.

היעדרה של 'הוה אמינא' חוקתית הביא לכך שגבולות הדמוקרטיה ואופייה התעצבו מדי יום ביומו לפי מאורעות השעה, והיוו תקדים 'למותר' ו'לאסור' במשטר בישראל, וכן הביאו לעימותים בין המפלגה השלטת לסיעות האופוזיציה.

בפעילותו הציבורית ניסה מנחם בגין למלא מעט מחלל זה ולהיאבק על אופייה של הדמוקרטיה הישראלית ובמיוחד על מעמדה ותפקידיה של האופוזיציה בה.

ואל-נא ניתפס לסברה, שאצלנו דבר זה הוא בגדר מושג מובן מאליו. בשנת 1949 נתקיימה בישראל מערכת הבחורות לכנסת הראשונה, שנקראה אסיפה מכוננת ותפקידה הראשון היה לתת חוקה לעם, חוקת-כינון של מדינה חופשית, המטילה הגבלות לא רק על הרשות המבצעת אלא גם על הרשות המחוקקת, ואפשר שההגבלות מן הסוג השני הן המכריעות. והנה לקראת מערכת-בחירות זו השמיע ראש הממשלה הזמנית באותו זמן, שהוא ראש הממשלה היום, דברים אלה: לא דרושה בבית-הנבחרים של מדינת ישראל שום אופוזיציה; אם יהיה צורך בביקורת על הממשלה תעשה אותה העיתונות. אחר כך נתברר, שבמדינתנו קיימת צנזורה על העיתונות. מכל מקום רעיון זה, שאין צורך באופוזיציה, לא נתקבל. אולי מותר לי לומר, כי תנועת החרות מילאה בשטח זה תפקיד חלוצי ומכריע כאשר הודיעה מלכתחילה - בניגוד לכל שאר הסיעות בכנסת - כי מאחר שהעם נתן בה בשנת 1949 רק מידה מסוימת של אמון, שאינה מספקת להרכבת ממשלה, היא תשרת את העם באופוזיציה, ושירות זה יהי לכבוד לה. מאז ועד היום נעשה המוסד הזה הקרוי אופוזיציה למוסד לגיטימי ומוכר.

תפקיד האופוזיציה. כתב העת 'האומה', מרס 1963.

ההסברה והפעילות הציבורית למען מעמדה של האופוזיציה הן בעלות חשיבות רבה, אולם יעילותה של האופוזיציה נשענת גם על סעיפי החוק והנהלים הקטנים המנסחים את תפקידה. על כן פעל בגין ללא לאות במלאכת חקיקת החוקים הנוגעים לסמכויותיה של האופוזיציה בישראל וקביעת נורמות דמוקרטיות.

ב-1958 בסעיף 22 של חוק יסוד: הכנסת הוחלטו סמכויותיה של ועדת חקירה פרלמנטרית, ובמסגרת זו נקבע כי בכל ועדת חקירה יהיו גם נציגים של סיעות שאינן משתתפות בממשלה.

מאבקה של תנועת החרות למען סעיף זה וניסיונותיה להשתמש בסעיף זה בסוגיות השונות שהיו במרכז סדר היום הפוליטי (בגין פעל להוציא לאור מעט מפרשת הריגול של ישראל בר, מקורבו של רה"מ דוד בן גוריון, באמצעות הקמת ועדת חקירה פרלמנטרית) היוו חלק חשוב בהחדרת חשיבותה של האופוזיציה לנהלי העבודה בכנסת.

אמנם, לאופוזיציה במדינת ישראל לא ניתן עדיין המעמד הרשמי, המסרתי או החרות, שהוענק למוסד ממלכתי זה על-ידי בית הנבחרים הבריטי, או על-ידי הפרלמנטים שהוקמו על-פיו. אין תימה. בראשית קום המדינה הושמעה תיאוריה רשמית, מן המעניינות ביותר בתקופתנו. נאמר לנו אז, כי בבית המחוקקים בישראל אינה דרושה כלל אופוזיציה, ואם יהיה צורך (אם!) בבקרה על פעולותיה של הממשלה, תעשנה העתונות, זו שנואת הנפש בעלת הנטייה הטוטלטריית.

התאוריה האנטי אופוזיציונית, הנושאת סם המוות לא רק לחרות, אלא לתקוות קיומה, התנפצה אל רצונו של עם, שהוכיח את אהבת החופש שלו, גם בלי עצותיהם של עתונים זרים. קמה אופוזיציה בבית הנבחרים שלנו. וכוחה גובר. רק מי שעניו סנוורו בברק החולף של השררה, יכול שלא לראות, כי לא רחוק עוד היום, בו היא עצמה תחלוף, בו המתיימרים להיות הבעלים יחלפו, בהכרעת העם החופשי, בממשלה, לה הם יעשו אופוזיציה, ואיש לא יאמר אז, כי אין צורך בה, או במ.

[...] אולם טעות היא לחשוב, כי אפילו היום, לאחר השלילה הרשמית "העקרונית" של האופוזיציה, אין לה כל מעמד חוקי. האמת היא, כי היא כבשה אותו לא רק בכוח המסרת, פרי יזמתה ופעולתה של י"ג שנים, אלא גם במשפט החרות. חוק יסוד: הכנסת מסדיר בסעיפו ה-22 את הקמתן של וועדות חקירה פרלמנטריות והוא אומר בסופתו, כי "בכל וועדת חקירה יהיו גם נציגים של סיעות שאינן משתתפות בממשלה". החוק מכיר איפוא במפורש ומלכתחילה, כי למוסד מסויים לא יהיה כלל תקף, אם לא ישתתפו בו נציגי האופוזיציה. תקנון הכנסת אף מעניק מעמד מיוחד לסיעה הראשית של האופוזיציה, המעמד הניתן באורח כולל לסיעה כזו בכל פרלמנט הבנוי במתכונתו של בית הנבחרים האנגלי. סעיף 46 של התקנון מסדיר את דרכי הדיון הסיעתי בעוד היושב ראש הוסמן לקבוע את תור הנאומים "תיקרא הסיעה הגדולה שבסיעות האופוזיציה לנאום ראשונה". יוצא מן המציאות הידוע ומן הדוגמאות הידועות פחות, כי האופוזיציה היתה לחלק בלתי נפרד של חיינו הממלכתיים ולמוסד קבוע בדינים, החלים על בית הנבחרים.

קרתנות ממשלתית. עיתון 'חרות', 30/03/1962.

ב-1971 יזמה הממשלה תיקון לחוק שמשמעותו, בפועל, מתן יד חופשית לממשלה בקביעת רשימת הנושאים שעל סדר יומה של הכנסת. מנחם בגין, יחד עם רבים מחברי הכנסת, הביע את התנגדותו הנחרצת להצעה החדשה, שיעודה ואופן ניסוחה העידו על חוסר הכרה באופוזיציה ובתפקידה בדמוקרטיה פרלמנטרית.

רצוני לומר כמה מלים על עניין הממשלה והאופוזיציה. קודם כל, אדוני יושב-ראש ועדת הכנסת, איך קרה הדבר שבכל רשימת ההצעות המלה "אופוזיציה" אינה מופיעה? אני למדתי את התקנון. והרי כתוב בתקנון "האופוזיציה", כתוב "הגדולה בסיעות האופוזיציה

פותחת את הדיון". מה כאן עינא בישא לכתוב "אופוזיציה"? יש כאן ביטוי "סיעות שאינן מיוצגות בממשלה". והרי אנו מתפארים בכך שבפרלמנט שלנו יש אופוזיציה.

[...] רציתי לומר משהו על הכנסת המושג "אופוזיציה" בהקשר זה. מהו המושג "סיעות שאינן מיוצגות בממשלה"? המדובר בכנסת. בוודאי יש אופוזיציה בכנסת. וכלפי חוץ אנו מתפארים שיש אצלנו דמוקרטיה, יש אופוזיציה. אין זה חשוב מהו מספר החברים המשתתפים בה. יעידו חברי הממשלה - שאיש מהם אינו נוכח באולם - שכאשר הייתי חבר הממשלה, סביב שולחנה הגנתי על מעמדה של האופוזיציה לא במקרה אחד בלבד, משום שזה עניין יסודי מאד. מה אנו מציעים? יש ממשלה. היא הנהגת הרוב מבחינה מדינית. יש אופוזיציה. האומנם צריך היושב-ראש לדון רק בהצעות הממשלה לקביעת סדר-היום? הרי יש אופוזיציה. אין היא דורשת שהצעותיה יתקבלו על-ידי היושב-ראש, כפי שכתוב לגבי הממשלה. אבל היא זכאית לתבוע שהיושב-ראש ידון בהצעותיה בקשר לקביעת סדר-היום. מדוע לא לקבל זאת? סמכות ההכרעה היא בידי היושב-ראש. לכן ההצעה שלנו הוגנת מאד.

חבר-הכנסת בן-פורת, הדוגל בשינוי שיטת הבחירות, שאל: מה זו אופוזיציה כאשר יש שלוש-עשרה סיעות? זה עניין של המציאות. איש מאתנו אינו שבע-נחת שיש שתיים-עשרה או שלוש-עשרה סיעות. אינני מכחיש שכאשר מעלים הצעה לסדר-היום, ומעלות אותה שמונה-תשע סיעות, כל אחד מאתנו לבו חרד מה יהא על הדיון, כי יש חזרות וקשה לשמוע אותם הדברים עצמם או דברים דומים, בייחוד בעניינים גדולים, בעניינים לאומיים, כגון בעניין יהודי רוסי. ואז אין זה לכבוד הכנסת. הדבר נכון. ובכל זאת קיים מושג של אופוזיציה. אינני מדבר עכשיו על עצמנו. אין זה חשוב. יש מושג של אופוזיציה בכל פרלמנט דמוקרטי. כבר נתתי לכם דוגמא של הפרלמנט הבריטי. ואפשר לראות בפרלמנט, הנוהג על-פי המשטר הבריטי, ששם מתכנסות סיעות רבות, לפעמים שש-שבע סיעות, ובחרות בראש האופוזיציה, אפילו המתנגד להן. כך בכמה מדינות, כאשר יש שתיים-שלוש סיעות. זאת אפשר להשאיר להכרעה בין כל סיעות האופוזיציה. אבל לכל הדעות היא קיימת.

האם לא יאפשר לאופוזיציה להציע ליושב-ראש שיקולים ביחס להצעות לסדר-היום של הפרלמנט, שהאופוזיציה היא חלק אינטגרלי ממנו לכל הדעות, גם לדעת חבר-הכנסת בן פורת?

כאן אני חוזר למושג 'The house as a whole' שמשמשים בו בפרלמנט הבריטי. יש והממשלה אומרת זאת, יש והאופוזיציה משתמשת באותו ביטוי, מפני שיש מעמד לבית-הנבחרים בתור שכזה, והוא מורכב מממשלה ומאופוזיציה, ולא מממשלה בלבד או מתומכיה.

בפרלמנט הבריטי, גברתי היושבת-ראש, יש חלוקת זמן מפורטת בין הממשלה לבין האופוזיציה. שם קיים המושג של זמן האופוזיציה, וכאשר האופוזיציה מגישה הצעת

החלטה, הממשלה מציעה תיקון להצעתה, אז האופוזיציה פותחת בדיון והממשלה ממשיכה, ולא להיפך.

אלה הסדרים בפרלמנט דמוקרטי, כאשר מתחשבים בעצם העובדה שיש אופוזיציה. יש בישראל אופוזיציה ויש לתת לה כבוד, ממש כמו שהמיעוט חייב לכבד את החלטות של הרוב. מכאן הצעותיי. אני רוצה לסכם ולומר, גברתי היושבת-ראש: עוד פעם אבקש שאת הסעיף הזה לא יעמידו היום להצבעה, כדי שהסיעות יחזרו וישקלו את העניין לאו דווקא במסגרת הוועדה, אלא גם במגעים בין-מפלגתיים - איך אומרים: 'through the usual channels' - כדי שנראה לעתיד מה אנחנו עומדים לעשות פה על-ידי התיקון המקלקל שהציע הרוב.

הישיבה המאתיים וארבע עשרה של הכנסת השביעית,

יום חמישי, כ"ט בתמוז תשל"א, 22 ביולי 1971 - החלטה בדבר תיקונים והוספת פרק בתקנון הכנסת.

לאחר היבחרו של מנחם בגין לראשות הממשלה המשיך להאמין בתפקידה הייחודי של האופוזיציה, ועל כן אחת מפעולותיו בשמשו ראש ממשלה הייתה הרחבת הנוהג של כיבוד יו"ר האופוזיציה, ובכלל זה עדכנו על-ידי ראש הממשלה בנושאים שעל סדר היום.

זאת, למרות היעדרו של חוק מסודר, המעגן את מעמדו של יו"ר האופוזיציה (הצעת חוק זו עברה רק בממשלה ה-28 בראשותו של אהוד ברק). אולם לאחר הדלפה משיחות אלו ומשיחות עם חברי ועדת חוץ וביטחון הקפיא בגין את שיחות העדכון, זאת עד למחאתה החריפה של האופוזיציה במליאת הכנסת, והסכמתו של בגין לחדש מפגשים אלו בתנאי שיפסקו ההדלפות.

שמעתי טענה ואני חייב להשיב עליה, הודעתי על כך לידידי חבר-הכנסת שמעון פרס. מעל במה זו מר שחל בא אלי בטענה שאני לא קיימתי הבטחה לראש האופוזיציה, כבר הסברתי, בניגוד לידידי מד"ש, שיש בבית הזה ראש אופוזיציה. אמנם אתם מעולם לא הכרתם במעמד כזה. לא כמוכם אנחנו. אנחנו מכבדים את ראש האופוזיציה. מי הוא? על-פי הכללים המקובלים במשטר דמוקרטי, לפי הנוסח הפרלמנטרי הבריטי - ומהנוסח הזה למדנו, זה נכון - ראש הגדולה שבסיעות האופוזיציה הוא ראש האופוזיציה. ולכן כאשר בפרלמנט הבריטי מדברת עכשיו הגב' תאצ'ר, כתוב: 'the leader of the opposition'; כאשר מדבר מר סטיל כתוב: 'the leader of the liberal party'; אם כי המפלגה הליברלית צברה 5 מיליון קולות בבחירות האחרונות, אבל שיטת הבחירות הכניסה להם 11 חברי פרלמנט במקום 58 בערך.

מיכאל חריש (המערך):

הם גם בקואליציה, במקרה.

ראש-הממשלה מ. בנין:

הרי אני מדבר לטובת חברך, למה תפריע לי? ובכן יש ראש אופוזיציה והוא שמעון פרס. נכון, משום שהמערך בחר בו להיות ראש סיעתו. ואני בכל הכנות ובכל הרצון אמרתי: מדי פעם בפעם אזמין את ראש האופוזיציה ואמסור לו את הדברים הכמוסים ביותר, משום שכך אני מעריך את תפקיד ראש הממשלה כלפי ראש האופוזיציה. ועשיתי זאת. וקרה הדבר הבא: כאשר הייתי בבית-החולים ביקרני ידידי שמעון פרס, ראש האופוזיציה. לא אשתפך, אבל לא היה לי קל - ומסרתי לו מידע רציני ביותר, לא כיחדתי מפניו שום דבר. כעבור ימים מספר קראתי כותרת בעתון "מעריב", וברשימה מנגח ראש האופוזיציה את הממשלה ואותי על יסוד המידע שאני מסרתי לו. הראיתי לו בימים האחרונים את העתון.

שמעון פרס (המערך):

מנחם, אני כבר הסברתי לך - - -

ראש-הממשלה מ. בנין:

בסדר, אתה אומר לי שזאת היתה הערכה, אבל גם לי היתה הערכה של הערכתך.

שמעון פרס (המערך):

לא רק הערכה, אלא אני גם שמעתי את זה ממקורות אחרים, לא ייחסתי זאת אליך. שמעתי זאת ממקורות אמריקניים שגם הם שומרים אותנו בתמונה.

ראש-הממשלה מ. בנין:

הבט, הרי אני לא ידעתי שקיבלת את המידע הזה ממקורות אמריקניים ולא אמרת לי זאת. אני ידעתי מה שמסרתי לך. אחר כך הופיעה רשימה והיא לא היתה יכולה להופיע אלא על-פי המידע שאני מסרתי. אז אמרתי בלבי: ניסיתי, עם כל הכבוד ועם כל ההערכה, אנחנו גם ידידים עד היום, אבל אם בשיחה בארבע עיניים בתפקידי כראש הממשלה אני מוסר מידע לראש האופוזיציה, והדברים מתפרסמים. [...] אני מוכן בהחלט לעשות נסיון נוסף ולמסור לראש האופוזיציה מידע, מתוך הנחה שמה שקרה לא יקרה עוד. אבל אם מישהו אומר, כפי שנאמר: הבטחת ולא קיימת - זו התשובה וזה ההסבר.

הישיבה השישים ושש של הכנסת התשיעית, יום שלישי, ב' בשבט תשל"ח, 10 בינואר 1978 -
הודעת הממשלה בדבר צירוף שרים נוספים לממשלה תשובת ראש הממשלה.

המאבק למען האופוזיציה בישראל חרג משמירה על נהלים המבטיחים את מעמדה. בשנותיה הראשונות של המדינה התגבר החשש מן המפלגה הקומוניסטית בישראל (מק"י), לכן ראש הממשלה, דוד בן גוריון, קידם צעדים שמטרתם הגברת הפיקוח והגבלת פעילויות המפלגה, שחלקם חקיקתיים וחלקם בהידוק המעקב החשאי אחר חבריה.

במסגרת זו התנגד ב-1951 ראש הממשלה, דוד בן גוריון, להצעת החוק, חוק חסינות חברי הכנסת וזכויותיהם וחובותיהם, שמטרתה הבטחת חופש התבטאותם וחסינותם של חברי הכנסת מפני חיפוש והאזנה של שירותי הביטחון והמשטרה.

מנחם בגין, שנאבק על מעמדם של חברי הכנסת, הצטרף בהתנגדותו בנושא זה גם לחברי הכנסת מהמפלגה הקומוניסטית היריבה.

ב-25 ביוני 1951 נתקבל בכנסת "חוק חסינות חברי הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם". מנהיגה של מפא"י התנגד בכל כוחו לחוק הזה; אבל כוחו לא הספיק לו, כדי למנוע את קבלתו על-ידי כל הסיעות, זולת מפא"י. ביאושו כי מר, פנה אפילו אלי. אפילו למה? עד אז כבר הספיק להשוות אותי, מעל במת הכנסת, למי שהשמיד ששה מיליונים יהודים כפי שעשה, בימים עברו, בפיו המופקר, כלפי זאב ז'בוטינסקי, המטריד את מנוחת עצביו המתגוששים עד עצם היום הזה (ראה דברי הכנסת מיום ג' השבוע). והוא פנה אלי בקריאה פטריוטית ופתתית שמעטות כמותה לציון. כלום, כתב, אתה [ההדגשה במקור] תתן יד, על-ידי חוק זה, למרגלים קומוניסטיים. השיבותי לו, כי מרגלים נמצאים לאו דווקא בכנסת ואולי דווקא לא בכנסת, (לשרותים הנסתרים יש קצת שכל); מרגלים יכולים להימצא במקומות שונים (כעבור תריסר שנים התברר, כי אירע לנו, מחמת חיבת חנופה, האסון הבטחוני הנורא הקשור בישראל בר). אולם חוק חסינות דרוש בכל מדינה דמוקרטית, לחברי הפרלמנט כדי שלא תאיים אליהם הרשות המבצעת במכשירים העומדים לרשותה. לו חברי ואני היינו מתרשמים מן הקריאה הצבועה היא, לא היה מתקבל חוק החסינות. וכלל לא מן הנמנע הוא, כי ראש מפא"י, כשר הבטחון, היה משתמש בחוקי החרום הבריטיים, כנגד חברי כנסת, לאו דווקא קומוניסטיים.

רוצים משבר ממשלתי? עיתון 'חרות', 01/03/1963.

וילנר הוא חבר פ.ק.פ.⁶ (היום מק"י). ואם את זאת אמרתי, את הכל אמרתי. אולם אחריותו של חבר הפרלמנט במדינה חופשית היא אחת ויחידה: בפני הבוחר. אם חבר כנסת ישמיע מעל במת המוסד המחוקק דברים חסרי טעם, יבוא הבוחר ויענישו על-ידי שלא יבחר בו. חופש הדבור של חבר הפרלמנט במדינה חופשית הוא בלתי מוגבל פשוטו במשמעו. הזכות לדבר בפרלמנט כוללת את הזכות לומר דברים "המקוממים" את נפש שומעיהם. דברי גידוף אישיים הם כמובן אסורים, כמו בכל חברה של אנשי תרבות.

6 ראשי תיבות של פאליעסטינישע קומוניסטישע פרטיי.

[...] אבל לכל הדברים האלה אין קשר להתפרצותו החדשה של מר בן-גוריון בכנסת. ידידנו, כתבו הפרלמנטרי של עתוננו, הודיע כי מר בן-גוריון השמיע אזהרה חמורה "שמדינה זו יודעת גם לכלוא ולאסור". ידידנו טעה. אין זו "אזהרה"; זוהי הרוח הרעה של הטוטלטריות. ואל יחשבו מתנגדי הקומוניזם בארצנו, כי כונתו של מר בן-גוריון היא ל"בסקציה"⁷. כבר הספקנו להכיר אות אופיו של האיש העומד בראש הממשלה. מקרוב למדנו, כי נפשו של מר בן-גוריון אינה סובלת התנגדות כל שהיא, ולבו שופע שגאה לכל מי שאינו מוכן להרכין ראשו בפניו.

האיומים בשוט ובמאסר בגלל דעות פוליטיות - ותהיינה הדעות אשר תהיינה - הם רעים לכשעצמם. הנחמה היא שאין הם רציניים כל כך, כפי שמדמים בנפשם כל אלה המתמוגגים "מתקיפותו" - כביכול, של בעל השררה. דבר הבל המה. משטרו של מר בן-גוריון הוא הרבה יותר חלש ממה שחושבים חסידי; והן הם יודעים, שאין המשטר חזק כל עיקר.

אם יש לייחס חשיבות מדינית לאימויו של מר בן-גוריון, הרי דוקא בגלל המקום ממנו הושמעו. שימו לב אזרחי המדינה החופשיים: ראש הממשלה שלכם מאיים בבתי כלא - ואין זה חשוב כלפי מי מכוון האיום - מעל במת בית הנבחרים העברי! הרוח הרעה של הטוטלטריות החלה נושבת גם מן הבית, בו יושבים נבחרים האומה.

כלל הוא במדינה חופשית, שכל נבחרים האומה שווים הם. בתוך כתלי בית הנבחרים אין הבדל בין חבר שלא הוכנס למנגנון של הרשות המבצעת, לבין חבר שהיה לשר או לשר השרים. כולם הם חברי כנסת. כולם כפופים למרותו של "הבית". אין חבר אחד זכאי להשמיע אימוים כלפי חבר כנסת אחר, כדי להכריחו לוותר על מה שיש את נפשו לומר. רוגז, מוצדק או לא מוצדק, איננו הצדקה לפגיעה בעקרון השוויון והחרות. אם מר בן-גוריון רוצה לאיים במחנות רכוז, ילך נא למועצת מפלגתו ומשם ישמיע את אימויו האוויליים. אם ראש הממשלה רוצה ללבוש את "האצטלא" של ראש ש"י, ישב נא בלשכת הסתר שלו. אל יעז להופיע כז'נדרם בבית הנעלה של המחוקקים בישראל.

חרות הדעה של טוטלטריות. עיתון 'חרות', 27/01/1950.

חסרונה של מסורת דמוקרטית פגעה לא רק במעמדה הציבורי של האפוזיציה. חברי מפלגות האפוזיציה (משני צדי המתרס) ידעו ימים של רדיפות אישיות על רקע פוליטי.

פעמיים ביקרו אצלי בחשאי אנשי השב. אינני עושה מזה טרגדיה, אם כי יש לי אליהם טענה מסוימת-בפעם השניה הם ברחו בעד החלון. יתכן ש"גנב ישר", אשר בראותו דלת פרוצה ניסה להיכנס, הבהיל אותם. אולם בבורחם לכלכו את מיטתי בנעליהם המאובקות. לא יפה. אם ירצו לבא בשלישית, בבקשה, הדלת פתוחה. אף אם סגורה תהיה, אפשר, כמובן, להכנס. אדרבא, יכבדו את עצמם בכוסית יין, אבל אל ישתו יותר

7 הִבְסֵקְצִיָּה, הייתה המחלקה היהודית של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית, שהוקמה על-ידי השלטון הקומוניסטי כחלק מנסיונו לחנך מחדש את יהודי רוסיה לערכי המהפכה והזדהות עם הפרולטריון, על חשבון זהותם הדתית והלאומית

מדי, פן ישכחו את תפקידם הפטריטי הנעלה והחשוב. אבל במטותא מהם, ינקו נא את הנעלים, לפני שיברחו מפני צל. שירות בטחון או שירות חשאי, שין-בית או שין-חטא, אבל למה לכלך מיטות? האם עבור לכלוך זה צריך לשלם טבין ותקילין משלם המסים הישראלי?...

מעמדו של ש.ב. המחלה: שלטון ממושך. עיתון 'חרות', 21/06/1957.

האם רק בוועדות חקירה חד צדדיות, או חד מפלגתיות אפשר לנסות לדכא אופוזיציה? האם רק באמצעים משטרתיים בוטים ניתן לפגוע במעמדה ובסכויה? כדי לנסות להנציח שלטון של מפלגה, או של קבוצה מסויימת, אפשר להשתמש באמצעים יותר נסתרים, פחות ברוטליים. אפשר לרכז בידי השלטון את אמצעי הקיום ואת מקורות הפרנסה ואת צנורות האשראי. אפשר להפוך את האזרח לקליינט, במובן הקלסי של המושג, התלוי בנותן לחמו. אפשר להשתמש "בשיחוד מיטיב", אינדיוידואלי או קבוצי. אפשר להפעיל לחץ כלכלי סמוי מן העין, או להשמיע רמזי הפחדה, שאין בהם עבירה על החוק הכתוב. ולאחר השמוש בכל האמצעים האלה, שכוחם בימינו רב מאשר בימים עברו, אפשר לקרוא בגיל חנוק: הרואים אתם, לאופוזיציה אצלנו אין שום סכוי להגיע לשלטון, אחת היא המפלגה השלטת, וכזאת תישאר לעולמים.

בינאום האופוזיציה. עיתון 'חרות', 31/05/1960.

באחד המאמרים שכתב, כחלק ממלחמתו ארוכת השנים יחד עם שותפיו ויריביו לדרך למען כינונה של דמוקרטיה פרלמנטרית בישראל, הסביר מנחם בגין הן את המניע לעבודתם של מדינאים ומפלגות, "הדאגה לאדם", הן את חשיבותה של האחוזה האנושית בעבודה זו.

בני חורין לא רק יודעים, אלא הם מודיעים כי הזכות להסכים כוללת, במהותה, את הזכות שלא להסכים. זוהי החרות.

[...] אסור לזלזל במונחים. ודאי, המהות חשובה מהם. אבל, כפי שהיא קובעת אותם, כן הם משפיעים עליה. אפשר לאמר, כי יש השפעת גומלין בין המהות ובין המונח [...]. אולם ישנם אנשים, הטוענים, כי מספיק לה למפלגה מדינית, אם חבריה מסכימים לתכניתה היסודית. ישנם גם, בודאי, בני אדם, האומרים, כי מדיניות היא, לפי טבעה, מלאכה מאוסה. יורשה לי לאמר, כי אלה אף אלה טועים. מהי מדיניות? אם מבינים את המונח כהלכה - ציניקון לא יבין: הוא כסיל מתחכם - הרי פירושה של מדיניות הוא: דאגה לאדם. אנוש, בדרך כלל, דואג למשפחתו הקרובה. זה נאה. ישנם אנשים הדואגים גם לבני משפחתם הרחוקים. זה, בודאי, עוד יותר נאה. וישנם אנשים, המגלים גם דאגה לידידיהם, או מכריהם. כך מתרחב החוג, עד אשר אתה מגיע לבני אדם, הדואגים לבני עמם. דאגה זו היא המדיניות, במשמעותה הפשוטה והעמוקה והרוממה. בעצם, אין מלאכה נשגבה ממנה [...] מי שדואג בלבו פנימה, לאדם, לבני עמו, יוצר ומקרין אחווה. בימינו, אין להגשים את "הדאגה" הזאת בידי יחיד. כדי לעזור ולהיטיב ולהושיע, חייבים

יחידים רבים לאחד את כוחותיהם. כך קמות במדינות חופשיות, מפלגות, המורות דרך, המעלות תכנית, הנושאות תקוה, אך אין זה מספיק, לפי הכרתי, אם ציבור מסויים, הקרוי מפלגה, מסכים זה לתכנית זו או אחרת; דרושה גם אחווה, בלעדיה לא יועיל שלטון, לא יצלח עושר, לא תציל טובת הנאה נהפוך הוא. הללו אך ירחיבו את השיסוע, יקרבו את הירידה. באין אחווה כללית קמות קבוצות השונאות אחת את רעותה.

מפא"י המזועזעת. עיתון 'חרות', 03/10/1958.

אין דבר נאה יותר מבחינת אנוש בן החורין מאשר חילופי שלטון שלווים,
בדרך ההכרעה האזרחית על ידי פתק הבוחר... בחירה שכמוה כברירה,
כלומר ללא אישור פלביסצטרי (משאל עם) של תכנית אחת או של רשימה
אחת, אלא הכרעה בין תכניות שונות, בין רשימות מתנגדות, או בקיצור בין
מפלגות; פרלמנט, בו תומכי הממשלה ומתנגדיה מנהלים, לעיני הציבור
מאבק בלתי פוסק על עקרונות ואמצעים וכיבוש דעת הקהל למענם.

מנחם

מרכז מורשת מנחם בגין
MENACHEM BEGIN HERITAGE CENTER

חוברת זו הינה נדבך בסדרת פרסומים המוקדשת להגותו של מנחם בגין

הסדרה רואה אור בהוצאת מרכז מורשת מנחם בגין
תשע"ד, 2014